

22 OCT 2019

# LEGENDELE TROADEI IN LITERATURA VECHE ROMĂNEASCĂ

DE

N. CARTOJAN

CONFERENȚIAR LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI

*Prezentat în ședința dela 5 Iunie 1925, de*

I. BIANU M. A. R.

## I. EPOPEILE HOMERICE IN LITERATURA ROMĂNEASCĂ

Epopaile homerice, care în Occident au intrat la temelia culturii moderne încă din epoca renașterii, pătrund târziu în literatura noastră. Abia în secolul al XVII-lea, când cultura slavonă la noi intră în amurg, curentul influenței grecești, prinzând din ce în ce mai mult teren, deschide treptat perspectivele spre literatura elenă. În veacul următor, în școlile înalte, înființate de către Domnii Fanarioți, la care «paradosia» cei mai de seamă reprezentanți ai culturii grecești din Răsărit, se cetiau, se interpretau și se parafrazau, între scriitorii clasici, și Homer. Printre caietele de școală, rămase din aceste vremuri și păstrate acum în Biblioteca Academiei Române, se găsesc și câteva copii din epopeile homerice cu traduceri interliniare în greaca modernă <sup>1)</sup>.

Traduceri din Homer apar târziu, în ultimele decenii ale veacului al XVIII-lea. Cea dintâiu mențiune o găsim la Budai-Deleanu,

<sup>1)</sup> Cf. C. Litzica, *Catalogul manuscrisurilor grecești*, București, 1909, p. 364, (no. 650) 113, (no. 227), 311, (no. 616), 340 (636) ș. a.

care, în niște notițe redactate în limba germană prin anul 1803, ocupându-se într'un paragraf consacrat literaturii române de operele care circulau pe vremea sa în manuscris, spune între altele textual: «In soweit ich Kenntniss davon habe, ihre Manuscripten, (die obererwähnten einheimischen Chroniken ausgenommen) sind folgende: *die Illias und die Odysee von Homer*, frei übersetzt<sup>1)</sup>...».

D-l Leca Morariu în studiul său despre cunoscutul text cu caracter poporan, *Istoria Troadei*, referindu-se la acest pasaj, crede «că această Iliadă și această Odisee nu poate fi, bine înțeles, decât Răsboiul Troadei» — textul de care ne vom ocupa în capitolul următor. Nu putem împărtăși părerea d-lui Leca Morariu, fiindcă Gaster în *Grundriss der romanischen Philologie*, II, 3 (1896), p. 338, menționează o traducere a *Odiseei* păstrată în două manuscrise, unul din Muntenia, altul din Moldova, derivând ambele dintr'un prototip pe care Gaster îl așează în epoca dela 1750—1780. După aceste două msse., păstrate pe atunci în Biblioteca Centrală, Gaster publicase chiar în volumul II (p. 82-5) din *Chrestomația* sa, două fragmente și anume: cartea III, v. 102—166 și cartea X, v. 210—250. Un alt manuscris al *Odiseei*, care circulă prin Bucovina pella 1800, a fost semnalat de curând de Părintele Econ. D. Furtună<sup>2)</sup>. După informațiile și notițele pe care binevoește a mi le comunică P. C. S., msul a fost copiat de Paharnicul Gheorghe Herescu, «trăitor în Botoșani, în preajma bisericii Sf. Spiridon»; iar textul este identic cu cel publicat de Gaster. La aceste manuscrise cred că se referă Budai-Deleanu în notițele sale, căci altfel ar fi într'adevăr surprinzător ca Budai-Deleanu, care, precum se vede din opera lui rămasă în manuscris și păstrată în Biblioteca Academiei Române<sup>3)</sup>, aveă pentru vremea sa o cultură aleasă, să fi confundat epopeile homerice

<sup>1)</sup> Notițele poartă titlul: *Kurzgefasste Bemerkungen über Bukovina* și se păstrează în Bibl. Acad. Rom. sub cota No. 2424. Au fost publicate în traducere română de G. Bogdan-Duică în *Gazeta Bucovinei*, an. IV, no. 8 și urm., iar în originalul german de I. Nistor, *Românii și Rutenii în Bucovina*, București, 1915; ed. Acad., p. 168 și urm. Textul citat la p. 174.

<sup>2)</sup> Revista *Tudor Pamfile*, Dorohoiu, an. II (1924), No. 4—12 (Maiu-Decemvrie), p. 51, nota 4.

<sup>3)</sup> Ms. 2411—2429. Intre altele: *lexiconu românescu-nemțescu* (No. 2411); o gramatică: *Temeiurile gramaticii românești* (No. 2425); un *lexicon latino-romanicum seu valachicum* (No. 2424.) Pentru cultura lui literară cf. G. Bogdan Duică, *Convorbiri Literare*, XXXV (1901) p. 438 și urm. 483; și C. Radu, *Influența italiană în Țiganiada lui Budai-Deleanu*, Focșani, 1925.

cu cele câteva foi extrase din cronografe, în care povestirea mitului troian se depărtează de tradiția homerică.

Manuscrisurile cu traducerea Odiseei, menționate de Gaster în fosta Bibliotecă Centrală, au trecut mai târziu în Muzeul Național și se păstrează actualmente în Biblioteca Academiei Române, și anume: A sub cota no. 2600 (3 vol. în 4<sup>o</sup>) și B sub no. 2782 (1 vol. în folio) după, cum ne-am putut încredința din deplina concordanță a amănuntelor descriptive și desăvârșita identitate a fragmentelor publicate de Gaster în *Chrestomația* sa (II, p. 82) cu pasagiile respective din manuscrisurile Academiei <sup>1</sup>). Manuscrisurile sunt de proveniență moldovenească și pe la 1850 se găseau în biblioteca familiei cunoscutului scriitor al generației dela 1848, N. Istrati, după cum se poate vedea aceasta din notele de pe copertă. Particularitățile de limbă nu ne îngăduie însă să admitem părerea lui Gaster; că unul din acestea ar fi fost scris în Muntenia. Dimpotrivă, fonetisme cu pronunțat caracter dialectal ca: e final > i: fimei, fimeile A16 r., B25 r. 24 v.; lucrari A16 r, sali A16 r.; sălești B15 r; prăznuri Ai v. r. năroadi B2 r; e neaccentuat > ă: să dusă A3, înțelept B2, sârguințele A2, orașale B2; r i > i: sâne, sângur A2 v. B2 v.; ea final (la imperf. verbelor sau e + a articol) > e: nebuie (pentru nebuניה), împutinare A2, B2 r; j > ğ: ğumătate, împeğurat, ağuns, ğura; toate aceste particularități cu colorit moldovenesc ne îndreptățesc a crede că textele au fost scrise în Moldova. Ele sunt însă copii după texte mai vechi, al căror prototip a fost fixat de Gaster în epoca dela 1750—1780.

Limba traducerii, deși împeștrită cu elemente grecești (*poliorhie, politie, praxis*) este totuși îngrijită, plastică.

Traducerea este însă făcută liber, după cum se poate vedea chiar din invocația pe care o reproducem aci:

«Tu, muso a cântărilor, Dumnezăoae, povestește noă întâmplările acestui om înțelept, cari după ce au răsipit sfânta cetate a Troadei, îndelungă vremi umblă rătăcit în multe țări; au văzut orașale a multor năroadi; a învățat toate obiceiurile și firile lor; au suferit trude și nenumărate năcazuri asupra mării, sârguindu-să cu tot chipul a mântui vița sa și a pricinui tovărășilor săi o fericită întoarcere în patrie lor; dar toate sârguințele sale au fost în zadar. Toți

<sup>1</sup>) Ms. 2600 din Bibl. Academiei Române = Ms. Bibl. Centr. No. 334 b; iar ms. 2782 din Bibl. A. R. = Ms. Bibl. Centr. No. 334.

ticăloșii acie a pierit prin nebulie și împușinare minții lor. Nevrednicii au îndrăznit cu nebagare de samă a să hrăni din turmele aceli de boi cari era închinat Soarelui. Și acest Dumnezeu, cu totul înfocat, pesti nelegiuirile lor pe toți i-au pedepsit. Dumnezăoae, fiica lui Zefs, învrednicește-ne a ne mai înștiința o parte den în-tâmplările acestui vitiaz irou»<sup>1)</sup>.

Plasticul vers cu care începe cântul al II-lea.

Ἦμος δ' ἠριγένεια φάνη ἑοδοδάκτυλος Ἠώς,

este redat în românește prin :

*De-abia zorile începuse a polii vârful orizontului*

care, firește, nu-i lipsit de farmec, dar care se îndepărtează de original.

Data de 1750, fixată însă de Gaster, ni se pare că ar trebui scorbrită mai jos, către ultimele decenii ale veacului XVIII, când începe să se facă simțită la noi influența franceză, fiindcă înclinăm a crede că traducătorul român s'a folosit și de un text francez. Numai așa ne-am putea explica unele alterări ale numelor proprii grecești. De pildă bătrânul Ἀλιθέροης din cântul al II-lea apare în ambele msse. românești sub forma *Kalithersu* A f. 17 v., B f. 26 v. Se știe că în limba franceză aspirația vocalelor grecești este redată prin h; Ἀλιθέροης din originalul grecesc apare în traducerile franceze sub forma *Xalitherse*. De la o asemenea formă trebuie se plecăm pentru a explica pe *Kalithersu*. Traducătorul, influențat de textul francez, a ortografiat numele cu h inițial; unul din copiii săi a confundat pe X chirilic cu K, ceea ce este foarte ușor. Tot prin influența unui text francez ne putem explica și ortografia

<sup>1)</sup> Iată aci și textul grecesc:

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα πολύτροπον, δὲ μάλα πολλὰ  
πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσεν·  
πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄσπετα καὶ νόον ἔγνω·  
πολλὰ δ' ὄγ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα ὄντα κατὰ θυμόν,  
ἀρνύμενος ἣν τε ψυχὴν καὶ νόστον ἐταίρων.  
Ἄλλ' οὐδ' ὡς ἐτάρους ἐβόουσατο, ἰέμενός περ·  
αὐτῶν γὰρ σφετέρῃσιν ἀτασθαλίῃσιν ὄλοντο·  
νήπιοι, οἳ κατὰ βοῦς Ὑπερίονος Ἥλιου  
ἦσθιον· αὐτὰρ ὁ τοίοισιν ἀφείλετο νόστιμον ἡμῶν.  
Τῶν ἀμόθεν γε, θεᾶ, θυγάτηρ Διός, εἰπέ καὶ ἡμῖν.

ca: *Hermionia* A 37 v. B. 62 v < gr. Ἑρμιόνη, fr. Hermione *Misina* A f. 16 r. v B f. 25 r. < grec. Μυκήνη, frcz. Mycènes; *Sirsa*, (conf. pasajul reprodus în Gaster Chrest. II p. 84) < grec. Κίρκη, frcz. Circé; spre *Eubea* A. f. 29 v. B. f. 47 v. < grec. εἰς Εὐβοίαν, frcz. vers Eubée; redarea diftongului *ev* prin eu: *Eurimak* A. f. 11 v. B. f. 18 r. < grec. Εὐρύμαχος; *Eurinom* < grec. Εὐρύνομος. Intr'un loc chiar numele lui Ἑρμοῦς apare sub forma latină *Mercurie* A. 79, B. 138.

Din *Iliada* nu ne este până acum cunoscută o traducere mai veche decât încercarea, care se mărginește numai la 200 versuri din cântul I, făcută de Marele Vornic al Țării Românești, Iordache Golescu <sup>1)</sup> în primele decenii ale veacului al XIX-lea. Deși Marele Vornic nimerește pe alocurea versuri frumoase, totuș în genere ritmul este șchiop, iar limba plină de expresii prozaice. Traducerea lui Aristia, publicată la 1837, cu o inimoasă prefață a lui Eliade Rădulescu, este cu mult superioară; dar spre nenorocul lui, Aristia, în loc să-și continue opera, se înfundă pe cărările rătăcite de italianizarea limbii ale lui Eliade Rădulescu și, prelucrându-și traducerea în hexametri, o redă la 1868 într'o limbă împestrită cu: *Pedagerul divul Achille* — în loc de: Ahil de picior ager, din prima traducere — *Achaei eycnemizi, illustrisimul faber Vulcan, importune horrible foie, pulchrigéna copillă, morb mortifer, vorbe mordaci, celestele dome* <sup>2)</sup> ș. a.

A trebuit să treacă aproape un veac de străduințe și frământări <sup>3)</sup> până să ajungem la traducerile din vremurile noastre ale lui G. Coșbuc (în endecasilabi) <sup>4)</sup> și ale d-lor C. Papacostea și G. Murnu, care prin alegerea cuvintelor din graiul popular și a formelor arhaice din scrierile vechi a creat limba plină de plasticitate, de pitoresc și de tinerească vigoare, care să poată evoca farmecul vieții patriarhale al poemelor homerice.

Și cunoscuta parodie a războiului troian — *Batrahomiomachia* — a pătruns în literatura noastră pe la începutul veacului trecut. La 1816,

<sup>1)</sup> Reproduse de N. Bănescu, *Vieața și scrierile Marelui Vornic Iordache Golescu Valenii de Munte*, 1910, pp. 289 și urm. Cf. și p. 103.

<sup>2)</sup> Observațiunile d-lui N. Bănescu din *op. cit.* p. 103 privesc, deci, ediția din 1868.

<sup>3)</sup> Alte traduceri: Ion Barac în *Albina Carpaților*, 1877, p. 102-117; *Odysea* și *Batrachomyomachia*, traducere în proză de J. Caragiani, Iași, 1876; Sim. P. Simon, *Homeru, Ratecirile lui Odysseu, poemă epico-tradiționaria în 15 canturi*, Hristian N. Țapu, *Omer, Odysea, încercarea de traducere în caximtru* (cântul IX) Focșan 1902 (comunicat de d. C. Papacostea), Blasiu, 1880; Christodul J. Suliotis, *Iliada Cartea I-a, tradusă și adnotată*, Brăila, 1876.

<sup>4)</sup> *Flacăra*, 1913, p. 59, 114, 411.

Koncz Iosif o traduce în versuri schioape, după versiunea unguerească a lui Csokonai Vitéz Mihály, sub titlul: *Batrachomyomachia lui Homerus. Bataje brastilor ku soaretsi întorsze dintej în verszur ungurești de Domnu Csokonaj A. Mihaly și după jel în rumuneste de Koncz Iószii în anul 1816, luna lui Iuliu*<sup>1)</sup>.

Cu mult înainte de apariția primelor încercări de traducere ale poemelor homerice în limba română, strămoșii noștri cunoșteau mitul troian prin o redacțiune foarte răspândită în literatura noastră veche, cunoscută sub numele de *istoria Troadei* și care în unele puncte ne înfățișează amănunte diferite de cele cunoscute din poemele homerice. Despre aceasta și altele similare ne vom ocupa în lucrarea de față.

## II. ISTORIA TROADEI

În afară de materialul epic transmis prin poemele homerice, s'au mai păstrat în lumea greacă, prin așa numiții poeți ciclici, o sumă de tradiții despre mitul troian, din care s'au alimentat în cursul veacurilor logografii și istoricii, filozofii și retorii, gramaticii și comentatorii. Aceste tradiții, elaborate și prelucrate neconțin din antichitatea greacă până în epoca alexandrină și în lumea romană, se află la baza a două vestite plămui, *Dictys* și *Dares*, cari au avut un adânc răsunet în lumea medievală a Occidentului și cari chiar în secolul al XVII-lea erau publicate în ediții elegante cu comentarii de d-na Dacier, pentru uzul Delfinului.

Sub numele lui Dares, pretinsul troian, care ar fi luat parte la luptele de sub zidurile Troiei, ni s'a păstrat, precum se știe, într'o latină medievală, plină de barbarisme, o povestire *De excidio Troiae historia*, care începe dela prima ciocnire a Grecilor argonauți cu Frigenii și se încheie cu cucerirea și arderea Troiei. Opera, atribuită unui nume troian, pomenit în Iliada (V, 9) vădește tendința de a înfățișa lumii într'o lumină simpatică soarta nenorocită a Troiei și vitejia eroilor săi.

*Ephemeris belli Troiani*, atribuită lui Dictys, pretinsul tovarăș al lui Idomeneu, regele Cretei, povestește în 6 cărți, într'o latină plină de expresiuni arhaice din sec. al IV-lea: răpirea Elenei, războiul troian,

<sup>1)</sup> Nic. Densusianu, *Cercetări istorice în arhivele și bibliotecile Ungariei și ale Transilvaniei*. București, 1880 p. 117. Mai pe larg însă în Dr. Siegescu József, *A román hilyesirdi története*, Budapest, 1906, unde se dau și extracte p. 127—140.

întoarcerea în patrie a eroilor greci și nenorocirile ce i-au pândit în căminurile lor. Dictys cretanul, care pretinde a povesti faptele la cari a fost martor ocular sau pe care le-a auzit din gura lui Menelau, Ulise și Neoptolem, este însuflețit de năzuința de a întuneca gloria lui Achile și Ulise și de a o concentra asupra lui Palamed și Ajax Telamoniul, eroii cretani.

Amândouă aceste plăsmuiri, cari se reazimă pe o tradiție diferită de cea homerică și cari se caracterizează prin excluderea intervenției divine din luptele între muritori, sunt precedate, după cum se știe, de câte o scrisoare menită să servească de prefață și să explice origina lor. Opera lui Dares este însoțită de o presupusă scrisoare a lui Cornelius Nepos către Salustius Crispus, în care cel dintâiu atestă că, descoperind în timpul petrecerii sale la Atena, istoria lui Dares Phrygius, scrisă chiar de mâna acestuia, a tradus-o în limba latină, pentru ca să se cunoască adevărul, întrucât Dares a fost contemporan cu evenimentele și a luat parte la războiu.

Opera lui Dictys este însoțită și ea de o scrisoare a lui L. Septimus, în care acesta povestește că istoria ar fi fost scrisă cu litere feniciene de către cretanul Dictys, care a lăsat cu limbă de moarte ca să-i fie așezată în mormânt; că mult timp după aceasta niște păstori ar fi găsit opera în ruinele mormântului lui Dictys, ar fi dus-o la Eupraxil, stăpânul locului; că acesta transpunând-o în litere atice a trimis-o la Roma împăratului Nero și că în sfârșit, din năzuința de a se afla cum s'au petrecut lucrurile în realitate, iar nu cum le povestește Homer care a pus pe zei să se lupte cu oamenii, el, L. Septimus, o traduce în limba latină.

Chestiunea dacă aceste două născociri naive au fost plăsmuite în literatura greacă și au trecut apoi în Occidentul latin, sau dacă dimpotrivă punctul lor de plecare trebuie căutat în cuprinsul literaturii latine, a dat naștere unei lungi serii de controverse, care au început din secolul al XVII-lea și care abia în zilele noastre se pare că au ajuns la capăt, cel puțin pentru Dictys. După discuțiuni îndelungate, la care au luat parte învățați ca: Dunder, Joly, Meister, Patje, Havet, Wagener, Haupt, Momsen, Wilamowitz, Collillieux, Greif, Noack, Patzig, Ed. Griffin ș. a.<sup>1)</sup>, s'a ajuns la concluzia că la baza lui Dictys latin trebuie

<sup>1)</sup> Pentru studiile întreprinse asupra acestor două texte vezi excelentul rezumat al lui Léopold Constans, *Le roman de Troie par Benoit de Sainte-Maure* (Société des anciens textes français), vol. VI (Paris, 1912), p. 192—264.

admis un original grecesc, care s'a resfrânt și în cronografele bizantine începând cu Malalas din secolul al VI-lea. Existența unui original grecesc — cerută prin unele coincidențe surprinzătoare dintre textul latin și cronografele bizantine — a dobândit o siguranță deplină în anul 1907, când englezii Grenfell, Hunt și Goodspied au descoperit la Tebtunis, în Egipt, un papirus, conținând un fragment grecesc care corespunde cu 7 capitole din cartea a IV-a a textului latin. Papirusul datează, după editori, dela începutul secolului al II-lea d. Chr.; dar el este o copie după un original a cărui alcătuire trebuie să așezată în secolul al II-lea, dacă nu chiar la sfârșitul primului veac. Această redacțiune greacă a trecut apoi în Occident, a fost tradusă în limba latină și se află alături de Dictys la baza mai tuturor prelucrărilor despre mitul troian atât în limba latină cât și în limbile romanice și germanice <sup>1)</sup>. O asemenea prelucrare alcătuită probabil în Italia sau în Ungaria catolică și latină s'a resfrânt, după cum vom vedea în capitolul următor, în literatura sârbească. Cea mai de seamă plăsmuire a materialului lui Dictys și Dares este însă epopeea truverului normand din sec. XII-lea, Benoit de Sainte-Maure, care a folosit însă și alte izvoare <sup>2)</sup>. Această operă a avut un adânc răsunet în epoca ei, fiind tradusă și prelucrată în toate țările Occidentului. Prin Dictys și Dares, prin Benoit și prin prelucrările acestora, materia epică troiană s'a răspândit în toate clasele sociale și a avut o influență deosebită și în arta medievală. În veacul al XI-lea, conțesa Adela, fiica lui Guillaume Cuceritorul, avea tapiseria brodată cu scene din istoria Troei; iar mai târziu prelați rafinați își zugrăveau apartamentele cu scene din Benoit <sup>3)</sup>.

În Orient, redacțiunea grecească a lui Dictys a fost prelucrată într-o redacțiune bizantină, care la rândul ei a împrumutat alături de Dictys materialul pentru plăsmuirile istorei Troadei din cronografele lui Malalas, Ioan de Antiohia, Kedrenos, ș. a. Din aceste cronografe istoria Troadei, prescurtată în unele părți, amplificată cu reminiscențe din Homer într'alte, a intrat în compilațiile de cronografe

<sup>1)</sup> H. Dunger, *Die Sage vom trojanischen Kriege*, Leipzig, 1869. W. Greif, *Die mittelalterlichen Bearbeitungen der Trojanersage*, Marburg 1896.

<sup>2)</sup> Leopold Constans, op. cit. VI, p. 192 și urm.; Gustav Brockstedt, *Benoit de St.-Maure und seine Quellen*, Kiel, 1923.

<sup>3)</sup> G. L. Hamilton în *Romania* XLII (1913), pag. 584; A. Thomas, *ibidem*, pag. 83.



în greaca modernă care, după cum vom vedea la locul său, au răspândit în literatura noastră mitul troian.

**Versiunile publicate.** Dintre toate legende populare cari au circulat în literatura noastră veche, istoria Troadei a avut norocul să atragă mai de aproape atenția istoricilor literari. Textul ei a fost publicat de mai multe ori în diferite răstimpuri, iar în căutarea surselor din care decurge, s'au străduit să aducă partea lor de contribuție, alături de istoricii noștri literari și învățații străini. În anul trecut chiar, d-l Leca Morariu a publicat după un nou ms. o versiune necompletă (lipsește foile dela început și dela sfârșit), copiată în Cernăuți, la 1796, de către Const. Popovici, cleric în anul al V-lea. Autorul se înșală în prefață, când crede că «Răsboiul Troadei din Codicele C. Popovici se înfățișează în chip prea prețios», căci ar fi «primul text de felul acesta publicat în românește». D-l Leca Morariu a scăpat din vedere versiunea cu mult mai veche, din 1748, copiată în satul Hundorf din Ardeal, de către «gramăticul» Mateiu Voileanu, versiune publicată la Sibiiu, în 1891, de către un strănepot al gramăticului<sup>1)</sup>. În afară de aceste două versiuni: Matei Voileanu (1748) și C. Popovici (1796), o a treia, extrasă dintr'un cronograf, a fost publicată în traducere germană de către d-l Dr. M. Gaster, acum treizeci de ani<sup>2)</sup>.

**Cercetări asupra originalului.** Problema privitoare la sursa din care decurge redacțiunea românească a Istoriei Troadei a fost pusă pentru întâiaș dată de Gaster în introducerea cu care însoțește textul publicat. D-sa, deși admite un prototip bizantin, totuș între acesta și traducerea românească presupune că a existat o redacțiune sârbească, căci numele propriu *Paris* din redacțiunea românească (pentru grecescul *Πάρις*) corespunde slavonescului *Parij*: «Die Form der Eigennamen, wie Parisch oder Odisef, wiederum lassen schwerlich ein reines griechisches Original vermuten. Odisef liesse sich noch aus der spätgriechischen Aussprache des Diphthongen ev erklären, aber woher Parisch, wenn nicht an die slavische Form Pariž gedacht werden soll?» (Cf. și L. Morariu p. 26). Gaster nu a putut găsi însă prototipul versiunii românești în literaturile slave, deoarece textele

<sup>1)</sup> *Codicele Mateiu Voileanu... publicate de Mateiu Voileanu, asesor consistorial, Sibiiu, Tipariul tipografiei arhidiececane, 1891, pp. 25—44.*

<sup>2)</sup> *Byzantinische Zeitschrift*, III (1894), p. 528—552.

slave, cunoscute până la el, se deosebiau fundamental de redacția românească.

Cercetările pentru aflarea originalului dela care derivă redacțiunea românească a legendei Troadei au fost continuate de Karl Praechter în «Das Original der rumänischen Troia» în *Byzant. Zeitschr.* IV, 1895, 519—546 și de W. Istrin în «Beiträge zur griechisch-slavischen Chronographie» în *Archiv für slavische Philologie*, XVII, 1895, 416—429, dar nici unul nici altul nu ajung la rezultate definitive. Praechter crede a vedea prototipul legendei românești într'un cronograf grecesc păstrat în biblioteca din Berna, care parafrazează cronica lui Manasses; dar versiunea românească, publicată de Gaster se deosebește de pasajul respectiv din cod. Bern. prin omisiuni și mai multe adausuri împrumutate din Kedrenos, Malalas, Homer și alte izvoare necunoscute. Istrin crede însă că prototipul din care decurge, printr'un intermediar slav, versiunea românească a istoriei Troadei este redacția greacă a cronografului no. 601, copiată în 1570 și păstrată în mănăstirea Vatoped din Athos. Acest cronograf, studiat de Istrin, conține o parafrază a lui Manasses, amplificat prin împrumuturi din Kedrenos și dintr'un izvor necunoscut. În acest cronograf se află și pasajul cu filozoful Palamed, prietenul lui Ahile, care a izvodit slovele elinești:

«Acesta < Palamed > au aflat 17 slove în carte elinească, adică  $\alpha$ ,  $\beta$ ,  $\gamma$ ,  $\delta$ ,  $\epsilon$ ,  $\kappa$ ,  $\iota$ ,  $\lambda$ ,  $\mu$ ,  $\nu$ ,  $\omicron$ ,  $\pi$ ,  $\rho$ ,  $\sigma$ ,  $\tau$ ,  $\omicron\gamma$ , iară alt filosof anume: Cadm au isvodit trii slove:  $\theta$ ,  $\phi$ ,  $\chi$ , iară alt filosof Simonidu au isvodit doao slove  $\kappa$ ,  $\omega$ ; alt filosof anume Epiharm au isvodit trii slove  $\zeta$ ,  $\psi$ ,  $\xi$  și s'au făcut de toate 24 carele stă de treabă în carte elinească».

După acest pasaj urmează în versiunea românească un adaus foarte important care lipsește din redacțiunea cronografului grecesc și anume: «iară alte slove ce sânt mai multe în carte sârbească le-au izvodit Kiril dela Palestina, când i-au zis îngerul să margă în țara Bulgarilor precum spune istorie».

Câtiva ani după aceasta și Istrin <sup>1)</sup> și Praechter revin asupra părerii lor, susținând că orginalul versiunii românești trebuie căutat într'un cronograf din familia Dorotheiu de Monembasia, care, după Praechter, are la baza sa o parafrază în proză a lui Manasses

<sup>1)</sup> *Jurn. Minist. de Instr. rus*, 1896 Noembrie, (la fine) p. 1—12. Отчетъ командированнаго за границу...

prelucrată în greaca vulgară cu amplificări din Theofan, Kedrenos și alții <sup>1)</sup>). În orice caz însă, între cronograful grecesc și versiunea românească amândoi admit un intermediar slav.

**Încercări de datare și localizare a traducerii.** Părerea că istoria Troadei a fost tradusă din limba sârbă a fost admisă de toți istoricii noștri literari <sup>2)</sup>).

În ce privește epoca traducerii, d-l Iorga, revenind în anul trecut <sup>3)</sup> asupra unei păreri mai vechi <sup>4)</sup> și întemeindu-se pe asemănarea dintre stilul istoriei Troadei cu al traducerii lui Herodot, așează cu drept și prototipul traducerii aceleia în întâia jumătate a secolului al XVII-lea. În chestiunea localizării traducerii, d-l Iorga, pornind dela forme ca Parij, presupune că traducătorul ar fi un ardelean; d-l Bogrea, întemeindu-se pe cuvântul «*hiulă*», localizează traducerea în Moldova.

În rândurile ce urmează voi căuta să dovedesc mai întâiu că versiunile istoriei Troadei, publicate de Voileanu, Gaster și Leca Morariu, precum și alte câteva inedite și nesemnificate din Biblioteca Academiei Române, decurg dintr'un acelaș prototip, care a fost tradus pe la mijlocul secolului al XVII-lea în Moldova, nu din «sârbește», ci din grecește și apoi că, în afară de această redacțiune, au mai circulat în literatura veche românească și alte legende, dintre care una se leagă de literatura medievală a Occidentului.

### III. ORIGINALUL REDACȚIUNILOR DIN CRONOGRAFE

**Redacțiunea românească și redacțiunile sud-slave.** Originalul legendei troiane, cunoscută din textul publicat de Voileanu, Gaster și Leca Morariu, a fost căutat în cuprinsul literaturilor sud-slave fără să fi fost însă găsit până acum. În literaturile sud-slave se cunosc numai trei redacțiuni independente ale istoriei Troadei.

<sup>1)</sup> K. Praechter, *Byzantinische Zeitschrift*, VIII (1899), p. 328 și urm.; 343.

<sup>2)</sup> N. Iorga, *Faze sufletești și cărți reprezentative la Români*... Analele Academiei Române, Tom XXXVIII Mem. Secț. ist., p. 572; Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii române*. Epoca veche, I, Sibiu, 1921, p. 75; Leca Morariu, *Istoria Troadei*, Cernăuți, 1924; V. Bogrea, *Daco-Romania*, III. p. 865.

<sup>3)</sup> *Revista istorică*, 1924, p. 152.

<sup>4)</sup> *Faze sufletești și cărți reprezentative*, p. 572, dată traducerea «în aceeaș epocă de pasiune pentru vitejii și fapte mari» (a lui Mihaiu-Viteazul).

O primă redacțiune slavă <sup>1)</sup>, a fost tradusă în părțile Croației <sup>2)</sup>, de unde a pătruns pe vremea țarului Ioan Alexandru în Bulgaria. Ea decurge dintr'un izvor occidental, care a fost utilizat și în alte prelucrări precum: Konrad de Würzburg, Pedro Nuñez Delgado (Cronica Trojana), Simon Capra aurea, Batayle of Troye și Trójumanna saga <sup>3)</sup>. Această redacțiune, care a avut o circulație mai intensă în cuprinsul literaturilor sud-slave, se deosebește fundamental de textul românesc cunoscut. Legenda slavă începe cu o serie de episoade privitoare la fapte anterioare războiului troian, cari lipsesc din redacțiunea românească, precum: zidirea cetăților frigiene și genealogia regilor până la ridicarea Troiei; nunta lui Peleu, cu mărul discordiei și judecata lui Paris; zidirea Troiei de către Priam cu ajutorul a doi diavoli ai pământului (ДВА ДИАВОЛА ЗЕМНАД): Tebuš (Phoebuș) și Neptenabuș (Neptun). Legenda românească începe însă cu Priam Ecavia și nașterea lui Alexandru, în urma visului fatal. Dar și deaci înainte redacțiunea românească diferă de cea slavă, căci aceasta din urmă cuprinde o mulțime de episoade cari lipsesc din prima, ca de pildă: jocurile sglobii ale lui Paris pe lângă turmele păstorului; dragostea lui cu Oineușa (§ II); prefacerea lui Ulise că e nebun, spre a scăpa de războiu, și dejucarea lui; uciderea cerboaiței consacrate Diane (în textul

<sup>1)</sup> A fost publicată după msse diferite de: Fr. Miklošič — versiune medio-bulgară și traducere latină — în *Starine*, III (1871), p. 156: Trojanska priča; fragmente după un ms. din sec. XV croat, cu caractere glagolitice de Jagič: *Primjeri star. hrv. jezika*, 1866, II, pp. 180—184; după un alt ms. croat complet de Jagič în *Prilozi k historij knjževnosti naroda hrvatskoga i srbskoga*, *Arhiv za povjest. jugoslav.* (IX. 1868, pp. 121—135) După versiunea din Cod. Vatican de Dr. P. T. Gudev în *Сборникъ за Народни умотворения, Наука и Книжнина*. VI (1891) p. 345—357. Versiunea rusească din sec. XVII-lea: Рур н; Очеркъ литературной исторіи старинныхъ повѣстей и сказокъ русскихъ, 1891. (IV), p. 345-357.

<sup>2)</sup> M. Murko, *Geschichte der älteren Sudslavischen Litteratur*, 131. Jagič a propus: Bosnia sau Nordul Dalmației. *Archiv für slav. Phil.*, II, 24—25; cf. pentru dovezi și:

<sup>3)</sup> A. Wesselofsky: Die altslavische Erzählung vom Trojanischen Krieg in *Archiv für slav. Phil.*, X (1887), pp. 27—42. 3); Изъ исторіи романа повѣсти р. 1888, p. 25 i urm. (dare de seamă: *Romania XVIII*, p. 303 și urm.); Nathaniel Edward Griffin, *Dares und Diktys an introduction to the study of mediæval versions of the story of Troy*, Baltimore, 1907 (nu am putut-o afla). B. Conev, în *Сборникъ за Народни умотворения, Наука и Книжнина*, Sofia, 1892, VII, p. 224—244, admite că originalul a putut veni și din Ungaria; Prof. Dr. Miloš Weingart *Byzantshé Kroniky v literatuře cehovně.l.vanské*, Bratislava, 1922, I. p. 173—4, în legătură cu cronograful lui Manasses în literatura slavă.

slav: *Фалеша госножда*); sfatul preotului Calchas și sacrificarea Antigonei (Cvêtana); imputările Oineușei <sup>1)</sup> către Paris și Elena (V); vicleniile lui Ulise pentru a aduce pe Ahile în războiu (VII); cearta lui Ahile cu Agamemnon pentru Briseida; fabricarea altor arme pentru Achile de către Vulcan cu ajutorul a 300 de diavoli mici *Т. НАЛЫХЪ ДІАВОЛЪ*); plecarea lui Priam, travestit în haine de cântăreț la cortul lui Ahile și înduioșarea lui Ahile, care aduce în Troia, pe umerii lui, trupul lui Hector (IX); disputa lui Ulise și Ajax pentru armele lui Achile și sinuciderea lui Ajax (X).

La rândul ei, redacțiunea românească cuprinde amănunte ce nu se găsesc în redacțiunea slavă, ca bunăoară: cearta lui Paris cu fratele său, uciderea acestuia și fuga în Grecia (Leca Morariu, p. 41, § 3), poposirea lui Paris și a Elenei la «capiștea lui Iracliu» și izgonirea lor din Egipt de către împăratul Protea (pp. 43—44); cărțile trimise de Tindareu, Meneleu și Clitemnestra către Elena, la Troia (p. 46 f. 91 r.); înfruntarea împăraților și domnilor eleni de către Elena (p. 48 f. 92 v.); uciderea lui Palamed prin viclenia lui Odisevs și retragerea lui Ahile din luptă (f. 51—2); ajutorul trimis lui Priam de către Tain, împăratul Indiei și lupta lui Memn cu Grecii (p. 58); aducerea lui Pirus în tabăra grecească (p. 61).

Dar și în nararea faptelor comune, ambele redacțiuni înfățișează divergențe însemnate. De exemplu: răpirea Elenei. În redacțiunea românească se povestește că Menelau, înțelegând că Alexandru Paris este «fecior lui Priam împărat», îl primește cu cinste și, când împăratul elin pleacă la «Crit, unde eră boziul lui Dios, . . . au învățat pre împărăteasa lui să aibă de grijă lui Alexandru Parij și a oamenilor lui să nu le lipsiască de ce le va trebui, până va veni el». În lipsa lui Menelau, Alexandru și Elena, găsind prilejul a-și mărturisii dragostea unul altuia, se înțeleg și fug. În textul slav, Alexandru sosind la curtea

<sup>1)</sup> Nimfa Oenone pe care o îndrăgise Paris în viața sa de păstor. Sursa îndepărtată este Ovidiu: Eroida V-a. Eroidele au fost traduse, precum se știe, în limba franceză în sec. XIII (cf. Léopold Constans, *Romania*, XLIII (1914), p. 176—198); și în italiană (cf. E. Gorra în *op. cit.* și mai ales Egidio Bellocini, *Note sulle traduzioni italiane delle «Eroidi» d'Ovidio anteriori al rinascimento*, Torino, 1900 și L. Constans, *Romania*, 1914, Appendice, p. 194). Episodul a fost apoi introdus în versiunile mitului troian precum: într'o versiune venețiană din sec. al XIV-lea a textului lui Guido delle Colonna, într'o poemă în versuri (Gora, *op. cit.*, p. 186—187, 297, 321, 324, 532); în «*Fiorita*» lui Armannino Giudice. Pe o asemenea versiune se reazimă după cum crede Wesselofsky episodul din redacția slavă.

lui Menelau, îi spune că nu a venit să-l servească pentru aur și argint, ci ca să vadă cum sunt oaspețele (častak) la curtea lui. După ce Menelau l-a poftit la masă și au băut împreună cu regina Elena, vin roșu dintr'aceiaș pahar, Alexandru scrie pe șervet alb (на бѣломъ оуброу-чѣк) cu vin roșu, în litere, pe cari numai Elena le cunoșteă: Eleno, iubește-mă, te voiu iubi. Zadarnic îl sfătușete Elena să renunțe la ea, căci îl va pierde Menelau când va prinde de veste; el îi răspunde că n'a venit să servească pentru aur și mărgăritar, căci palatul troian are mai mult aur și argint decât toate stăpânirile grecești; ci plata serviciilor lui va fi ea, și că mai curând va suferi să fie chinuit pentru ea, decât să se chinuiască singur pentru frumusețea ei. Când apoi Menelau își strânge armata sa spre a plecă în ținuturile pelasgice, Alexandru Paris se preface bolnav și îi spune că îndată ce se va însănătoși, îl va urmă. În lipsa lui însă, Paris, poruncind alor săi ca să-i pregătească o corabie, răpește pe Elena tocmai când aceasta ieșise în oraș, cu fecioarele dela curtea ei.

Cred că detaliile, date mai sus, sunt suficiente pentru a învederă că între a doua redacțiune slavă și între redacțiunea românească nu se poate stabili nici o legătură. La aceasta mai adăugăm divergențele de nume proprii. Pe când redacțiunea slavă înfățișează numele proprii (derivate după cum a arătat Wesselofssky din prototipe romanice)<sup>1)</sup>, într'o *formă slavizată*. Prējamuš, Pariš sau Pariž sau Fariž, Acileš; Mene-lauš, Iacupa, Iaiačș, Caštandra, Policšena, Polinešterь etc.; redacțiunea românească, după cum vom vedeă mai jos, păstrează numele, afară de unul singur, în forma grecească.

A doua redacțiune slavă <sup>2)</sup>, plăsmuită după toate probabilitățile în sec. al XIV-lea — unii istorici literari cred că chiar pe pământul Bulgariei — se îndepărtează și mai mult de versiunea românească a istoriei Troadei, publicată până acum. Redacțiunea slavă nu a păstrat

<sup>1)</sup> *Archiv f. slav. Phil.* X p. 40—41.

<sup>2)</sup> S'a publicat pentru întâiaș dată, după un ms. medio-bulgar de pe la sfârșitul sec. al XVI-lea sau începutul sec. XVII-lea de P. A. Syrku (cu traducere latină de V. Jagić) în *Archiv für slav. Philologie*, VII (1884), pp. 81—87. S'a republicat după un text dintr'un sbornic, cu recenzie sârbească, aparținând sec. al XV-lea de W. Mo-čuljskij în *Archiv für slav. Philologie*, XV (1892), pp. 371—380 (*Zur mittelalterlichen Erzählungsliteratur bei den Südslaven*). O versiune deosebită dintr'un codice din sec. XV-XVI cu redacție sârbă, găsit la Veles în Macedonia, asupra căruia îmi atrage atenția d-l St. Romansky, în B. Conev, *Описъ на славянските ръкописи в Софийската Народна Библиотека*, Sofia, II, 1923, p. 180—181.

din tema clasică a mitului troian decât câteva reminiscențe: visul Hecubei (atribuit aci lui Paris), părăsirea lui Paris în pustiu și hrănirea lui de către o cerboaică, răpirea Eleniei, cucerirea și dărâmarea Troiei prin ajutorul calului de aramă. Pe această temă însă s'au altoit o mulțime de elemente și motive disparate din legendele antice, din epopea bizantină Digenis Akritas, din Varlaam și Ioasaf, din ciclul legendelor solomoniace, din legenda bizantină despre Γυλιώ ș. a. <sup>1)</sup>.

Așa de pildă, primul copil născut lui Priam (care în această redacțiune se numește carу Amorу), după visul fatal, este o fată pe care împăratul o închide într'un turn cu poruncă strașnică, ca copilul să nu audă nici un cuvânt omenesc și să nu vadă nimic. Acolo trăește fata până la vârsta de 15 ani, când, îndreptându-se în fiecare dimineață spre răsăritul soarelui, spune cuvinte într'o limbă neînțeleasă. Regele, cuprins de adâncă mirare, adună oameni din toate «limbile» și-i trimite sub turn ca să asculte. Aceștia, prinzând cuvintele spuse de fată și căutând a descifra sensul lor, se lămuresc că este o rugăciune către Dumnezeu: «Doamne nu-i socoti ca păcat; este nebun și nu știe ce face. Cine poate să înțeleagă voințele divine? Visul se referă la fratele meu, care se află încă în pânțele mamei». Câtva timp după aceasta, împărăteasa naște un copil, care, ca în legenda troiană, este aruncat în pustiu, unde este hrănit de o ursoaică. Fata este scoasă apoi din turn și numită Magduna, care în limba siriacă înseamnă înțeleaptă. Într'oz, pe când se află la fereastra palatului, zărește, călătorind pe mare la două stadii depărtare de țarm, un tânăr pe care-l arată tatălui său, spunând că acela trebuie să fie soțul ei. Tatăl trimite întru întâmpinarea călătorului și află că este Sultanul Saracenilor și că vântură mărele în căutarea unei soții frumoase și înțelepte, pe care a văzut-o în vis. Fiind adusă Magduna, Sultanul recunoaște în ea fecioara visată și o ia în căsătorie.

Episodul răpirii Eleniei cuprinde și el ingredientele din ciclul legendelor solomoniace. Alexandru poruncește magilor săi să cutreere lumea și să-i găsească femeia cea mai frumoasă și mai înțeleaptă. Aceștia o găsesc la curtea împăratului Amoreei și, după cererea lui Alexandru, prin puterea vrăjilor, ei fac ca cei doi eroi să se vadă 2 ani de-a rândul

<sup>1)</sup> Asupra izvoarelor acestei legende cf. V. Jagič în *Archiv f. slav. Phil.*, VII, p. 78; Reinhold Köhler, *ibidem*, p. 88 nota 1; Močuljsky, *Arch. f. slav. Phil.*, XV p. 371; A. Wesselofsky, *Изъ исторiи романа и повѣсти I*, 440; II, 8, 60.

în vis și să se îndrăgească. Alexandru, travestit într'un neguțător bogat, pleacă cu o corabie spre Amoreea, încărcat de daruri; ajunge la liman; și, după 6 săptămâni, cei doi îndrăgostiți fug la Troada. La intrarea lor în cetate, un cutremur de pământ face pe regele Amor să presimtă că visul fatal se va împlini. Urmează apoi expediția împotriva Troiei, cucerirea și dărâmarea cetății prin mijlocirea calului de aramă — a cărui născocire este atribuită aci lui Palmid (Palamed). Inchierea diferă însă cu totul de mitul troian. După dărâmarea Troiei, Alexandru fuge la cumnatul său, Sultanul Saracizilor și, cu ajutorul acestuia, nimicește pe împărații din Chanaan, Mesopotamia și Haldeea (care aci țin locul împăraților greci), pe împăratul Amoreei și pe fratele său și, la sfârșit, când vede cât prăpăd s'a făcut de pe urma unei femei — 130 de cetăți distruse, 19 împărați uciși și toată armata nimicită, — Alexandru taie capul femeiei blestemate și o aruncă în mare.

Dacă la cele de mai sus adăugăm că numele eroilor troiani sunt cu totul schimbate, că Menelau se numește Sion, că Agamenon Jog<sup>1)</sup>; Priam = Amor (ca un erou din Digenis Akritas), Elena = Egluda sau Gyluda, atunci se va înțelege și mai bine câtă depărtare este între a doua versiune slavă și versiunile românești publicate.

Totuș această de a doua redacțiune slavă a legendei troiane a fost cunoscută la noi, dacă nu în traducerea românească, în orice caz în original slav. Manuscriptul medio-bulgar, dela sfârșitul sec. XVI sau începutul sec. al XVII-lea, s'a găsit în mănăstirea Mihaiu-Vodă din București (dela Arhivele Statului), cuprins în sbornicul după care a publicat Hașdeu versiunea slavă a vieții lui Avraam: *слова о житіи и о смъртїи авраамовѣ какъ прїиде архангѣлъ възати дошж его*, în «Cuvente den Bătrâni», II. (p. 189).

Nu cunoaștem nici o versiune românească a acestei curioase legende troiane, dar legenda a trebuit să fi fost — măcar în forma slavă — destul de cunoscută la noi, căci sub influența ei, copiiștii unor manuscripte românești de Alexandrie — două din Bucovina<sup>2)</sup>, unul din Muntenia<sup>3)</sup> — au înlocuit numele lui Menelau prin *Sion*, al Elenei prin *Egulida*.

<sup>1)</sup> Numele acestea se găsesc și în Biblie.

<sup>2)</sup> Ms. 1296 B. A. R., copiat de dascălul George în mănăstirea Putnii la 1781 Februarie 22 (f. 132 v.); ms. 4646 din 1788 (Egulida are aci formele: Ioglada, Iglada).

<sup>3)</sup> Ms. 270 B. A. R., copiat de Ioniță Giurescu «logofătu din sârăfia județului Prahova» la anul 1799 Februarie. Pentru toate vezi N. Cartoian, Alexandria în *literatura românească. Noui contribuții*, București, 1922, p. 7, 8 și 11.



În afară de cele două legende de sine stătătoare de care ne-am ocupat mai sus, se mai cunosc în literaturile sud-slave câteva versiuni încorporate în cronografele lui Hamartol, Malalas, Manasses<sup>1)</sup> ș. a. cronografe traduse din grecește. Textul românesc se apropie într'adevăr mai mult de versiunea slavă a lui Manasses, care dealtfel se resfrânge într'o formă prescurtată și în cronograful lui Moxa. Totuș nici versiunea slavă a lui Manasses nu poate fi așezată la baza textului nostru. Versiunile românești înfățișează față de Manasses, în forma slavă, o redacțiune mai dezvoltată. Din versiunea slavă a lui Manasses, lipsesc unele incidente ale versiunii românești precum invențiunea literilor de către Palamed, iar din evenimentele post-homerice Manasses nu pomenește decât uciderea lui Agamemnon și răsbunarea lui Orest; pe când versiunea românească povestește sfârșitul tragic al tuturor eroilor greci. La aceasta mai adăugăm că în textul slav al lui Manasses unele nume grecești sunt corupte: Дарин (Moxa: Darie pentru Tindareu); Дивсец (Moxa: Diseos pentru Odiseos); Салама (pentru Salamina<sup>2)</sup>).

Cercetarea noastră îndreptată spre domeniul literaturilor Sud-slave ne-a dus dar la concluzia că cele două versiuni slave, care au circulat independent ca opere de sine stătătoare, se deosebesc fundamental de redacțiunea românească. Numai redacțiunea cronografului lui Manasses s'ar apropia întrucâtva de legenda românească, fără să se poată stabili însă vreo filiațiune între ele. Nu ar fi fost exclusă posibilitatea ca la temelia textului românesc să se afle un original slav desprins dintr'o cronică pierdută; este însă într'adevăr curios că de 30 de ani acest original nu a putut fi încă descoperit. Numele propriu Paris, cu variantele sale din redacțiunea românească, se regăsește în adevăr în prima legendă slavă analizată de noi mai sus — și numai într'aceea; în celelalte nu —; dar prezența acestui nume, sub forma sa slavă, în redacțiunea românească se poate explica și pe altă cale.

<sup>1)</sup> Murko *Geschichte der älteren Sudslavischen Literaturen* p. 77, 129. Aceste cronografe au pătruns și în literatura rusă cf. V. A. Keltuiala, *Курсъ исторіи русской литературы, I, Исторія древней русской литературы*, ed. II, St.-Petersburg, 1913, p. 291—295. Despre aceste hronografe în lit. veche slavă mai pe larg Prof. Dr. Miloš Weingart: *Byzantské kroniky v literatuře cirkveňšlovanské*, Bratislava, I pp. 18, 160 II, 1, (1923), p. 5.

<sup>2)</sup> Textul slav al lui Manasses în *Cronica lui Constantin Manasses, traducere medio-bulgară făcută pe la 1350...* de I. Bogdan cu o prefață de Prof. I. Bianu, București, 1922, p. 36—45.

Numele *Parij*, cu variantele: *Fareș*, *Farij*, se regăsește și în romanul lui Alexandru cel Mare, unde corespunde formei sârbești *Pariža* <sup>1)</sup>. Alexandria s'a tradus, precum am arătat într'o altă lucrare, prin a doua jumătate a sec. al XVI-lea în Ardeal <sup>2)</sup>. În veacul al XVII-lea eră destul de răspândită în toate straturile societății noastre. Nu este deci exclus ca numele *Parij* să fi fost răspândit și să fi devenit familiar cărturarilor noștri din sec. al XVII-lea, prin mijlocirea Alexandriei. În acest caz, el singur nu poate indica numaidecât un original slav, mai ales că în unele versiuni ale istoriei Troadei se găsesc și celelalte forme obișnuite în textele Alexandriei: *Farij*.

Pentru ca din numele proprii ale istoriei Troadei să se poată scoate o concluzie trainică, trebuiesc luate în considerare, nu unul singur, ci toate. Exceptând însă pe *Pariș*, *Farij*, toate celelalte nume proprii păstrează forma greacă corespunzătoare, după cum se poate vedea din tabloul de mai jos:

## Textele românești

*Priam* G. § 1. V. 26  
*Laomedont* G. 1. V. Lameodont 26  
*Ecavia* G. 1. *Ecavie* M. V. 26  
*Kiseu* G. 1. Chisiu V. 26  
*Manelau* G. 9. Minaleu M. V. Maneleu 26  
*Elena* G. V. 27; Elena și Ileana M. 46 și 49.  
*Protea* G. 6. *Protisău*. V. Proteia 28  
*Sidon* M. *Sindona* G. 6. V. Sildona 29  
*Troada* G. 1. V. 26  
*Tindareu* G. 9. V. Tildareu 29  
*Agamemnon* G. 11. V. 31. *Agaminon* G. 11 M.  
*Crit*, *Critu* G. 5. V. 27  
*Odiseo* G, 11; V. 30; *Odisi* M. 50 *Odisăi*  
*Kinovic* M. 43  
*Iraclie* G. 6 *Iracliu* M. 43. *Iracliu* V. 28  
*Clitemnestra* G. 11. *Clitemnistra* V. 30; *Cliministra* M. 46

## Textele grecești

*Πριάμος*  
*Υἱὸς Λαομέδοντος*  
*\*Εκάβη*  
*Κισεύς*  
*Μενέαιος*  
*\*Ελένη*  
*Πρωτέα*  
*Σιδώνα*  
*Τρωάδα*  
*Τυνδαρεὺς*  
*\*Αγαμέμνων*  
*Κριήτη*  
*\*Οδισσεύς*  
*Κανωβικόν*  
*\*Ηρακλῆς*  
*Κλυταιμνήστρα*

<sup>1)</sup> Cf. N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească, Noui contribuții* (Studii și text), București, 1922, p. 10.

<sup>2)</sup> *Alexandria în literatura românească*, București, 1910. Atrag și aici atenția că lucrarea din 1922 nu este, precum s'a afirmat de unii recenzenți, ediția II-a a studiului din 1910, ci este o lucrare cu totul independentă.

## Textele românești

*Mizivtra* G. 12 *Mazaftra* G. *Mezavtra* M. 42. *Ma-*  
*zothres* V. 27; *Maziștra* 30  
*Europa* G. 12. *Europa* V. 30  
*Finikiia* G. 6 M. 43. V. 28  
*Athina* G. 12. V. 30; *Atina* M. 47  
*Thetalia* G. 12. V. 30; *Fitalia* M. 47  
*Elada* G. 12 M. 47. *Ellada* V. 30  
*Rodos* G. 12 M. 47. V. 30  
*Ftie* M. 47  
*Salamina* G. 12. M. 47. V. 31  
*Fersala* G. 13  
*Tirsala* M. 47  
*Telaftia* G. 13  
*Argosu* G. 12 M. 47. *Argos* V. 31  
*Corintu* G. 12 *Corint(h)* M. 47. V. 31  
*Ahileu* G. 13 *Ahilău* M. 48. V. *Akileu* 31  
*Ector* G. 17 M. 49. V. 23  
*Palamidu* G. 18 M. 50. *Palamid* V. 33  
*Cadm* G. 22 M. 52  
*Simonidu* G. 22 *Siminid* M. 52  
*Epiharm* G. 22. M. 52  
*Patroclu* G. 25 M. 54. V. 36  
*David* G. 30. V. 39  
*Memnu* G. 30 *Mimnă* M. 58. *Memn(os)* V. 39  
*Tainu* G. 30. *Tais* V. 39  
*Scamandru* G. 30. V. 39  
*Eanda* G. 33 *Aenda* M. 59  
*Polixenia* G. 31. V. 40  
*Difov* G. 31. *Diitov* V. 40  
*Pir* G. 34 M. 61. V. 42  
*Tenedu* G. 35 *Tinedu* M. 62. 43 *Tened* V. 42  
*Gannimidu* G. 37. *Ganimid* 44  
*Enia* G. 38. *Enea* V. 44  
*Antinor* G. 38. *Antinos* V. 44  
*Filochitu* G. 41  
*Vunimu* G. 41  
*Theu* G. 41

## Textele grecești

*Μυζηθορεās*  
*Ευρώπη*  
*Φοινίκη*  
*Ἀθῆναι*  
*Θετταλία*  
*Ἑλλάς*  
*Ῥόδος*  
*Φθία*  
*Σαλαμίνη*  
*Φέρσαλα*  
  
*Ἄργος*  
*Κόρινθος*  
*Ἀχιλλεύς*  
*Ἔκτωρ*  
*Παλαμήδης*  
*Κάδμος*  
*Σιμωνίδης*  
*Ἐπίχαρμος*  
*Πάτροκλος*  
*Δαβίδ*  
*Μέμνων*  
*Ταίτης*  
*Σκάμανδρος*  
*τὸν Αἰάντα*  
*Πολυξένη*  
*Διήφοβος*  
*Πύρδος*  
*Τένεδος*  
*Γανημηδης*  
*Αἰνείας*  
*Ἀντήνωρ*  
*Φιλοκτήτης*  
*Βούνιμος*  
*Κριθαῖος*

## Textele românești

*Edu* G. 41  
*Epiro* G. 43  
*Teacusa* G. 43  
*Diomid* G. 43  
*Ea Telamonie* G. 44  
*Maronia* G. 44  
*Sikelia* G. 45  
*Kiclop* G. 45  
*Kirki* G. 45  
*Kalipso* G. 45  
*Atlandu* G. 45  
*Telagonon* G. 45  
*Harivda* G. 45  
*Skila* G. 45  
*Idomenie* G. 45  
*Corfu* G. 45  
*Alkinon* G. 45  
*Itaca* G. 45. V. Itachia 30  
*Cassandra* G. 45.  
*Egistu* G. 45  
*Oristu* G. 45  
*Skitia* G. 45  
*Artemida* G. 45  
*Afigenia* G. 45  
*Piladu* G. 45  
*Melanthu* G. 45  
*Ilictra* G. 45  
*Gealia* G. 50  
*Malavrita* G. 50  
  
*Argiripia* G. 50



## Textele grecești

Ἴδαλον  
 Ἡπιρος  
 Θεανοῦς (*genet.*)  
 Διομήδης  
 Ἄλας Τελαμώνιος  
 Μαρωνία  
 Σικελία  
 Κύκλωψ  
 Κίρκη  
 Καίσιψώ  
 Ἄτλαντος  
 Τηλέγωνος  
 Χαροῦβδη  
 Σκύλλα  
 Ἴδομηνεύς  
 Κορφοῦ  
 Ἀλκίνοος  
 Ἰθάκη  
 Κασάνδρα  
 Αἴγιοσθος  
 Ὀροῦσθης  
 Σκνθία  
 Ἀρτέμιδα  
 Ἰφιγένεια  
 Πυλιάδης  
 Μελάντιον  
 Ἡλέκτρα  
 Αἰγιάλεια  
 Μαλαβέντον? +  
 Καλαβρία  
 Ἀργυροῦπιπη

In tabloul de mai sus am reprodus nu numai formele corecte, ci și formele corupte cari s'au putut desvoltă în cuprinsul literaturii române prin cetirea greșită a copiștilor. Din 76 de nume proprii — *unul singur: Parij*, care a putut fi împământenit în literatura cărturarilor noștri prin mijlocirea Alexandriei, are formă slavă; toate

celelalte 82 au formă grecească. Dacă am admite între originalul grecesc și traducerea românească un intermediar slav, atunci ar fi într'adevăr surprinzător ca atunci când primul nume ale legendei a fost slavizat, toate celelalte nume proprii să-și fi păstrat forma lor greacă nealterată în traducerea slavă și să se fi resfrânt apoi exact în aceeași formă în traducerea românească, chiar admițând că traducătorul român a avut la îndemână tocmai originalul traducerii slavone și nu copie de pe copii, cum este cazul obișnuit. Studiul comparativ al *tuturor* numelor proprii ne îndreaptă deci, după cum de altfel am mai spus-o și în altă parte <sup>1)</sup>, spre tărâmul literaturii grecești.

Înainte însă de a căuta originalul istoriei Troadei în cuprinsul literaturii bizantine, este nevoie pentru a așeză cercetarea noastră pe temelii mai sigure să extindem studiul și asupra bogatului material inedit din colecția Academiei Române.

**Versiuni inedite ale istoriei Troadei.** Redacțiunea românească a istoriei Troadei se mai păstrează, în afară de versiunile publicate, în următoarele msse din Biblioteca Academiei Române:

A. Ms. no. 63 în 4<sup>o</sup> sec. XVIII f. 1—18 v.: Istoriia a Troadei cetăți

B. Ms. no. 270 în 4<sup>o</sup> f. 1—27, scris la «letu 1826 Noemvri 21.» de «Scărlat Vărnave». Titlul: Istoriia Troadei cetăți ce au împărățit într'ansa Priiam împărat, tatăl lui Paris<sup>2)</sup>.

C. Ms. no. 1601 în 4<sup>o</sup> sec. XVIII. Pe dosul primei coperte, următoarea notiță posterioară, făcută de o mână străină: «1797 de când am venit la Țarigrad».

D. Ms. no. 1702 copiat în Moldova de Costandin Chiricean pe vremea lui Grigore Ghica după cum rezultă din următoarea notă de pe prima scoartă: «Să să știi de când s'au dus Moscalii din țara Moldovii umbra velet atunce le(a)t 7283 (1775) și aci au rămas domnii în țara Moldovii Maria Sa Gligori Ghica-Vodă<sup>3)</sup>» f. 175: «Istoriia Troadei cetății întru care au împărățit Priiam împărat, tatăl lui Paris».

E. Ms. No. 4104 copiat de Enachi sin Hagi ot Tighine în dughiana jupânului Theodor Dorobățul la leat 1777, la Eși. Inceputul

<sup>1)</sup> *Alexandria în literatura românească. Noui Contribuții* (Studiu și text), București 1922, p. 26 nota 1.

<sup>2)</sup> Cf. și I. Bianu, *Catalogul mss-elor românești I*, 151 și 616.

<sup>3)</sup> N. Cartoian, *Alexandria în literatura românească*, București, 1910, p. 35-

pe f. 81 r. «O prea frumoasă istorie a minunatei și iscusitei cetăți a Ot Troadei care s'au fost bătut 12 ani pentru o mueres<sup>1)</sup>».

În afară de mssle, mai sus notate, în care istoria Troadei ni s'a transmis, mai mult sau mai puțin, ca operă de sine stătătoare, aceeași legendă se mai găsește, ca fragment dintr'un tot, încorporată în așa numitele cronografe.

**Versiunile din cronografe.** Încă din 1894, Gaster observase că problema privitoare la prototipul istoriei Troadei stă în legătură cu chestiunea privitoare la originalele cronografelor și în această direcție au fost îndreptate, precum am văzut mai sus, cercetările ulterioare. Dar chestiunea cronografelor a fost lămurită în 1912, când d-l Russo<sup>2)</sup> a arătat că în literatura noastră veche au circulat două tipuri de cronografe, amândouă înrudite cu așa numita «cronică din 1570», atribuită de către unii pe nedrept lui Malaxos<sup>3)</sup> și care are la baza sa o parafrază în proză populară a cronografului lui Manasses<sup>4)</sup>.

Primul tip este o traducere de pe cronograful apărut la Veneția sub titlul: *Βιβλίον ιστορικόν περιέχον ἐν συνόψει διαφόρους καὶ ἐξόχους ιστορίας*, și este opera lui Dorotheiu, Mitropolitul Monembasiei, și nu a lui Ierotheiu, precum s'a încercat să dovedească Sathas<sup>5)</sup>. Cronograful face parte din aceeaș familie cu cronică dela 1570 și are la baza sa o parafrază în proză a lui Manasses prelucrată în greaca vulgară cu amplificări din Theofan, Kedrenos și alții<sup>6)</sup>. A fost co-

<sup>1)</sup> Semnalat și în *Daco-Romania*, I, 453.

<sup>2)</sup> *Elenismul în România*, p. 33—35. Mai pe larg în cursul universitar din 1923—4.

<sup>3)</sup> Th. Preger, *Byzantinische Zeitschrift*, XI (1902), pp. 4—15. *Die Chronik vom Jahre 1570*.

<sup>4)</sup> Praechter, *Byz. Zeit.*, VII 589, VIII (1899) 343; T. Preger, *Byz. Zeit.*, XI, 15.

<sup>5)</sup> Cf. D. Russo, *Elenismul în România*, p. 33, nota 2. În cursul despre istoriografia greco-română ținut la Facultatea de litere în 1924—1925 însă d-sa, — plecând dela faptul că numele lui Dorotheiu revine de mai multe ori și în prefață și este distinct scris de numele Ierotheiu, care revine și el de mai multe ori în corpul cronicii — a adus argumente hotărâtoare pentru paternitatea lui Dorotheiu, care trebuie căutat printre predecesorii lui Ierotheiu și nu printre urmașii lui. Ierotheiu va fi adus cronică în Moldova, iar la întoarcerea din Rusia a povestit cele văzute și pățite acolo, amănunte cari au fost apoi încorporate în cronică.

<sup>6)</sup> K. Praechter, *Byzantinische Zeitschrift*, VII, 589 și urm. VIII (1899), p. 328 și urm.; cf. și schema dela p. 343. T. Preger în *Byzantinische Zeitschrift*, XI (1902), p. 15.

piat în Moldova cu cheltueala lui Apostol Țigara, ginerele lui Petru Șchiopu, și fusese publicat la Veneția în 1631, cu o dedicație către Alexandru Coconul.

Al doilea tip de cronografe românești derivă din cronograful grecesc al lui Matheiu Cigala (din Cipru), parohul bisericii grecești din Veneția. Cronograful a apărut sub titlul: *Néa óvnoψις διαφόρων ιστοριών* și cu data 1637<sup>1)</sup> la Veneția și este o compilație după cronica din 1570, Dorotheiu și Kedrenos. Tipul Cigala este reprezentat în literatura noastră prin traducerea lui Patrașco Danovici ce a fost «*supt vlăstia Domniei Moldovei logofăt al treilé și grămatică de scrisoare greciască*»<sup>2)</sup>. Este cel mai răspândit și se păstrează într'o sumă de msse din Biblioteca Academiei Române, dintre cari cel mai vechiu, din cele datate, poartă cota no. 86<sup>3)</sup> și a fost copiat în anul 1689 de către Gavril DiŃac ot Balțătești «cu cheltueala lui Ion Iordăchie Cantacuzino sinū Toader Eordachie vel visticernic». Tipul Dorotheiu de Monembasia este reprezentat, în afară de manuscrisul descris de Aron Densușianu în *Revista critică literară*, IV (1896), p. 305 și urm.<sup>4)</sup> și poate de cel aflat de Schuchardt în Muzeul Hohenzollern din Sigmaringen<sup>5)</sup>, și prin câteva manuscrite păstrate în Biblioteca Academiei Române. Niciunul dintre mssele, cunoscute de noi, nu numesc ca traducător pe Nicolae sin Mihalache sau pe Ion Buburuzăi<sup>6)</sup>. Câteva dintre ele (d. ex. ms. 938) pomenesc în prefață ca traducător pe Grigore Dascălul Buză: «*scoasă după grecie pă limbă rumânească de Grigore Dascălul Buză*».

<sup>1)</sup> D-l Russo, întemeindu-se pe faptul că în corpul cronografului se găsesc povestite evenimente petrecute după 1637, presupune că textul, scris în 1637, s'a tipărit în 1650 (cursul din anul 1924—5).

<sup>2)</sup> I. Bianu și R. Caracaș, *Catalogul manuscrisurilor românești*, I, p. 181 și urm.

<sup>3)</sup> Pentru identificarea lui cu Cigala cf. D. Russo, *Elenismul în România*, p. 35.

<sup>4)</sup> D. Russo, *Elenismul* 36—7 no .

<sup>5)</sup> *Zeitschrift für Rom. Philologie*, I (1887), p. 484. Nu am posibilitatea de a controla identificarea lui Schuchardt. Pasagiul din acest cronograf, publicat de Gaster, în *Chrestom.*, I, p. 311, corespunde într'adevăr cu începutul prefeței lui Dorotheiu.

<sup>6)</sup> Gaster, *Grundriss der rom. Phil.* II, 3 (1896), p. 288. Schuchardt, *op. cit.*; I. G. Sbiera, *Mișcări culturale literare la Români din stânga Dundrii*, Cernăuți, 1897, p. 245.

Nu voiu intra aci în detalii privitoare la aceste două tipuri de cronografe; întrucât, din tot complexul materiei lor, pe noi nu ne interesează decât un singur capitol: istoria Troadei.

**Paralelă între versiunile Dorothei și Cigala.** Versiunea istoriei Troadei, deși înfățișează câteva puncte de asemănare în cele două tipuri de cronografe românești — întrucât se sprijină precum am văzut mai sus amândouă pe redacțiunea lui Manasses — totuși în întregul lor diferă una de alta. Versiunea istoriei Troadei în redacțiunea Cigala, după ce povestește năruirea cetății, adaogă, după cum arată și d-l Russo, câteva capitole despre soarta tragică a eroilor greci, capitole luate din Kedrenos; în Dorothei acest capitol lipsește. Trebuie însă să adaog că acest interesant adaos în unele msse din grupa Danovici-Cigala vine, ca și în originalul grecesc, la sfârșitul poveștii despre istoria Troadei (de ex. ms. 1469 f. 92); în altele însă apare dislocat și este așezat tocmai spre sfârșit: după «boeriile împărăției Grecilor» (ms. 86 f. 408); altele în sfârșit l-au omis. Dar exceptând acest capitol, și în restul povestirii sunt deosebiri: versiunea Dorothei înfățișează o redacție mai sumară, mai seacă; redacțiunea Danovici înfățișează o redacție mai bogată în amănunte, mai plastică, mai plină de viață și, ceea ce este interesant, aceste amănunte ale redacției Danovici nu se găsesc toate în originalul grecesc.

Spre a învedera mai bine raporturile dintre cele două redacțiuni românești și corespondența lor cu originalele grecești și spre a putea fixa apoi raporturile dintre versiunea cronografelor și versiunile independente publicate sau inedite, punem pe două coloane în paralelă, câteva pasagii mai caracteristice din versiunea Danovici după ms. 86 B. A. R. și din versiunea Dorothei de Monembasia după ms. no. 938<sup>1)</sup>, adaogând dedesubt textul corespunzător din originalele grecești:

<sup>1)</sup> Titlul acestui ms. corespunde cu titlul *primului capitol* din originalul grec al lui Dorothei:

#### Versiunile românești

Adunătură de povești, începându-se de la ziditul lumii până la împărăția lui Costandin Paleolog, împăratul cel de apoi al Romanilor adică al Grecilor. Așijderea cuprinzându-se și de împărăția Turcilor până acum, așijderé și pentru Veneție

#### Dorotheiu ed. 1786

Σύνοψις ιστοριῶν ἀρχομένη ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι τῆς Βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου τοῦ ἑσχάτου Βασιλέως τῶν Ῥωμαίων. Ἔστι περιέχουσα καὶ τὰ τῆς Βασιλείας τῶν Τουρκῶν, Περὶ τῆς Βενετίας πότε ἐκτίσθη, καὶ πό-



## GRIGORE DASCĂLUL BUZĂ

*(Dorothei de Monembasia*

Ms. No. 938

F. 103 r. Și nu s'au îndurat să-l ci omoare; numai ce l'au dat ca să-l crească laun sat. Iar alții zic că l-au lepădat ca să-l mănânce fiarale și l-au găsit niște păstori și l'au crescut și i-au pus numele lui Paris. Iar când au ajuns copilul de cincisprezece ani au aflat Priamos<sup>1)</sup> și au trimis de l-au adus la palaturile lui.

Dorothei ed. 1786 p. 116

*Και ἤλεσε τὸ παιδί, καὶ δὲν τὸ ἐθανάτωσε, μόνον τὸ ἔδωκεν ἔξω εἰς τὰς χώρας, ἵνα τρέψωσιν αὐτό· καὶ ἄλλοι λέγουν, ὅτι ἔδωκεν αὐτὸ τινῶν ἀνθιῶπων, καὶ τὸ ἤξουν εἰς τὸ βουνόν, καὶ τὸ φάγουν τὰ θηρία.*

când s'au zidit și câți au domnit întrânsa și câte cetăți au luat. Așijdere și pentru patriarși și cum au patrierșit în scaunul sventei bisericiei lui Dumnezeu mari.

adunate acéste toate din multe feluri de cărți ce au fost mai de treaba și mai cu dulceață și spre limba noastră scrisă.

Capitolul ultim *De pre împărăția lui Sultan Suleimin, seful lui Sultan Suliman*, alcătuit în textul românesc numai din 2 rânduri, corespunde cu primele două rânduri din capitolul respectiv al lui din Dorotheiu:

Dascălul Buză

Și au luat împărăția Sultan Selemin și când au venit cu oastea au adus și trupul tătâne-său și au îngropat la Imarec și au împărățit 46 de ani.

Textul cronografului românesc se întrerupe aci brusc.

<sup>1)</sup> Päämmos.

## DANOVICI (CIGALA)

Ms. No. 86

F. 118 v. Iară acé slugă a lui Priamu împărat au luat pruncu și s'au dus cu dănsul și l-au pus suptu o tufă désă ca să nu-l ardă soarele, că lui încă i să făcusa milă de un băiatu ca acela și l-au lăsat și s'au dus de au spus împăratului Priam. Iară în urma acéla au nemerit acolé niște păcurari cu niște oi și audzără pre pruncu unde plângia supt acé tufă și căutară să vadză ce iaste. Și numai ce dederă asupra cuconului și multu să mirară. Și dacă-l vădzură atâta frumuşel și curățil s'au vorovitu ei în de ei să nu-l lasă să piară. Și l-au luat acei păstori și i-au pus numele Pariju și l-au dus la un satu

*σοι τῶν Δουκῶν ὤρισαν αὐτήν, καὶ πόσα κάστη ἔλαβον. Περὶ τῶν Πατριαρχῶν καὶ πῶς ἐπατριαρχευσαν ἐν τῷ Θρόνῳ τῆς Ἀγιοτάτης τοῦ Θεοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας.*

*Συναχθέντα ταῦτα πάντα ἐκ διαφόρων Βιβλίων, τὰ ἀνοικαιότερα καὶ γλυκύτερα, καὶ εἰς περὶ τὴν φράσιν γραφέντα.*

Dorothei (p. 443)

*Ἐλαβε δὲ τὴν βασιλείαν ὁ Σουλτάν Σελήμης, καὶ ὅταν ἦλθεν ἀπὸ τὰ φουόατα, ἤφερε καὶ τὸ λείψανον τοῦ πατρὸς του, καὶ ἔθαψέ το εἰς τὸ Ἰμαρέτι του. ἔβασίλευσε χρόνους μζ'.*

Και οὕτω τὸ ἔββηξαν μέοα εἰς τὰ κλαδία. καὶ ἤρῳαν το οἱ βοσκοί, ὁποῦ ἔβοσκον τὰ πρόβητα, καὶ ἐπῆραν το, καὶ ἀνίδρευάν το, καὶ ἔβαλαν τὸ ὄνομά του Πάριν. Καὶ ὡσάν ἀνετοάφη τὸ παιδί, καὶ ἔγινε δεκαπέντε χρονῶν, ἔμαθέν το ὁ Πρίαμος, καὶ ἀπέστειλε, καὶ ἤφεραν αὐτό.

și l-au datu pre mânia unii mance și l-au aplecat și l-au crescut până l-au făcut voinic de 15 ani. Iară acia muțare era săracă ce gândi să margă la împăratul să închine pre Parij și să spue cum l-au găsit niște păcurari și l-au adus pruncu micu și Ia l-au crescut și așa au mârșu la împăratul ș' au spus de totu. Iară împăratul chemă pre împărățiasa și-i spusă de acasta. Și 'ntrebară pre acia muțare pre ce vriame i l-au adus acei păstori. Iară ia spusă cu direptul și socotiră că iaste fičorul lor cel lepădatu. Și trimisă împăratul cum mai de sârgu și l-au adus inaintia împăratului ș'a împărătesăi și-l vădzură așa frumos și iscusātu, că sāmăna bine tătăne-său lui Priiamu împărat și-l cunoscură că iaste fiūu den trupul lor. Și foarte li-au părut bine și l-au luat în curțile împăratului în cetatfa Troadei și-l îmbrăcară cu haine împărătești ca pre un fičor a lor ce era și el ca și cețalalți; și-i pusără numele Alexandru Parij.

G 2; *Aceeaș versiune o găsim în A, 2 v. 3 r. B, 1 v. 2 v. C, 2 v.-3 D. 125 v. - 126 v. E. 81 v. 82 r. Gaster 52; Voileanu 26-7.*

Cigala p. 143

ὁμοῦς ἔπρεπεν κατὰ τὴν βοῦν' ἡν τῶν σοφῶν νὰ τὸ θανατώσῃ· ἀλλ' ἃ τὰ μητρικὰ σπιάχνα δὲν τὴν ἀφήκαν νὰ τὸ κακοποιήσῃ, μόνον ἔδωσέν το ἔξω εἰς ἄλλην χώραν, καὶ ἐθρόψαν το. \* Ἄλλοι δὲ λέγουσιν πῶς

τὸ ἔδωκεν τινῶν ἀνθιῶπων γὰ τὸ  
 εἶξουν εἰς τὸ ὄρος γὰ τὸ φάγουν τὰ  
 θηρία, καὶ ἔτι η ἔρδιψαν το μίσα εἰς  
 τὰ κλαδία καὶ ἤϋσαν το οἱ βοσκοί,  
 καὶ ἐπῆσαν, καὶ ἀνέθρεψάν το, καὶ  
 ὀνόμασάν το Πάριον, καὶ ὡσάν ἀ-  
 νετραφή, καὶ ἔγινεν χρονῶν δεκα-  
 πέντε, ἔμοθεν το ὁ Πρίαμος, καὶ  
 ἀπίστευλεν, καὶ ἔφερέν το.

Alexandru la curtea lui Menelaos.

F. 1037. Iar Menelaos l-au primit  
 ca pe un fecor de împărat cu multă  
 cinstedupă cum i să căde și-l avea la  
 palaturile lui. Deci Menelaos au eșit  
 din locul stăpânirii lui și s'au dus pă-  
 ste locuri pentru trebuința și folosul  
 stăpânirii lui. Și au rămas Alexandru  
 singur în palaturi și s'au întâmplat  
 de au văzut pă împărătesa lui Me-  
 nelauo pă Elena care au fost foarte  
 împodobită cu frumusețe la cap și  
 la tot trupul. Și frumusețe ei era  
 neasemănată că nu să afla altă tânără  
 asemenea cu dânsa. Și cum au văzut  
 Alexandru frumusețe muieri și s'au  
 împreunat amândoi și s'au arătat  
 unul cătră altul dragosté cu care  
 s'au rânit la inimă și foarte au înd-  
 răgit-o așijderé și Ia l-au îndrăgit  
 și mai mult.

Dorothei p. 116

Ὁ δὲ Μενέλαος ὑπεδέξατο αὐτὸν  
 ὡς ἀθρόντην καὶ βασιλέως υἱόν. Καὶ  
 μετὰ μεγάλης τιμῆς τὸν ἐφιλοξένησε  
 καὶ κατὰ τὸ πρόπον. Ἀπὸ τότε ἀρχισαν  
 τὰ παιγνίδια τοῦ ἔρωτος, ἤγουν τῆς  
 ἀγάπης, καὶ τοῦ μεγάλου πολέμου.

F. 1197. S'au oblicitu (Menelaos)  
 că iaste <Paris> fičorul lui Priiam împ-  
 părat foarte i-au părutu bine și l-au  
 priimit bucuros și-l țânia pria la cinste  
 mare ca pre un fičor de împărat. Și era  
 de toată credința în casa lui Menelauo  
 împăratu; ș'au fost cătăva vréme într'-  
 acia țară acolo la acel împărat. Iară  
 tată-său Priiam împăratu și  
 maică-sa împărătiasa s'au fost aprin-  
 dzându de dorul lui și i-au tot fost  
 trimițind cărți în toată vriamé să  
 margă, să nu facă într'alt chip. Iară  
 Alexandru Paris are hi mârșu la ta-  
 tă-său; ce nu putfa, că apucasă de  
 să îndrăgisă cu împărătiasa lui Me-  
 nelauo împăratu pre anume Elena, fata  
 lui Tindareu împărat, că era mai fru-  
 moasă de cătu toate muerile den  
 lume, că unde o vedial paria-ți că  
 iaste zugrăvită, cum spun la istorii.  
 Iară cându au fost odată Menelauo  
 împărat s'au gătitu să margă la Critu,  
 că au fost avându Elenii sărbătoare  
 și s'au fostu strângându toți domnii  
 elenești și toți craii ș'au fost făcând  
 într'un an odată jirtfa lui Dios Dum-

Εὐγῆκεν οὖν ὁ Μενέλαος ἀπὸ τὸν τόπον αὐτοῦ, καὶ ἐδιάβη ἀλλαχοῦ διὰ χρεῖαν ἀναγκαίαν ὅπου εἶχε, καὶ ἔμεινεν ὁ Ἀλέξανδρος μόνος του εἰς τὸ σπήτιον. Καὶ εἶτιγε καὶ εἶδε τὴν γυναῖκα τοῦ Μενελάου, τὴν Ἑλένην, ἣ ὅποια ἦτον πολλὰ ὠραιστάτη ἀπὸ κεφαλῆς καὶ εἰς ὄλον τὸ κορμὶ καὶ τὸ κάλλος αὐτῆς ἦτον ἄμετρον, ὅτι δὲν εὐρόσκετο οὐδὲ μία νέα, νὰ τῆς ὁμοιάση εἰς τὴν ξεχωριστὴν εὐμορφίαν καὶ ὡς εἶδεν ὁ Ἀλέξανδρος τῆς γυναικὸς τὴν εὐμορφίαν, ἐτρώθη εἰς τὴν καρδίαν, καὶ ἠγάπησεν πολλὰ ὁμοίως καὶ αὐτὴ ἀγάπησεν αὐτὸν περισσοτέως.

pedzau. Deci când au venit vremea acelu, s'au gătat și Menelau împăratu și s'au dus și el acolo la Critu, unde au fost acel bulciu elenescu, cum le-au fostu obična bodzilor loru. Iară daca s'au dus Menelau la Crit, au lăsat învățătură pre urmă la împărățiasa lui la Elena, să-i foarte fie aminte de acel fičoru de împărat adecă de Alexandru Parej, să învețe stolnicii și păharnicii să nu-i lipsască nemică nič lui nice oamenilor săi până cându va veni și el de la Critu. Iară daca s'au dus Menelau, iară Alexandru Pariju și cu Elena, împărățiasa lui Menelau, ș'au găsitu vremea și ș'au început a-ș arăta dragostile unul cătră altu...

*Aceeaș versiune se află în A, 3 v. 4 r. B, 3 r. v. C, 3 v. 4 r. D, 126 v.-127 r. E. 92 r. v. 76 Voileanu 27; Gaster 3, 4, 5; Morariu 42 (f. 89 r.).*

P. 143-4. Ὁ ὁποῖος τὸν ἐδέχθη εἰς τὸ παλάτι του, νὰ ἀναπνεύση ὀλίγον, καὶ τότε νὰ ὑπάγη νὰ κάμη τὴν θυσίαν. Ὁ δὲ Μενέλαος ἐμίσησεν εἰς τὴν Κρήτην νὰ κάμη θυσίαν τοῦ Διὸς εἰς τὴν Γορτύνην καὶ μίαν ἡμέραν ὁ Πάρις ἀνέβλεπεν εἰς τὸ περιβόλην, καὶ δε τὴν Ἑλένην γυναῖκα τοῦ Μενελάου εἰς τὸ κάλλος θαυμαστήν διότι ἦτον εἰς τὴν ἡλικίαν εὐστοίος, μὲ εὐμορφα βυζιά, λευκὴ ὡσὰν χιών, τὰ ὄφρῦδια της ὡσὰν καμάρες, ἡ μήτηρ ζωγραφιστὴ ξανθότριχος, ὁ μητη μεγάλα καὶ εἰς τὰ ἄλλα δλα χαριτωμένα, ἐτρώθη εἰς τὴν ἀγάτην της.

*F. 120 r. v.* Și dacă audzără toț domnii <grecești> și toți împărații și toți craii și mici și mari ș'adusără aminte de ȝurământul carele au fostu făcut pentru Iléna și cum s'au adeverit să sae toț pentru voia lui Tindareu ș'a lui Menelau și începură a-ș da știrea unu altuța și scria cărți să hie toți gata. Și să ȝătiră toți domnii elenești și era numai de purces să să strângă la un loc și dzăsără să trimiță carte la Troada și să scrie Tindareu, tatăl Elenii, și cu Menelau, împăratul Elenii, și să scrie de la toți împărații și domnii și craii elenești și să o trimiță acia carte cu un sol; și să-i dzâcă lui Priiam împărat să trimiță pre Ileana și cu toată avuțiia ce au luat; și să vie la împăratu-ș, să nu să potrivască Priiam împăratu fiiu-său lui Alexandru Parij; și să nu mai fie oști și războae pentru o muțare. Iară de nu vor vré să o trimiță cu pace, să știe că toț Elenii cu totu sântu gata să margă asupra Troadei. Și scrisă Tindareu împărat tatăl Elenii carte la Priiam împăratu și scrisă de la Menelau barbatul Elenii și de la toți domnii și craii elenești de tot cumu-i învățasă acei domni elenești; ș'au scris și Clitemnistra sora Ilénii carte la soru-sa Iléna č-au făcut și č-au lucratu. Și trimisără cu cărțile sol pre Agamemnon, cumnatul Elenii, barbatul Clitemnistrei, și trimisără și pre Odiseiu; și veniră cu cărțile de la Tindareu împărat și de la Menelau împăratu și de la toți domnii și craii

elenești și intrară în cetatea Troadei și să închinare lui Priiam împărat și împăratésăi lui și dederă cărțile domnilor elenești. Iară Iléna muțaria lui Menelau ședă alaturé cu Alexandru Pariju lângă tată-său Priiam, ca să o vadză mai bine solii lui Menelau și dacă dăderă cărțile lui Priiam, dăde Agamemnon cartă Ilénii de la soru-sa Clitemnistra și o ceti și răsă și nemică în samă nu băgă.

*Aceeaș versiune se află și în A, 5 v.-6 r. B, 6 r.-7 r. C, 6 r. r. D, 130 v. 131 r. E. 84 r. v. Voileanu 29-30; Gaster 10, 11, 12; Morariu 46 (90 v. 91 r.).*

Cigala p. 145

*Καὶ μετ' ὀλίγον καιρὸν ἔρχονται ἀποκρισαρέοι ἐκ μέρους τοῦ Μενελάου καὶ τοῦ Ἀγαμέμνωνος ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ αὐτὸς ὁ Μενέλαος καὶ ἔφεραν καὶ τῆς Ἑλένης γράμματα ἀπὸ τῆν Κλυταιμνήστραν, ἀδελφήν τῆς Ἑλένης καὶ γυναῖκα τοῦ Ἀγαμέμνωνος. Καὶ ἐπαρακαλοῦσαν διὰ νὰ ἀποδώσουν τῆν γυναῖκα τοῦ Μενελάου, διὰ νὰ λείψουν ἀπὸ τὰ σκάνδαλα καὶ ἀπὸ τοὺς πολέμους· καὶ κἄν δὲν τοὺς ἐδέχθησαν.*

*F. 104 v.* Iar déca au văzut Troadenii atâta oaste de multă și de tare a Elinilor s'au înfricoșat foarte rău și au trimis îndată în toată parte răsăritului și le-au venit ajutoriu oaste multă și voevozi mari și tot învățați la războiu și au început a să bate cu război în toate zilele.

*F. 121 v.* Și dacă sosără în câmpii Troadei cât să vedă cetatei să aședzără oștile elinești și să răvârsară preste câmpii cât nu le mai încăpă câmpii Troadei. Iară împăratul Priiam den Troada și cu toț domnii săi, dacă vădzură atătă greime de oaste elenescă ce era și unde căuta preste oaste, ei scri-

Dorothei p. 118

Ὡς γοῦν εἶδαν οἱ ἄρχοντες τῆς Τρωάδος τόσον φουσαῖον πολὺ καὶ δυνατὸν τῶν Ἑλλήνων, ἐφοβήθησαν πολλὰ, καὶ ἔστειλαν παρεϊθὺς εἰς ὄλην τὴν Ἀνατολήν, καὶ ἦλθεν αὐτῶν βοήθεια πολλή καὶ μεγάλη, ἤγουν φουσαῖα, καὶ στρατηγοὶ πολλοὶ καὶ δυνατοί, δοκιμώτατοι τοῦ πολέμου, καὶ ἄρχισαν καὶ ἐπολέμουν καθ' ἡμέραν ... καὶ ἐπέρασε καιρὸς πολὺς, καὶ ὁ πόλεμος δὲν ἔπαυσε.

pișa ca ghiața că toți era îmbrăcați în her ca unul. Iară Troadénii să spărițară foarte rău. Și într'aceia au venit oamenii de pren țara lui Priiam și-i spusără cum au lovit vitiazul Ahileu cu o samă de oști elenești de s'au arsu și prădatu, cât ș'au pututu cuprinde târguri și sate și i-au tăiat și i-au robit, cât nu s'au ales nemică de dânșii; și s'au pustiit acia parte de țară. Iară Priiam împăratu și decăsta încă ș'au făcut voia ȩa. Ș'au și trimis spre răsărit, pre niște domni ai săi să-i aducă oști multe într'aglituriu cu fete mari . . . . .

Acceas versiune se află și în A, 7 v. B, 8 r. - 9 r. C, 7 v. 8 r. D, 131 v. 132 r. E. 85 v. Voileanu 31-2; Gaster 14; Morariu 47 (f. 92 r.).

Cigala 145-6

καὶ ἐσυμβουλεύοντο νὰ περιλάβουν τὴν Τροίαν... ὡς γοῦν εἶδον οἱ ἄρχοντες τῆς Τροίας τόσον φουσαῖον πολὺ καὶ δυνατὸν τῶν Ἑλλήνων ἐφοβήθησαν καὶ ἔστειλαν παρευθὺς εἰς ὄλην τὴν ἀνατολήν, καὶ ἦλθεν τους βοήθεια πολλή καὶ μέγαν φουσαῖον καὶ στρατηγοὶ δυνατοὶ καὶ δοκιμώτατοι τοῦ πολέμου καὶ ἄρχισαν, καὶ ἐπολέμιζον καθ' ἡμέραν.....

**Concluzii.** Din textele paralele reproduse mai sus s'a putut vedea, cred, destul de clar raporturile dintre cele două versiuni ale istoriei Troadei. Pe când versiunea Grigore dascălul Buză este mai sumară, versiunea Pătrașcu Danovici este mai dezvoltată; ceeace Grigore Buză expune pe scurt în câteva cuvinte, Danovici povestește pe larg cu o mulțime de incidente noi, cari dau lucrurilor mai mult relief și mai multă

culoare; pasajii întregi din Danovici, lipsesc astfel din Dascălul Buză. Prin toate aceste particularități versiunile independente atât cele publicate (de Voileanu, Gaster, Leca Morariu) cât și cele nepublicate, păstrate în Bibl. Academiei, se leagă de versiunea Danovici; n'am putut găsi nici una, care să se apropie de versiunea Dascălului Buză.

**Danovici față de Cigala.** Și în ce privește raporturile cu textele grecești, publicate sub extrasele românești corespunzătoare, constatările nu sunt lipsite de interes:

Versiunea Grigore Dascălul Buză, urmărește deaproape, cuvânt de cuvânt, originalul lui Dorothei de Monembasia; versiunea lui Pătrașco Danovici se îndepărtează întrucâtva de originalul lui Cigala, înfățișând mai ales interesante amplificări.

Astfel în capitolul privitor la nașterea și copilăria lui Paris, pe când Cigala ne spune că copilul a fost părăsit sub un desiș, că acolo: «l-au găsit ciobanii și l-au ridicat și l-au hrănit și i-au pus numele Paris și după ce l-au crescut și a împlinit 15 ani a aflat Priam și a trimis și l-a adus...», textul românesc corespunzător amplifică mult povestirea, introducând o mulțime de incidente noi: ciobanii, auzind plânsul pruncului de sub tufă și aflându-l «curățel și frumușel», s'a înțeles să nu-l lase să piară, ci l-au dus în sat și l-au dat unei mance, care l-a crescut până la 15 ani; că apoi femeia, fiind săracă, a închinat pe Parij împăratului, spunându-i povestea; că împăratul și împărăteasa, socotind vremea când a primit femeia copilul, și văzându-l pe acesta că seamănă cu Priam, l-au recunoscut ca al lor și l-au primit în curțile împărătești.

În Cigala urmează apoi o a treia versiune a copilăriei lui Paris — împrumutată din Kedrenos <sup>1)</sup> — dar care lipsește cu totul din textul românesc. În Cigala anume se povestește (p. 143 r. 21) că Priam «temându-se de oracol, ca să nu se întâmple ruina împărăției Frigiei», a trimis pruncul la locul ce se numește *Μανδράω* <sup>2)</sup>, «ca să fie crescut de către un agricultor (*ἀπὸ ἔναν Γεωργῶν*), până va împlini cei treizeci de ani ai oracolului <sup>3)</sup>. Acolo și-a petrecut Paris copilăria și a învățat

<sup>1)</sup> Georgios Kedrenos *Σύνοψις Ἱστοριῶν* ed. Bonn, 1838 p. 216—7. Aceeasă versiune și în Malalas *Χρονολογία* ed. Bonn, p. 92.

<sup>2)</sup> În Malalas, p. 92: *Μάνδρα*.

<sup>3)</sup> În Cigala pasajul este obscur, deoarece nicăiri mai sus nu se pomenește ceva despre oracol și despre vârsta fatală: 30 de ani. Kedrenos însă — și mai clar



literile, că primul lucru pe care l-a făcut a fost un panegiric al Afro-ditei «voluptatea din care se nasc și copii și înțelepciune și știință și toate artele» și pe care comparând-o cu Athena și Hera, o socotia superioară. În chipul acesta s'a născut apoi mitul despre măgul pe care Paris l-a oferit Afroditei, preferind prin aceasta iubirea și disprețuind înțelepciunea și vitejia. În sfârșit, Cigala povestește mai departe că, după aceeaș versiune, la vârsta de 30 de ani, Priam a adus pe Paris în palatul său și că, dându-i scrisori de recomandatie, l-a trimis cu 100 de tineri aleși la principii din Europa și mai întâiu la Sparta, unde domnia Menelau, ca să aducă jertfe lui Apolon. Din întreg acest pasaj, care conține în ediția din 1636, 18 rânduri de tipar, nu se găsește nimic în nici unul din mssele ce ne sunt cunoscute ale versiunii românești Danovici. Dealtfel el lipsește și din versiunea greacă a cronografului publicat de Praechter.

În schimb însă, episodul, care urmează imediat: primirea lui Paris și fuga celor doi îndrăgostiți, este altfel povestit în Danovici și altfel în Cigala. În Cigala, ca și în Kedrenos și Malalas, ni se spune că Alexandru îndrăgostește pe Elena *după* plecarea lui Menelau la Creta: aruncându-și într'o zi ochii în grădină zărește pe Elena și rămâne încântat de frumusețea ei. În versiunea românească Alexandru îndrăgise pe Elena *înainte* de plecarea lui Menelau, fiindcă textul românesc adaugă un amănunt, care nu se află în Cigala: Priam și Ecuba, aprinși de dorul lui Paris, îi trimeteau neconținut cărți să se întoarcă în țară, dar Paris nu se îndură să plece din Sparta, «fiindcă apucase de să îndrăgisă cu împărăteasa lui Menelau împărat». Imediat după aceasta, vine descrierea Elenei <sup>1)</sup>. Textul românesc amplifică apoi povestirea cu un element nou: Menelau, plecând la «Crit», sfătuiește pe Elena să ia aminte la Alexandru Parij și să învețe stolnicii și paharnicii ca să nu lipsească nimic nici lui Alexandru, nici oamenilor lui.

Din textul românesc lipsește mai departe amănuntul pe care ni-l dă Cigala — de acord cu Kedrenos — că Alexandru a izbutit să răpească pe Elena cu ajutorul Aetriei, care eră cumnata lui Me-

---

decât el Malalas — lămuresc astfel pasajul: La nașterea lui Paris, Priam a trimis la oracolul lui Apolon spre a află ce trebuie să spered la fiul ce i s'a născut. Oracolul răspunde: «Ți s'a născut un fiu Paris, nefericit, care în al treizecilea an al vieții sale va aduce sfârșitul domniei frigienae.

<sup>1)</sup> P. 217.

nelau <sup>1)</sup>. Și în această omisiune Danovici se apropie de versiunea lui Praechter.

În Cigala amintirea regilor greci, cari se adună din toate unghiurile Greciei pentru a răsbună necinstea adusă lui Menelau și Tindareu, tatăl Elenii, are loc *înainte* de a se povesti plecarea solilor lui Priam cu scrisori dela Menelau și Clitemnestra pentru a cere pe Elena, pe când în textul românesc acest incident este povestit *după* plecarea solilor. În episodul soliei lui Odisevs și Agamemnon la Troia, textul românesc mai dezvoltat, conține un incident care nu se află în Cigala, după cum nu se află nici în Kedrenos. Pe când Cigala ne spune numai: *καὶ κἄν δὲν τοὺς ἐδέχθησαν* (și nici măcar nu i-a primit), versiunea românească a lui Danovici ne povestește că solii greci, intrând în Troia și închinându-se lui Priam, «Elena, soția lui Menelau ședeă alături cu Alexandru Parij, lângă tată-său Priam, ca să o vază mai bine solii lui Menelau» și că după ce ceti cartea, pe care i-o scrisese sora ei Clitemnestra și pe care i-o adusese Agamemnon, a răs batjocoritor.

Rezumând cele expuse mai sus, ajungem la următoarele concluziuni.

1) Textul istoriei Troadei a pătruns în literatura noastră prin 2 hronografe a) hronograful tradus în Moldova de Pătrașco Danovici b) hronograful tradus de Grigore Dascăluș Buză; Versiunea lui Grigore Dascăluș Buză este mai ștearsă, mai sumară, pe când versiunea lui Pătrașco Danovici este mai amplificată, mai vie, mai colorată; deaceea versiunea lui Pătrașco Danovici, ajutată și de faptul că cronograful eră mai răspândit, s'a desprins ca o individualitate de sine stătătoare. Versiunile publicate de Leca Morariu, Gaster, Voileanu <sup>2)</sup>, precum și *toate versiunile independente* cunoscute nouă din *Biblioteca Academiei* se leagă una de altă și *descind din cronograful lui Pătrașco Danovici*. Versiunea lui Grigore Dascăluș Buză, pe cât putem afirmă din materialul cunoscut, a rămas încorporată în cronograf și nu a avut o viață independentă. 3) Nici Pătrașco Danovici, nici Grigore Dascăluș Buză

<sup>1)</sup> Cigala (p. 144): *διὰ μέσου τῆς Αἰθρας, συγγενοῦς τοῦ Μενελάου.*

Kedrenos (p. 217): *διὰ τῆς Αἰθρας, ἧτης ἦν συγγενῆς Μενελάου* (r. 22).

<sup>2)</sup> Pentru raporturile versiunei Leca Morariu cu versiunea Gaster cf. și N. Bănescu în *Byz. Zeitschrift*, 1925, p. 187; pentru raporturile de dependență ale versiunilor publicate cu Pătrașco Danovici cf. și D. Russo: cursul citat.

nu se leagă de originale slavonești; ambele versiuni sunt traduceri din grecește, după cum indică numele proprii și după cum o spun traducătorii înșiși în titlu: Pătrașcu Danovici «gramatic de *scrisoare grecească*», sau «scosă după greceie» pînă la limba românească de Grigorie Dascălușul Buză. Pătrașcu Danovici pornește de la cronograful lui Cigala; Grigore Dascălușul Buză traduce după cronograful lui Dorothei de Monembasia <sup>1)</sup>. 4) Versiunea lui Grigore Dascălușul Buză urmează de aproape textul grecesc al lui Dorotei; versiunea lui Pătrașcu Danovici prezintă față de Cigala omisiuni și mai ales amplificări interesante. Explicarea acestor divergențe între textul românesc și originalul grecesc impune analiza comparativă a tuturor manuscrisurilor din grupa Danovici cu originalul grecesc în toată întinderea lor, ceea ce depășește cadrul studiului de față. Lămurirea acestei chestiuni o așteptăm de la d-l Iulian Ștefănescu, care studiază acum cronografele din tipul Danovici-Cigala. 5) În afară de versiunea cronografulor Pătrașcu Danovici și Grigore Dascălușul Buză a mai fost cunoscută la noi și versiunea bulgărească a istoriei Troadei. Sub influența acestei versiuni unii copiiști ai Alexandriei au modificat numele lui Agamemnon în *Og*, al lui Menelau în *Sion*, al Elenei în *Egulida*.

#### IV. ALTE VERSIUNI ALE ISTORIEI TROADEI

Istoria Troadei a fost cunoscută cărturarilor noștri mai întâiu sub forma slavă. Din această legendă, în versiunea lui Manasses, au împrumutat colorit pentru stilul lor călugării cărturari din Moldova veacului al XVI-lea. Cu epitete, expresiuni figurate și chiar fraze întregi, luate din istoria Troadei a lui Manasses, exprimă Macarie răsbunarea și îndărjirea lui Petru Rareș contra Polonilor; cu reminiscențe din Manasses, vorbește de «ucigătoarea Tindarida» <sup>2)</sup>; și tot din acelaș model slav de sursă bizantină, împrumută și Azarie cuvintele pe cari le pune în gura lui Ștefăniță, în fața morții: «Vai de tine dreptate; pe tine te plâng și după tine oftez, căci înainte de mine tu ai pierit și ai murit» <sup>3)</sup>. Sunt cuvintele pe cari le spune în istoria Troadei, Palamed osândit la moarte.

<sup>1)</sup> Pentru o traducere rusă a acestui cronograf, asupra căreia îmi atrage atenția d-l P. Panaitescu, vezi Sobolevski, *Переводная литература Московской Руси* p. 356.

<sup>2)</sup> I. Bogdan, *Vechile cronici moldovenești pînă la Ureche* p. 87, 209; I. Minea, *Letopiseștele moldovenești scrise slavonește*, Iași, 1925, p. 75, 75;

<sup>3)</sup> I. Bogdan, *Cronica lui Azarie*. A. A. R. XXXI p. 90.

Urme despre mitul troian în Alexandria. Exceptând însă câteva aluzii vagi din cărțile bisericești <sup>1)</sup>, reminiscențe despre mitul troian pătrund pentru întâiaș dată în literatura românească, în a doua jumătate a sec. al XVI-lea, odată cu romanul lui Alexandru cel Mare, tradus din limba sârbească în Ardeal.

În acest roman, după ce se povestește întâlnirea lui Alexandru cu Voevozii — trimiși în lume să cucerească țările — la Alexandria, urmează expediția lui Alexandru la «Troada ce să cheamă franceze Frichila». Cetatea este «moșiia Frâncilor și o judecă 12 filozofii». Aceștia împreună cu Troadenii ies înaintea lui Alexandru cu «poclon: Și să închinară lui Alexandru — cetățenii — și spusără de Anțelus craiu câtău au fostă de vitėzu și cum au peritū și acei domni mari; au peritū pentru o mufare, că oarēcând pribėgisă Alexandru Farij de la Troada și mersă la Mialaniia craiu și boiarii. Iară Mialaniia craiu să dusă la oastė oarėundė departė și-l lāsă pre Alexandru Farij cu crăiasa lui Elenușe. Iară pré frumoasă. Și să îndrăgi cu Alesandru Farij și luară comoara lui Mialaniia craiu și fugiră amândoi la Troada. Și deca veni Mialaniia craiu, nu-ș găsi crăiasa, ce găsi comoara luată și să mânia și rădică cu sinė 7 crai lalinești și strânsără oștirė lor și mersără la Troada și o bătură 10 ani până o bătură cu marė vicleniia că mai mare cetate nu-i pré lumė decăt Troada — și întâi făcută de Nemvrut împărat. Și acolė periră Frânci și cu Anțuluș craiu și cu Alesandru Parij și cu curva Elenușă și mult norod periră fără număr pentru o mufarė».

Și după ce povestiră acestea lui Alexandru scoaseră darurile aduse: «sabiia lui Anțiluș craiu» și celelalte.

**Cronograful lui Moxa.** Într'o formă mai precisă, cu amănunte mai bogate, mitul troian pătrunde în literatura românească prin cronograful călugărului oltean Mihail Moxa, la 1620. În acest cronograf «scosă den... cărți slavonești pre limba noastră» «cu zisa... părintelui Kyr Theofil, Episcopul de Răbnică» se află un capitol despre «împărăția Troianilor»<sup>2)</sup>. Capitolul cuprinde în linii mari toate elementele pe cari le găsim la baza narațiunii din redacția cronografelor lui Cigala și Dorothei și anume: visul cel fatal al lui Priam, aruncarea

<sup>1)</sup> Cf. *Diaconul Coresi, Carte cu învățtură* (1581) publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici (Comisia istorică a Rom.), I, Buc. 1914 p. 13.

<sup>2)</sup> B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, I. p. 352—354.

copilului într'un câmp și creșterea lui de către păstori, reprimirea lui «Alexandru Parie» în palatul împărațesc, uciderea fratelui și «pribeția» în «Spartă», ademenirea și răpirea Elenei în lipsa lui «Menelai», pornirea «voievozilor» greci împotriva Troadei, uciderea lui «Palamid» prin viclenia lui Devsisu (= Odisevs) și retragerea lui «Ahilei» din luptă; omorîrea lui «Patroclei» și reintrarea lui Ahilei în războiu; lupta acestuia cu Ector și căderea lui Ector; venirea Indienilor în ajutorul Troienilor; săgetarea lui Ahilei de către «Alexandru Parie»; cucerirea Troadei prin viclesug cu ajutorul calului de lemn; arderea și năruirea cetății până în temelie — și în sfârșit un amănunt divergent față de redacțiunile Cigala și Doroteiu: rătăcirea lui Menelai pe mare și aflarea Elenei în cetatea «Memfa» la Preteu (în alt loc Protives) împăratul Eghipetului.

Regretatul Ion Bogdan a căutat acum 34 de ani să precizeze sursele diferite, după care și-a compilat Moxa cronograful său <sup>1)</sup>. Prima parte, care cuprinde și capitolul despre împărăția Troianilor, este o traducere din «Skazanije vъ kratcê — la rândul ei o prescurtare din traducerea medio-bulgară a lui Manasses <sup>2)</sup>).

Compararea textului românesc al lui Moxa cu textul bizantin al lui Manasses învederează că cronograful lui Moxa — desfăcut de înfloriturile stilistice, de multe ori artificiale, ale operii bizantine — nu numai că nu corespunde nicăieri verbal cu Manasses, dar omite foarte adesea din narațiune episoade însemnate. Astfel: portretul Elenei (versurile 1157—1167); intrarea lui Paris cu Elena în templul lui Hercules, după sosirea la Kenovic (v. 1178—1182); cuvintele de

<sup>1)</sup> *Archiv für slavische Philologie*, XIII, p. 501—502; cf. și XIV, 255 și urm.

<sup>2)</sup> Argumentul adus de Sbiera în *Miscări culturale și literare la Români din stânga Dunării*, Cernăuți, 1897, p. 243, pentru a susține, împotriva părerii lui Hașdeu, că Moxa a utilizat și izvoare grecești, nu este întemeiat. Pasajul: *Iată se sfârși povestea de Troian, că în scurt, deplină n'am scris ca Omir, că elă au avut limbă dulce, de i-au fost răză a podobi poveștile*, pe care Sbiera îl comentează astfel: «Cine afirmă că Omir a avut limbă dulce și apoi se scuză că n'a scris ca el, trebuie să fi citit epopea și să se fi familiarizat cu frumusețea stilului din ea», pasajul acela din Moxa se regăsește în Manasses:

«Ομηρος γὰρ ὁ μελιχρὸς τὴν γλῶτταν καὶ θελίνους  
μεθόδοις χρώμενος σοφαῖς οἰκονομεῖ τοὺς λόγους,  
ἐνιαχοῦ δὲ τὰ πολλὰ στρέφει καὶ μεταστρέφει.  
ἀλλὰ γὰρ ἤδη μοι λοιπὸν ταῦτα διηγητέον.

imputare ale lui Protevs către Paris (v. 1195—1204); cauza urii lui Odisevs împotriva lui Palamed (v. 1284—1295), cuvântarea prin care Odisevs învinuiește pe Palamed de trădare, înaintea lui Agamemnon (v. 1311—1319); cuvintele desnădăjduite, spuse de Palamed în ceasul morții și reproduse în mai toate cronografele grecești, cari povestesc istoria Troadei <sup>1)</sup> (v. 1327—1329); prinderea în cursă și uciderea lui Ahile (1377—1412), despre care Moxa spune numai atât: «săgetă Alexandru Parie, fețeorul lui Priamŭ crafu pre Ahilei»; sosirea lui Pir în tabăra grecească (v. 1413—1417); necredința Clitemnestrei, uciderea lui Agamemnon și răsbunarea lui Orest (v. 1467—1471). Dar în afară de omisiuni, versiunea lui Moxa prezintă și divergențe față de originalul grecesc. Astfel în Manasses visul fatal este atribuit Hecubei, în Moxa lui Priam; în Manasses Paris ucide pe *cineva din neamurile lui* [τινά τῶν ὁμογυλῶν], în Moxa pe un *frate*.

Cercetarea mai deaproape a raporturilor dintre Moxa și Manasses, impunând extinderea analizii comparative și asupra altor capitole, iese din cadrul lucrării de față. Voiu menționa numai că originalul slav, care se află la baza cronografului lui Moxa, nu este o simplă traducere sau prescurtare după Manasses, căci pe lângă omisiuni însemnate și transpuneri de text, Moxa cuprinde numeroase elemente cari lipsesc din Manasses <sup>2)</sup>, dar se găsesc în alte cronografe bizantine, după cum vom arăta aceasta într'un studiu aparte.

*Herodot.* Amănuntele pe cari le găsim atât în versiunea lui Moxa, cât și în istoria Troadei, despre fuga lui Paris în Egipt, la împăratul Protea ni le-a transmis, precum se știe, și părintele istoriografiei grecești, Herodot, a cărui operă, tradusă în limba română, a fost descoperită în 1908, de d-l N. Iorga, la mănăstirea Coșula, din județul Botoșani, în cartea I (§ 3—5) și a II-a (§ 112—120), ediția românească a lui Herodot, ne povestește despre «Alicsandru Paris, ficiorul lui Priam» «care a jăcuit muerea lui Menelau», despre fuga lui Paris cu Elena

<sup>1)</sup> «ἜΩ δυστυχῆς ἀλήθεια, σέ και πενθῶ και στένω·  
ὄν γάρ μου προαπόλωλας και προεθανατώθης».

<sup>2)</sup> De pildă: Istoria Evreilor (dela plecarea din Egipt) în Manasses este așezată după împărăția lui Ptolomeu Philadelphul înainte de istoria Troei (versurile 966—1106); în Moxa după împărăția lui «Sostrie Eghyptean». (Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, I, p. 349). Toată acea înșirare de judecători și regi cu anii câți au domnit peste Evrei, care în Moxa se află în capitolele «Impărăția lui Sostrie Eghyptean» și «Impărăția lui David» (Hasdeu, *op. cit.*, pp. 349—350) lipsesc din Manasses.

«la gura Nilosului, ce-i zic Kanovicon», «la biserica lui Iraclis»; despre înfruntarea făcută lui Paris de către împăratul Protea, care isgonește pe Paris și oprește pe Elena până ce vine Menelau să o ridice și în sfârșit despre războiul și «surparea» cetății «Troadei» «pentru o muiare»<sup>1)</sup>. După filoanele din Alexandria și din Moxa, traducerea operii lui Herodot — al cărei prototip a fost datat de d-l Iorga la 1645 — a contribuit la răspândirea legendei despre Troia în masele cetitorilor români din veacurile trecute.

*Cronicarii.* Mitul troian a fost apoi, după cum se știe, amintit pe scurt, după datele cronografelor și în legătură cu fundarea Romei, de către cronicarii moldoveni cari s'au ocupat de chestiunea originii romane a neamului: Miron Costin <sup>2)</sup> și Nicolae Costin <sup>3)</sup>. Mai pe larg Dimitrie Cantemir, pomenind pe «Omii poetici» carele în «versuri» «cu iscusită limbă elinească au scris», povestește și el «războiul și risipa vestitei cetăți a Troadei». Dar alături de tradiția lui «Omii» cunoaște și alte versiuni, fiindcă la căderea Troiei spune: «deci până mai pe urmă Elladenii sau cu puterea armelor sau, precum vor alți istorici, cu viclășugul și vânzarea lui Antenor și a lui Eneas, au răzbit pe Troadenii». Este versiunea care vine din Dares și Dictys. Și tot de acolo, probabil, știe și de prima ciocnire a Grecilor cu Troienii, de omorîrea lui Laomedon prin Iraclis, de rezidirea Troiei și de «trecerea lui Antenor și Enias la Italia»<sup>4)</sup>.

## V. O VERSIUNE OCCIDENTALĂ A ISTORIEI TROADEI

Manuscriptul no. 2183 din B. A. R. Cea mai frumoasă ca sitl și alcătuire și mai interesantă prin originea ei dintre versiunile românești ale istoriei Troadei, n'a fost însă semnalată până acum. Ea se păstrează într'un codice din Biblioteca Academiei Române sub cota no. 2183. Codicele conține mai multe texte de natură poporană și religioasă <sup>5)</sup>,

<sup>1)</sup> N. Iorga, *Herodot* (1645). Traducere românească publicată după manuscriptul găsit în mănăstirea Coșula, Vălenii de Munte, 1909, pp. 4—5 și 122—124. În *România și Grecii de-alungul veacurilor*, București, 1921, d-se atribuie traducerea lui Eustratie logofătul (p. 46).

<sup>2)</sup> *De neamul Moldovenilor din ce țară au eșit strămoșii lor*, ed. Giurescu, p. 19.

<sup>3)</sup> *Cronicele României*, ed. M. Kogălniceanu, I, 1872 p. 57.

<sup>4)</sup> *Hronicul vechimei a Româno-Moldo-Vlahilor* (ed. Academiei, p. 59 și 91—95).

<sup>5)</sup> Anume: f. 128: «Videniia unui prevoslavnic fâmei anume Sofiana foarte de folos»; f. 139: «Pentru un stălpnic foarte de folos»; f. 143: «A celui dintru sfinți Părintelui nostru

dintre cari primul, cuprins pe foile 1—127, este un adevărat roman popular al Troadei. Din nenorocire, prima foaie, care conține titlul și începutul operei și poate oarecare detalii care ne-ar fi pus pe urma originalului și a traducătorului, s'a pierdut. Deasupra textului însă, pe câteva pagini se află următoarele titluri:

a) *Istoriia Troadei*, f. 1, 4 r., 7 v.-9 r., 14 v.-15 r., 31 r., 32 r., 41 v., 42 v., 47 v., 48 v.

b) *Istoriia pentru luaria Troadei*, 23 r.

c) *Istoriia pentru surparia Troadei*, 28 r.

Pe foaia 127, dela sfârșitul istoriei Troadei, se află următoarea notiță a copistului:

«S'au *prescri*s această istorie de mult păcătosul Ioan Grămătic sin Pop(ii) Mirii ot *Bărbătești*, Fevr. 24 ani, 1766».

Alte detalii mai precise asupra copistului și localității în care trăia nu ni se dau. Din *Marele Dicționar Geografic al României* (vol. I, p. 323—4) aflăm că azi sunt mai multe sate cu numele Bărbătești și anume:

1. *Bărbătești*, județul Iași, în partea despre Apus a comunei Băiceni, pl. Bahluiul, cu 111 locuitori.

2. *Bărbătești*, județul Argeș, pl. Oltului, la 3 km. de Pitești; 654 locuitori.

3. *Bărbătești*, jud. Argeș, plasa Oltului; 150 locuitori și o biserică.

4. *Bărbătești*, cătun în județul Gorj, situat pe malul drept al Gilortului; 660 suflete; cu o biserică făcută la anul 1866.

5. *Bărbătești*, județul Gorj, în partea de Sud a comunei Pârâul Boia, plasa Gilortul, la o distanță de 37 km. de orașul Târgul-Jiu; 2190 suflete; are 3 biserici: una fondată în 1849, alta în 1866 și alta în 1882.

6. *Bărbăteștii*, județul Vâlcea, plasa Horezul, pe râul Otăsăul la 27 km. departe de reședința județului; cu o populație de 1597 locuitori. Are 5 biserici și un schit dintre cari una, Ernaticul, zidită la 1780; alta Mierleștii, fondată la 1776 și alta Vătășasca, întemeiată la anul 1679, cu hramul Sf. Nicolae, de către Ștefan Vătaful. Despre celelalte nu se cunoaște nici anul fondării, nici ctitorul.

---

*Athanasie arhiepiscopul Alexandriei pentru hotarale firești după tocmela loghăcască*; f. 157: *Epistolia Domnului nostru Isus Hristos* (redacțiunea: Aăastă sfântă carte au fost aninată într'un măslin); f. 159: «*Rugăcune când au supărare de dracul*»; f. 160: «*Aică însămnăm pentru toate boalele la care ce tămăduire trehues*» (Rețete); f. 166: «*Ascultă o copile a mé sfătuire*».



În afară de aceste sate, se mai cunosc trei dealuri cu numele Bărbătești în comunele mai sus amintite: o culme în jud. Vâlcea (?), pornind din culmea Vânturarița; un loc izolat în comuna Bodești, plaiul Horezul, județul Vâlcea și o moșie nelocuită în județul Roman, pl. Fundul, comuna Giurgeni.

Peste munți, după informațiunile pe care le găsim la Silvestru Moldovan și Nicolae Togan (*Dicționarul numirilor de localități cu populațiune română din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, ed. II, Sibiu, 1918), nu se găsește nici un sat cu numele acesta; se găsesc 2 cu numele, *Bărbătenii* (p. 14).

După particularitățile de limbă, satul copistului trebuie căutat în Muntenia (Vâlcea sau Gorj). Labialele sunt nealterate: j latin păstrat (jurând, jurământului; jos); d lat. + j > z (transcris cu s); e aton > ă după s: miersă; purcesă; să dusă; întinsără; aleasă<sup>1)</sup>.

Manuscriptul a făcut parte din biblioteca decedatului Episcop, Ghenație Enăceanul (1837—1898), și a intrat în posesiunea Academiei Române, în anul 1902, prin donațiunea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice.

Întrucât textul ridică probleme din cele mai interesante cu privire la identificarea sa, dăm mai jos o expunere mai detaliată a cuprinsului care începe cu evenimentele anterioare războiului, continuă, povestind pe larg peripețiile războiului și se încheie cu soarta nenorocită a eroilor greci, întorși din războiu.

**Cuprinsul. Originile războiului.** Pelias, regele Peloponesului, temându-se ca nepotul său Iason, care se bucură de multă vază în ochii popoului, să nu-i devie primejdios, îl îndeamnă să se ducă în depărtata țară a Colchidei, ca să aducă de acolo pielea berbecelui de aur. Iason, ispășit de dorul vitejiilor, primește propunerea și pornește cu tovarășii săi, pe corabia Argos, spre țărmurile unde se află legendara piele. În drum, corăbiile ating limanurile «Frighieii», și aci, după porunca lui Iason, Argonauții poposesc la țărm. Dar abia aruncară odgoanele, și regele Frighiei, Laomedon, îi previne printr'o solie, că, dacă până a doua zi de dimineață nu vor ieși din pământul lui, toți vor pieri «de sabia mâniei sale». Iason răspunde solilor că el și ai săi năzuiesc spre țărmuri depărtate, că numai nevoia i-a silit să arunce ancora pe coasta

<sup>1)</sup> I. A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Sperantia: *Graiul nostru*, I, 13—46.

lor, că însfârșit vor plecà, dar că Laomedon, care singur «semănat-a sãmânța rãutãții în inimile lor», «va secerà la vreme rodul care va rãsãri din ea», dacã nu prin ei, atunci «prin alți slãviți împãrați grecești». Mai dãrz decãt Iason, Hercules amenințã solii cã în trei ani Grecii se vor întoarce cu rãboiul, «cã norodul frigian va cãdeã în robie» și cã împãratul lor «va pieri cu ticãloșie». Slobozind vintrelele, Argonauții purced mai departe pe mare și ajung la regele Oetes, care-i primește cu multã cinste, cu «dobe, organe și trãmbițe». În cetatea lui Oetes, Iason face cunoștințã cu fiica acestuia, cu Medeea, «meșterã în astrologhii și vrãjitorii». Medeea îndrãgește pe Iason, îl ajutã sã punã mânia pe lâna berbecelui de aur și într'o noapte, aucându-se pe ascuns la corabia iubitelui sãu, pornește cu Grecii pe mare, spre Tesalia.

Curând dupã sosirea Argonauților în patrie, Hercules, care nu uitase ocarã fãcutã lor de Laomedon, cutreerã curțile «impãraților și prințipilor greci» și cu ajutorul acestora pornesc în 50 de corãbii, spre Frighia. Ajungând la limanurile Troiei, noaptea, debarcã pe întunec și se împart în cete: unii rãmân la țãrm; alții pornesc spre cetate și, în revãrsatul zorilor, se ascund într'un pomet de lângã Troia. A doua zi, Laomedon, aflând de sosirea Grecilor, pornește cu cãlãreții sãi spre mare, dar Hercules, cu oastea ascunsã în pomet, pornește pe altã cale în cetate și-i dã foc. Când Laomedon aflã cã Troia este în flãcãri, se întoarce înapoi, dar pe drum este ajuns și ucis de Greci. Aceștia, rãmași stãpâni pe situație, distrug și jefuesc cetatea și, fiindcã dintre toți «prințipii» greci, Telamon, cel dintãiu, pãtrunsese în Troia, Hercules îi dã ca rãsplatã pe Esiona, sora lui Laomedon. Dupã aceastã ispravã, Grecii, încãrcați de prãzi, se urcã pe corãbii și se întorc în patrie.

În rãstimpul când se petreceau acestea, Priam, fiul lui Laomedon, se aflã, împreunã cu copiii și soția sa Ecuba, la rãboiul. Aflând de nenorocirea ce se abãtuse asupra neamului sãu, plânse mult, dar în cele din urmã, întãrindu-și inima, se hotãrì sã-și reclãdeascã din ruine o nouã cetate mai strãlucitoare decãt cea dintãiu. În acest scop, adunã meșteri de pretutindenii. Aceștia, dupã ce întãrirã bine temeliiile cetãții, o înconjurã cu ziduri largi și înalte, prevãzute cu porți și turnuri lucrate din alamã și «împodobite cu multe feluri de marmure». De jur împrejurul cetãții, sãparã șanțuri adânci și mari; peste șanțuri în dreptul porților durarã poduri de piatrã; iar la capãtul podurilor

ridică turnuri înalte, acoperite cu aramă și poleite cu aur. În mijlocul cetății, pe țărmul râului «Scomandra», se ridică, strălucind, «polata lui Priam, înconjurată de o curte mare și înflorită, în mijlocul căreia se află un pom cu ramurile de argint, cu frunzele de aur și cu poamele de pietre scumpe. În jurul palatului lui Priam, pe ulițele cetății, «făcute cu măsură și foarte bine tocmit», se aflau casele «boierilor și ale prințipilor», ale ostașilor și ale neguțătorilor și ale tuturor felurilor de meseriași, aduși de Priam din toată lumea.

După ce-și rezidi astfel cetatea strămoșească, Priam, cu sfatul boierilor și al cetățenilor săi, trimite în solie, la «prințipii grecești», pe Antenor, ca să ceară din robie pe sora sa Exiona. Antenor colindă zadarnic curțile grecești; de pretutindeni este alungat cu dispreț și amenințat că, dacă n'ar fi apărât de «drepturile soliei, cu cumplită moarte ar fi omorât».

Aflând rezultatul soliei lui Antenor, Priam își chiamă din nou la sfat boierii și cetățenii. Feciorii lui Priam iau cuvântul. Ector și Elin sfătuiesc prudentă și răbdare, întrucât Troia se află în înflorire. Paris dimpotrivă povestește cum, luându-se într'o zi la vânat după un cerb, a adormit, într'o pajiște, sub un copac; cum în vis i s'a arătat, conduse de «Mercurie» cele trei zeițe: «Afrodita, Palada și Iunona» cu mărul discordiei și cum Afrodita i-a făgăduit să-i aducă — ca răsplată pentru măr, «din Grecia, muiare pré frumoasă și de mare neam». El cere să fie trimis în Grecia spre a-și izbândi visul. Părerea lui Paris este sprijinită de frații săi: Troil și mai ales Deifob, care spre a împărăștia temerile lui Ector, adaugă că: «dacă ar ști plugarii câte spice vor mânca păsările din semănăturile lor, n'ar mai semăna și toți oamenii ar muri de foame». Ademenită de propunerea lui Paris și de însuflețirea fraților săi, Troil și Deifov, adunarea hotărăște să trimită pe Paris în Grecia.

Curând după aceasta Paris, însoțit de Deifov, Eneia și Polidam, pleacă cu 22 de corăbii și debarcă la ostrovul «Sitarilor<sup>1)</sup>», unde se află o capiște a Afroditei, la care se adunase norod mult din toate părțile lumii grecești. Imbrăcându-se cu podoabele împărătești, Paris intră în capiște, dăruind zeiței mult aur și argint. Infățișarea mândră a lui Paris precum și mărinimia lui stârnă admirația Grecilor. Svonul despre frumusețea lui ajunge până la Elena, soția lui Menelau. Acesta

<sup>1)</sup> «Ortygia, eo quod ibi primum nate fuerunt coturnices» Guido da Columna.

se află atunci în Creta, la împăratul Nestor. Ispitită de gândul de a vedea și ea pe străinul cel frumos, Elena pornește cu câteva «jupănese» la «ostrovul Sitarilor», să se închine și ea zeii. Paris, văzând-o, o îndrăgește și, cu ajutorul tovarășilor săi, în timpul nopții, o răpește și o urcă pe corabie. Zadarnic încearcă Grecii să împiedice răpirea; Paris ridică ancorele și, după câteva zile de călătorie «peste luciul mării», ajung la țărmurile Troiei, unde Elena este primită cu multă cinste de către cetățeni, în frunte cu împăratul și împărăteasa.

În acest răstimp, Menelau — care se află în Creta, la oaspețul lui Nestor — află cele petrecute la casa sa. Ajuns acasă scrie la toți împărații grecești să-i vină în ajutor, «pentru a-și răsplăti necinstea ce i s'a făcut, cu sabia». În ajutorul lui vin 1222 de corăbii, 69 de împărați greci, între cari viteazul Arhilevs (sic), Nestor, Patroclus, prințul Diomid, Ulix, Telamon, Protezilai, Sedei, Epistrop, Filix, Xantip, Arhelai, Protenor, împăratul Athinei și Palamid, feciorul împăratului Naul, care veni mai târziu.

După ce se adunară cu toții la Atena și aleseră căpetenie pe Agamemnon, acesta cu sfatul tuturor, trimite pe Ahileos și pe Patroclus la «ostrovul Delfon», ca să iscodească pentru începerea războiului. În ostrov «eră o capiște, făcută de Elenii cei vechi», în care eră un oracol «al lui Apolon Dumnezeu». La acest oracol mergând Ahileos și Patroclus cu daruri scumpe, auziră glas dintr'acel idol, zicând: «Ahileos, Ahileos, spune celor ce te-au trimis că vor merge în pace la Troada și acolo multe războaie și vărsări de sânge vor face și cu ade-vărat preste zece ani vor fi biruitori; pre împăratul Priiam și pre fecorii lui îi vor ucide și cetatea lor o vor surpă și pre cetățenii lor cu sabia îi vor tăia». În acelaș timp vine la «ostrovul Delfon» și «Calcas», «popă idolesc», fiind trimis acolo de împăratul Priam ca să capete și el răspuns. Oracolul îl previne că peste zece ani Troia «din temelie va fi surpată» și îl sfătuește să se păzească, să nu meargă la împăratul Priam, ci să meargă la Arhilevs și Patroclus, care se află într'acel ostrov, că altfel, «de se va întoarce la Troada, de sabia va pieri». Urmând sfatul oracolului, Calcas se duce la Ahile și Patroclus, cari-l conduc în tabăra grecească, unde e așezat pe un jeț de aur. Rupând astfel legăturile cu neamul său, preotul frigian îndeamnă pe Greci să pornească mai curând asupra Troienilor.

Înainte de a porcede la războiu, Agamemnon încearcă să potolească vrajba. În acest scop, trimite la Priam în solie pe Ulix și Diomid,

ca să ceară înapoi pe Elena cu «jupânele ei și cu toată prada luată din «*ostrovul Sitarii*», dar solii, cari se poartă mândru la curtea lui Priam, abia scapă de îndârjirea boierilor troiani, prin cumpătarea și înțelepciunea bătrânului împărat.

*Răsboiul.* Orice cale spre pace fiind astfel închisă, Grecii pornesc pe corăbii la Troia. După drum îndelungat pe largul mării, ajung la țarm. Aci, cu toată turtuna deslănțuită care sfarmă corăbiile de țarmul stâncos și cu toată împotrivirea Troienilor, Grecii izbutesc să pună piciorul pe uscat și, încălecând pe cai, să înceapă răsboiul. Lupta e crâncenă: «se sfărâmă sulițe, șueră prin aer săgeți, cad de amândouă părțile mulțime de ostași morți». Victoria șovăește: când Troianii, primind ajutoare din cetate, fugăresc pe Greci până la corăbii, când Grecii, cu rândurile sporite prin cei ce veniau din largul mării, izgonesc pe Troieni, până sub zidurile cetății. Viteazul Ector, ieșind din cetate, «rupe în două cetele Grecilor cu nebiruita lui putere» și întâlnind în calea sa pe împăratul Protezila, îl lovește cu paloșul și-l despică din creștetul capului până în șea. Sosind însă Arhilevs cu corăbiile lui, Troadenii sunt fugăriți până la ziduri. Seara se lasă însă peste oști; Troadenii se retrag în cetate, iar Grecii la «țarmul mării, unde întind corturi, pun străji și aprind focuri».

Răsboiul reîncepe a doua zi, în revărsatul zorilor. Ector, rânduindu-și armata, iese pe porțile cetății. Agamemnon, înșirându-și și el oastea, pornește în întâmpinarea lui Ector. Luptele continuă astfel cu înverșunare timp de zece ani, întrerupte neconținut prin cereri de pace cu soroc de câte 2—3 luni. Se dau în total 23 de răsboaie ale căror peripecții sunt descrise adesea cu amănunte pline de vieță, dar cari se repetă câteodată cu o monotonie obositoare.

Firul principal al acțiunii în cele 23 de răsboaie este următorul:

Ector dovedește o vitejie fără seamăn. În fiecare dimineață iese cu oștile pe porțile cetății și se aruncă cu calul acolo unde primejdia este mai mare. Sub paloșul lui cad mulți împărați grecești. Grecii, înfricoșați de vitejia lui Ector, hotărăsc să-lucidă și dau această însărcinare lui Ahilevs. A doua zi de dimineață, Ahilevs și Toas năpădiră asupra lui Ector, îl trântiră de pe cal și îi sfărâmară coiful cu paloșul, rânindu-l. Ector, în apărare, lovește pe Toas cu paloșul peste obraz și îi taie nasul pe jumătate. Frații lui Ector sar în încăierare, rănesc de moarte pe Telamon, trântesc pe Ahilevs de pe cal și robesc pe Toas. Dar Ector nu se dă bătut. În ziua următoare aduce în luptă

un săgetător ciudat: «cu fața roșie ca un cărbune», cu ochii sclipitori «ca para focului» și «care dela buric în jos eră cal, iar dela buric în sus eră om și peste tot trupul cu păr de cal». Acesta cu un arc și cu «un sahidac plin de săgeți năvălește în luptă, rânchezând ca un cal». Căii Grecilor, speriați de monstru, o iau la fugă. Săgetătorul urmărește pe Diomid, dar Diomid, simțindu-se ajuns, se întoarce din fugă și ucide monstrul.

În pacea de două luni, care urmează, Ector vizitează cortul lui Ahilevs și îi propune o luptă singuratecă, care să hotărească definitiv soarta armelor. Ahilevs primește, dar împărații greci, temându-se de vitejia lui Ector, se împotrivesc la această înțelegere.

Intr'un nou războiu care urmează, Ector rănit, dar reîntors în luptă — fiindcă zărise pe zidurile cetății privind asupra oștilor pe Elena, soția și surorile sale — după ce despică cu paloșul capul lui Memnon, nepotul de soră al lui Ahilevs, se încrucișă din nou în luptă cu acesta. Ahilevs îl lovi cu sulița, fără să-l poată «surpa de pe cal», dar și Ector la rândul său îl rănește cu paloșul pe obraz. Despărțiți o clipă de vârtejul războinicilor, cari le sar în ajutor, cei doi rivali se reîntâlnesc iarăș. De data aceasta, Ector trăneste pe Ahilevs cu sulița de pe cal și-l bate cu paloșul în coif. Grecii, intervenind în luptă, izbutesc să scape pe Ahilevs din mâinile lui Ector.

Dar zilele lui Ector sunt numărate și sfârșitul tragic se apropie. Cu toate stăruințele soției sale Andromenta, care eră turburată de un vis revelator, cu toată porunca lui Priam de a rămâne în cetate, cu toate rugămintele mamei sale, ale surorilor și ale cumnatelor, Ector se îmbracă cu armele și pleacă la luptă. Andromenta, rupându-și hainele de durere, cu părul despletit aleargă la Priam. Acesta, încălecând, taie calea lui Ector la porțile cetății, îi apucă calul de frâu și-l întoarce la palat. În răstimp, lupta se desfășoară sângeros sub zidurile cetății. Ahilevs ucide pe Margariton, fratele lui Ector, care este adus de Troieni cu multă jale în cetate. Ector, văzându-și fratele mort, plânge cu mult amar și, înainte ca soția și tatăl său să prindă de veste, își îmbracă repede armele, își pune coiful și se aruncă în vârtejul luptei. Îndârjit, ucide trei împărați greci, între cari și pe Polisteu, unchiul lui Ahilevs și lovește pe acesta însuș, cu o săgeată, în obraz. Ahilevs, legându-și rana, se întoarce în tabără, tocmai când Ector, care prinsese un împărat grec «și-și pusese tot gândul său să-l scoată din tabără, aruncase pavăza după spate și rămăsese cu pieptul gol». Atât așteptă

Ahilevs, care, zărindu-l cu pieptul gol, îl lovi repede cu sulița și-l trânti de pe cal.

Moartea lui Ector stârnește mare sbucium în cetatea Troadei. «Nu eră cetățean, carele nu vrea da morții pre fiul său pentru viața lui Ector». «Priam, cu mare plângere și cu negrăită durere, se sfărâmă și peste trupul lui de multe ori leșină». Mamă-sa, soția, surorile sunt adânc îndurerate. Palatul întreg răsună de țipete de jale.

În această vreme, se întâmplă însă în oastea grecească o schimbare, care mută pentru câtvă timp sorții izbânzii spre tabăra troiană. Agamemnon, în urma intrigilor urzite de Palamid, se retrage dela comanda armatelor grecești, pe care o încredințează acestuia. Ahilevs, nemulțumit de această schimbare pe de o parte, iar pe de alta îndrăgit de fiica lui Priam, Polixenia, pe care o văzuse la Troia, cu prilejul înmormântării lui Ector, se retrage din luptă cu ostașii săi. Lupta între Greci și Troieni continuă însă cu toată înverșunarea până când, ne mai având câmp slobod de bătaie pentru mulțimea morților, încheiară pace pe trei luni, în care răstimp «îngropară cu cinste trupurile blagorodnicilor, iar ale celorlalți le arseră și cenușa o măturară în mare».

Agamemnon, văzând prăpădul din oastea grecească, se roagă de Ahilevs ca să-i ajute și Ahilevs, înduioșat, poruncește «Mirmodénilor» săi ca să intre în luptă. Răsboiul — al șasesprezecelea — reîncepe cu furie. Sufletul oștirii troiane este acum Troil, fiul lui Priam, care rănește «ca de moarte» pe Diomid, pe Telamon, pe «prințipul» Atenei și în răsboiul următor pe Tarsie, vărul lui Ahilevs. Acesta, cu frânturile suliții în trupul său, se duce la cortul lui Ahilevs și-i impută nepăsarea față de nenorocirile neamului său. Mișcat de cuvintele vărului său și de știrile pe care le aduce de pe câmpul de luptă o slugă a sa, Ahilevs «fierbe» de dorul răsbunării. Între acestea noaptea se coboară și Ahilevs în cortul său se sbate între gândul răsbunării și dragostea Polixeniei.

A doua zi, Ahilevs intră în răsboi și dă poruncă Mirmodénilor să înconjoare pe Troil. Aceia isbutesc să prindă pe Troil în mijlocul lor și să-iucidă calul. Ahilevs, înfuriat, se repede la el cu paloșul, îi taie capul și, legându-i trupul de coada calului, i-l târie prin tabără. Se încinge o luptă înverșunată în jurul trupului lui Troil. Memnon trânteste pe Ahilevs cu sulița de pe cal și-l lovește așa de tare cu paloșul, încât acesta cade aproape mort. Mirmodénii se reped să smulgă pe

Ahilevs din învălmășală, în timp ce Troianii izbutesc să scoată trupul lui Troil din tabăra greacă. Ahilevs, vindecându-și rănila, se reîntoarce în luptă și, cu ajutorul Mirmodénilor, izbutește să răslețească și pe Memnon de oștile sale prinzându-l apoi la mijloc, năpădește asupra lui și-l omoară; dar și Ahilevs în această încăierare este rănit rău, «de care rane boli până la moarte». În Troada se produce mare jale pentru pierderea celor doi eroi. Palatul lui Priam răsună de țipete de durere, iar «Troadenii plâng toți — cu nepovestită jale». Trupurile lui Troil și Memnon sunt îngropate cu cinste în morminte scumpe.

Văzând «răutatea ce au făcut Ahilevs «cu cumplirea sa», Ecuba urzește ițele unei intrigi, în care Ahilevs este prins și ucis în împrejurările cunoscute din versiunea lui Cigala. Ecuba trimite în solie la cortul lui Ahilevs pe Alexandru Paris, care-i propune, în schimbul retragerii lui din luptă, căsătoria cu Polixenia. Ahilevs primește, și, fără să bănuiească nimic, la timpul hotărît pentru logodnă, însoțit de Artilog, intră în Troada, și se duce la templu. Acolo însă se aflau, ascunși din vreme, Paris și Deifov cu 20 de ostași. Abia intrară în templu Ahilevs cu Artilog, și Paris cu Deifov și ostașii ascunși săriră asupra lor și-iucid.

Vestea morții lui Ahilevs pricinuește mare consternare în tabăra grecească. Agamemnon izbutește în timpul armistițiului să obție dela Priam trupurile lor, pe cari, cu învoirea Troianilor, le îngroapă cu cinste chiar în Troada, alături de mormintele lui Deifov și Troil.

Moartea atâtor eroi nu poate pune însă capăt războiului. Deși în tabăra grecească se ivesc după moartea lui Ahilevs vrajbă și năzuințe de întoarcere în patrie, totuși luptele continuă. Armatele troiene se strâng în jurul lui Paris. Acesta iese din cetate, «sub steag negru, între mulțime de lăcrămi». Zărind în tabăra grecească pe Ajax, fără coif, fără ză, fără platoșe, fără pavază, numai cu sabia goală, îl ochește cu arcul și-l săgetează în inimă. Ajax, simțindu-se rănit de moarte, se repede asupra lui Paris: «Pariz, Pariz, cu rana săgeții tale cumplite, mă pierduși și mai înainte până ce voiu muri, la iad tu-mi vei fi mergător înainte, că trebuie din nedreapta dragoste a Elenii... de grabă să pieci» și-l lovește cu sabia peste obraz atât de puternic, cât «amândouă fălcile din creeri i le-au asvârlit». Moartea lui Paris aduce o adâncă turburare în palatul lui Priam. Elena leșină de 20 de ori pe trupul lui și de durere vrea să se omoare. Priam și Ecuba, «uitând ale sale



dureri, pe Elena de scârbele ei o mângâie și pentru aceasta mai vârtos decât pe fiica sa la sine o avură».

O nouă pace de două luni întrerupe războiul, dar, după încheierea sorocului, la începerea celui de al 21-lea războiu, Priam, «temându-se de pustiirea limbii sale», nu mai vrea să-și scoată oștile afară din cetate. Moartea eroilor troiani este însă compensată, pentru câtăva vreme, prin venirea Pantazaliei, regina «Amazonilor». Acestea locuiau singure în părțile Răsăritului, despărțite de bărbații lor, cari trăiau aparte într'un ostrov «foarte frumos» și cu cari se întâlneau odată pe an, trăind împreună trei luni, din Aprilie până în Iunie. Împărăteasa Pantazalia, care «pre Ector foarte îl avea priaten pentru prea multă vitejia lui», fără să știe că acesta pierise în luptă, pornește cu Amazoanele sale în ajutorul Troianilor. Aflând la Troada de moartea lui Ector, o bucată de vreme «se dosădește între tânguri și lăcrămi» și apoi, luându-și inima în dinți, însuflețește pe Troiani și iese la luptă pe porțile cetății, «cu cucoanele sale», între «steaguri albe, asemenea zăpezii». Spre marea uimire a tuturor Pantazalia și Amazoanele săvârșesc pe câmpul de luptă minuni de vitejie.

În curând însă sosește în tabăra grecească fiul lui Ahilevs, Pirus, care stârnește un mare avânt în rândurile Grecilor. În două războaie consecutive, Pirus are prilejul să se măsoare cu Pantazalia. În ultimul războiu, Pantazalia îl lovește cu o sulită așa de puternic, încât o frântură de fier rămâne înfiptă în trupul lui Pirus. Acesta, cu «tagla» suliții frântă, într'însul, se repede asupra Pantazaliei și, lovind-o cu sabia, «îi despărți mâna din încheietură». Regina Amazoanelor cade și moare. «Fetele» ei duc lupta mai departe șiucid «zece mii de Greci». Împărații greci, strângându-și oștile, iau în cele din urmă, în goană pe Troianii risipiți pe câmp, cari intrară în cetate și închiseră după ei, porțile cu zăvoare.

Aceste ultime înfrângeri stârnesc o adâncă descurajare în cetate. Doi «boieri» troiani, Enea și Antenor, negăsind alt chip ca să-și izbăvească vieța, pun la cale să dea cetatea în mâinile Grecilor. Pândind vremea prielnică, vin la curtea lui Priam și-l sfătuesc să restituie prada luată din «ostrovul Sitarului» și să predea pe Elena. Priam și fiul său Antenor, pricepând «viclesugul» se înțeleg să le întindă o cursă: Priam îi va chema la palat ca să se consfătuiască cu ei, în timp ce Antenor ascuns în palat cu ostași va tăbări asupra lor și-i va ucide. Enea și Antenor, ghicind însă gândul lui Priam, vin la curte

cu ostași mulți, cari cer împăratului pacea cu Grecii. Priam, neavând încotro, trimite în tabăra grecească pe Antenor cu solie, ca să ceară pacea cu Grecii; dar acesta se înțelege cu vrăjmașii și vinde cetatea cu condiția ca să fie cruțați, el și Enea, cu tot neamul și toate agoniștele lor. Grecii trimit în Troia pentru încheierea păcii pe Diomid și Ulix. Aceștia, după sfatul lui Antenor și al lui Enea, izbutesc cu multă trudă, în timpul nopții, să ispitească cu galbeni pe preotul Toas și să scoată din cetate «Paladia». Acest talisman, căzut din cer, pe care Troianii îl aveau «din vremea mai dinainte a stăpânirii lui Ileus», «avea făptura ei din lemn, ce nu putrezește... și avea atâta putere, că în orice cetate va fi acel paladie, acea cetate nu să va strica, cât va fi paladie într'însa». A doua zi, Ulix și Diomid se înfățișează la curtea lui Priam, cerând 100.000 de «grivine de aur» pentru cheltueala oștilor și «100.000 măsuri de grâu». La ieșirea din cetate, solii greci oferă în dar Troianilor fatalul cal «de aramă», care se află la porțile cetății și pe care Antenor și Enea sfătuiesc să-l primiască. Troienii, după oarecare șovăeală, dărâmă porțile cetății și vără calul înăuntru. Peste noapte, pe când Troianii erau confundați în somn adânc, «Sinon», ascuns în pânțelele calului cu «o mie de ostași», iese afară, se urcă pe zidurile cetății și dă de știre «cu văpăi de foc» Grecilor, cari se prefăceau că pornesc cu corăbille în largul mării. Aceștia vin în fugă, pătrund în cetate și-i dau foc. «Văpae mare, vărsându-se în văzduh, toată cetatea luminează... Focul mistuie casele, surpă polățile... Troia cea mare fumează». Grecii omoară și jefuesc pretutindenii. «Țipăt mare, întru tăcerea nopții, de glasurile celor uciși se ridică». Priam, trezit din somn și înțelegând trădarea, alcargă în «biserica lui Apolon». Pirus îl surprinde aci în zorii zilei și-l ucide; apoi ia în robie pe Andrometa și Casandra. Menelau găsește pe Elna în palat și o duce în cortul lui. Ecuba și Polixenia, întâlnind pe Enea, îi împută necunoștința față de neamul și împăratul său și îl roagă ca măcar să mântuie pe Polixenia de furia Grecilor. Enea o ascunde într'o «culă» veche și părăsită, dar Pirus cere cu stăruință împăraților greci pe Polixenia și amenință cu moartea pe Enea, dacă nu i-o aduce. Acesta, neavând încotro, predă pe refericita fiică a regelui troian lui Pirus, care spre a împacă sufletul lui Ahilevs «cu sângele fecoarei, din destul apă mormântul tatălui său». Impărăteasa Ecuba, sguđuită de atâtea nenorociri, își iese din minți și începe să arunce cu pietre în Greci și să muște cu dinții pe cei ce se apropiau de ea. Grecii

o ucid eși au grămădit pe dânsa mohilă de pietri foarte mare și au pus numele locului acela jucaré Ecubei, care și până astăzi să zice». Enea — învinovățit de viclenie față de Greci, fiindcă ascunsese pe Polixenia — este silit să plece din patrie cu tot neamul său.

*Întoarcerea Grecilor în patrie.* A treia parte a romanului povestește întoarcerea Grecilor în patrie și soarta tragică a fruntașilor. Cei dinții cari cad, chiar pe meleagurile Troiei, sunt Ajax și Telamon. Aceștia — plângându-se că nu li s'a făcut parte dreaptă din prăzile luate dela Troia și că Ulix, «fără vitejie ostășească», ci «numai cu singură rodire de voroavă înflorind», a fost mai bine răsplătit de cât ei — sunt găsiți a doua zi uciși în așternutul lor. Svonul se răspândește că au fost uciși de Agamemnon, Menelau și mai probabil Ulix. Pirus, turbând de mânie, aruncă «cuvinte îngrozitoare»; apoi, dând poruncă ca trupurile lor să fie arse, strânge cenușa în urne de aur și o trimite în Grecia. Ulix, «mai mult de moartea sa grijindu-se de cât de vițaș», într'o noapte întunecată, părăsește cu corăbiile tabăra și lasă «paladia» prietenului său Diomid.

Fatalitatea urmărește și pe ceilalți eroi greci. O bună parte din nenorociri pornesc din svonul fals, răspândit de ostașii lui Palamid. Aceștia, întorcându-se din războiu înainte de căderea Troiei, spun împăratului Naul că fiul său fusese învinuit de trădare printr'o intrigă bine ticluită a lui Ulix, care izbutise să convingă pe Greci că Palamid a fost cumpărat de Priam. Aceasta stărnise zarvă mare în tabăra greacă; Palamed ceruse să dovedească prin «războiu» nevinovăția sa, dar Ulix, prin viclenia și darul vorbirii sale, izbutise să potolească lucrurile. Într'o seară întunecată însă, Ulix și Diomed ademenesc pe Palamed la un puț părăsit, unde s'ar fi fost găsim «o vistierie» și Palamed, scoborîndu-se în puț ca să scoată comoara, este ucis cu pietre. Această născocire a ostașilor cretani îndârjește pe Naul împărat și pe fiul acestuia Oetes. Ei hotărăsc să-și răsbune pe Greci.

Deaceea chibzuind că, la întoarcerea din Troia, corăbiile grecești vor trece prin «laturile împărăției lor», Naul poruncește supușilor săi ca la limanul mării în «pietroșii munți ai locurilor iuți», «să aprinză focuri mari», cari să amăgiească pe văslași. Și într'adevăr, corăbiile războinicilor, zărind din depărtări sclipind lumini, «în întunericul nopții» și, crezând că «sunt limanuri de odihnă», se îndreaptă, «fără

grijă» într'acolo, dar, isbindu-se de stânci, se sfărâmă. Peste zoo de corăbii cu oameni au fost înghițite de valuri.

Dar Naul și Oetes nu se mulțumesc cu atât. Oetes sau Pelei, «căci în două nume se chemă», scris «Climetestei» că soțul ei Agamemnon, îndrăgît de una din fetele lui Priam, și-o aduce soție, iar pe ea vrea «să o dea mortii». «Climetesta» se încrede în vorbele lui Oetes, cu atât mai ușor, cu cât, în lipsa lui Agamemnon, căzuse în dragoste cu «Eghist», dela care avusese o fiică, pe «Edigona». Urmează povestirea omorîrii lui Agamemnon, după tradiția clasică. Agamemnon, întors acasă «din necazul mării» și primit de Clitemnestra cu dragoste prefăcută, este ucis în somn de «Eghist». Clitemnestra se căsătorește cu Eghist, dar Orest este trimis în taină de unchiul său, împăratul Talsibie, la Idu-meneu împăratul Critului, ca să nu cadă în mâinile lui Eghist. Deacolo, pribcagul se întoarce cu ajutorul împăratului Idu-meneu și al împăratului Troiei, Feresis — care nu putea să-i ierte lui Eghist ruperea legăturile de logodnă cu fiica sa. Orest cuprinde cetatea, în care se află maică-sa, bate pe Eghist, care venia cu oaste adunată, și răsbună după sfatul zeilor moartea tragică a tatălui său. Pe mamă-sa o spintecă cu sabia și, poruncind să fie aruncată de vale, spre mîncarea câinilor», iar Eghist «sugrumat să fie tras cu caii prin cetate».

Menelau și alți împărați vin asupra lui Orest ca «să nu cadă împărăția în mâinile unui sălbăticit și fără de omenie mulcitoriu», care cu mâinile sale a ucis pe maică-sa, dar Orest îi potolește, arătându-le că a împlinit porunca zeilor. Menelau, împăcat, îi dă în căsătoria pe fiică-sa «Ermoniă».

Tot prin intrigile lui Oetes se strică și casa împăratului Diomid. Diomid ținea în căsătorie pe Egheia, fiica lui Polinis. Fratele Egheiei, Asandru, care, la moartea tatălui său, moștenise jumătate din împărăție, plecase în războiul troian cu Diomed. La întoarcerea, amândoi se încaieră în luptă cu împăratul Tolef și Asandru este ucis. Oetes scrie Egheiei că fratele ei a fost ucis de Diomid și Egheia, care ținea mult la fratele său, sfătuindu-se cu «cetățenii ei», alungă pe Diomid. Acesta, sărăcit, cutreeră meleagurile, umblând «ca un oarecare răpitor, nemernicind», când este chemat, după sfatul lui Enea, de rămășițele troiane, ca să le apere împotriva vecinilor prădalnici. Diomid vine; cu ajutorul lui Enea biruie pe năvălitori; pune în spânzurători 800 de jefuitori și vără groaza în vecinătățile Troiei. Aflând de noile isprăvi ale soțului ei, Egheia, temându-se de răsbunarea lui, trimite soli cari

să-i ceară din parte-i iertare și să-i lămurească, cu scrisorile lui Oetes pricina izgonirii lui. Diomid se împacă și se întoarce în patrie.

Fatalitatea urmărește mai departe pe ceilalți eroi. Nici Pirus nu este cruțat de nenorociri. După plecarea lui la Troia, moșul său Pelei, care rămăsese pe tron fusese izgonit din împărăție de către socrul său, Acastat, și de către fiii acestuia «Polites și Meneplit». Pelei, fugind, se ascunde în niște «ziduri tainice, la marginea mării». Când Pirus se întoarce de la Troia, nemerește la țărmurile unde pribegise Pelei și, înștiințat mai întâiu de un pescar, apoi de Pelei însuș, află cele petrecute în lipsa lui și se hotărăște să-și răsbune. Imbrăcat ca pescar, iese înaintea fiilor lui Acastat, cari porniseră la vânatoare în acea pădure și-i ucide. Acastat, venind la pădur, după fiii săi, este întâmpinat de Pirus, imbrăcat în sdrențe ca un ostaș naufragiat din oastea lui Pirus. Acastat, amăgit prin această travestire, este condus de Piru la subterana, în care trăia ascuns Pelei, și eră cât pe-acî să fie ucis de Pirus, dacă n'ar fi intervenit Tetida. Acasta potolește mânia lui Pirus și-i împacă. Acastat, rămas fără copii, dăruiește împărăția lui Pirus.

Romanul nostru se încheie cu povestirea rătăcirilor lui «Ulix» pe mări și a morții lui. După plecarea din Troia, în a cincea zi de călătorie pe mare, Ulix se pomenește deodată că o furtună, deslănțuită pe mare, îl aruncă într'un ostrov, unde domniau doi frați: Alifan și Polifem. Aceștia pornesc cu războiu împotriva lui Ulix și a tovarășilor săi, îi prind și îi închid «într'o temniță grea» din «cetatea» lui Polifem. După câtvă timp, Polifem, înduioșat de soarta captivilor, le dăruiește libertatea și avuțiile răpite. Grecii se pregătesc de plecare, dar «vizitul lui Ulix». Alfinor, care îndrăgise pe sora lui Polifem, o aduce în taină pe corabie. Polifem, prinzând de veste, aleargă la limanul mării, își găsește sora și, îndârjit, vroește să omoare pe toți Grecii, dar Ulix izbutește să-i scoată un ochiu și, scăpând cu ai săi «fără sminteală, se dă în luciul mării». Vântul îi duce într'un ostrov mare, unde stăpâneau două «împărătese: Sirsa și Califa». Sirsa, «robindu-se de dragostea lui Ulix» îl prinde în mreșile ei cu băuturi fermecate și îl ține un an de zile. Din această dragoste se naște un copil: Telagon. După un an însă, Ulix, «făcând meșteșugul său și biruind meșteșugul Sirsici», izbutește să plece cu toți oamenii săi, dar — ce folos — că nemerește în țara Califei, care îl prinde și ea în farmecele ei. După un an, Ulix, făcând iarăș «meșteșugurile sale», izbutește să fugă cu tovarășii, dar de data aceasta nemeresc într'un ostrov unde

sunt năpădiți de tâlhari sălbateci. Scăpând și deaci, rătăcesc într'un loc plin de sirini — sirene. — Scapă și de cântecele amăgitoare ale acestora, astupându-și auzul, și, după ce rătăcesc pe la un ostrov, unde dau peste o capiște cu oracol, ajung în limanurile lui Naul împărat. Acesta, învrăjbit prin zavistiile lui Oetes, îi nimicește jumătate din oaste și vroește să-l spânzure, dar în cele din urmă îl iartă și-i dă drumul, răpindu-i însă toate lucrurile. «Sărac și calic», Ulix ajunge în sfârșit în Crit, la curtea lui Idumeneu. Acesta, înduișat de sărăcia și povestea nenorocirilor lui Ulix, îi încarcă corăbiile cu bucate din destul și îi dă aur și argint ca să-i ajungă până la împărăția sa. Ulix, ajuns astfel în ostrovul său, este întâmpinat de Telemah, și prevestit de cele ce se petreceau în căminul său, ucide pe pretendenții Pinelopei și își reîncepe domnia. Curând după aceasta are un vis ciudat. Filozofii chemați la curtea sa îi tâlmăcesc visul, lămurindu-l că se află în primejdie de moarte și că trebuie să se păzească de fiul său. Ulix își zidește un palat cu turnuri, înconjurat de șanțuri și ziduri, și rânduește străji să-l păzească. În acest răstimp un străin vine la palatul lui Ulix și vroește să-l vadă. Străjile vor să-l oprească. Străinul se opune; se încinge luptă; se face zarvă. Ulix iese din palat și se amestecă în învălmășeală, dar este rănit de moarte cu lancea de către străin. Telemah, prinzând de veste, sare în ajutorul tatălui său și atunci lucrurile se lămuresc: străinul eră fiul lui Ulix și al Sirsei și venise să vadă și să cunoască pe tatăl său. Astfel cu toate măsurile strașnice luate de erou, visul fatal se împlinise.

Textul nostru se mântuie cu o considerație morală despre nenorocirile pe cari «le agonisesc dragostele muerești: . . . *Vedeți fraților ce-au făcut spurcata Elena și necuratul Paris* . . . ».

După cum se vede din rezumatul făcut, romanul acesta se deosebește de toate versiunile istoriei Troadei analizate până acl și în acelaș timp se îndepărtează și de epopeile homerice.

**Caracterele povestirii.** Spre a putea ajunge la o identificare precisă și documentată a acestui text, căruia îi lipsește titlul și începutul, este necesar să subliniem din capul locului deosebirile fundamentale dintre materia legendară a romanului nostru și tradiția homerică.

O trăsătură caracteristică a romanului este înlăturarea elementului mitologic. Tot acel amestec necurmat al zeilor în faptele muritorilor, toată acea minunată întreșere a vieții divine cu vicața omenească,

care în poemele homerice, lărgeste cadrul de desfășurare al acțiunii epice și-i imprimă un caracter de măreție, lipsește din romanul nostru Acțiunea este țărmurită acl în marginile realităților omenești. O singură dată găsim o vagă reminiscență din mitologia greacă, dar elementul păgân a fost preformat prin prisma concepției creștine. Este episodul consultării oracolului din Delphi, care oracol ne este astfel înfățișat:

*«In ostrovul Delphon era o capiște făcută de Elenii cei vechi, în care era un idol al lui Apolon dumnezeu căruia îi aduceau nebunii Eleni jertfe și tămâie, numindu-l spre peirea sa Dumnezeu, în care intrând dracul da răspuns celor ce întreabă».*

Sentimentalitatea religioasă creștină, care se dă pe față în rândurile de mai sus, se resfrânge și în tendința de a desprinde din desfășurarea faptelor elementul moralizator, atât de scump predicatorilor și scriitorilor medievali. Romanul se încheie cu o *moralisatio* privitoare la nenorocirile aduse de dragoste:

*«Vedeți frașilor ce au făcut spurcata Elena și cu necuratul Pariz. Acéste agonisesc dragostile muerești și încă mai ales muiaré cu barbat și cu copii precum au fost acéia. Iatd ce bine și ce cinste au adus Pariz lui Priłamü împărat tătâni-sdu și maică-sa Ecubei și tuturor frașilor și nu numai lor, ci s'au pricinuit din fapta lor moarte și pierzare la o lume de oameni despre amândoașo părșile. Că nu ajunsă câtă moarte să făcu în zece ani, cât să bătură oștile, ci deca intrard Grecii cu vicleșug în cetate noaptea, nu tăiară numai oamenii cei ce s'ar fi împrotiv lor, când ar fi avut vréme, ci găsind oamenii dormind, începură a-i tăia și a-i znopi de la mare până la mic: bărbați, mueri, copii, fete, puncti de șafă, tot au pus supt sahie. Și să făcu un chiot și trăznet și vaete cât să cutremura pământul și să auzia vaetile pâna la cer; și cura sângele pe ulișă pân la genunche; și nu lăsară Grecii nici un suflet viu din oamenii din Troada. Și déteră foc cetății de au ars până în pământ, cât n'au ales nimic din o cetate minunată ca acéia. Pentru acéia au pedepsit Dumnezeu și pre împărașii grecești căci, carii n'au perit la Troada, plecând la împărașii lor, unii s'au săvârșit în călătorie; alșii i-au omorât muerile lor; alșii într'alte chipuri; iar nici unul nu s'au săvârșit line, ci au murit tot rău, că s'au osândit pentru Troada».*

O altă trăsătură caracteristică a romanului este denaturarea faptelor transmise de tradiția clasică, așa fel încât acțiunea Troianilor să apară într'o lumină simpatică. Datorită acestui punct de vedere, cauza primului războiu troian nu este aceea pe care ne-o povestesc scriitorii

vechi: refuzul lui Laomedon de a plăti prețul hotărît pentru răscumpărarea Esionci, ci este măsura de precauție, luată de regele troian, de a nu îngădui Argonauților debarcați pe țărmurile sale, prelungirea șederii în ținuturile frigiene, măsură de prevedere îndreptățită, care jignește mândria Argonauților și provoacă răsbunarea lui Hercules. Această schimbare inițială în motivarea primului războiu troian permite și o altă prezintare a răpirii Elenii decât cea cunoscută din epopeile homerice. Răpirea Elenii nu mai este înfățișată aci ca o trădare a legilor de ospitalitate, ci ca un act pus la cale de tot poporul troian spre a răsbună refuzul Grecilor de a liberă pe Esiona din sclavie. Furtul Elenii nu are loc la curtea lui Menelau, ci în insula Cithera, unde Elena atrasă de vestea frumuseții lui Paris, venise, în lipsa soțului ei. În cursul războaelor Paris nu este înfățișat ca un om fatal, molatec și lipsit de curaj, urît de Troiani și disprețuit uneori chiar de fratele său Hector, precum e înfățișat în Iliada, ci ca un adevărat erou, care după moartea lui Hector și Troil devine sufletul și reazimul Troienilor. În sfârșit pe când în Iliada caracterul lui Ahile — impletos și mândru, căruia nu-i lipsesc trăsături de lealitate și generozitate — este înfățișat în toată măreția lui epică; în romanul nostru simpatia autorului este concentrată asupra lui Hector, iar calitățile vitejești ale lui Ahile sunt scoborîte și îmbinate cu note de lașitate. Ori de câte ori în cursul luptelor Ahile se întâlnește cu Hector, acesta îi este superior. În războiul al șaptelea Hector trânteste pe Ahile cu sulita de pe cal și-l bate cu paloșul în cap. Deaceea când în pacea care încheie războiul al V-lea (f. 54 v.-55 a), Hector propune — nu lui Menelau ca în rapsodia IV din Iliada — ci lui Ahile, o luptă singuratică, care să decidă soarta războiului întreg, «împărații și prințipii» greci, temându-se de vitejia lui Hector, intervin, înlăturând lupta. Simpatia autorului pentru eroul troian și aversiunea lui împotriva lui Ahile este așa de accentuată încât, la moartea lui Hector (care este doborât nu în luptă dreaptă, ci prin surprindere), ea izbucnește în forma unei vehemente apostrofe împotriva lui Homer: «*sticălosul Omir*».

**Raporturile cu Dictys și Dares.** Această deformare a tradiției homerice, făcută ca spre a susține în fața lumii dreptatca cauzei troiane, precum și înlăturarea elementului mitologic, sunt tocmai trăsăturile caracteristice ale aceluși vestit apocrif despre care ne-am ocupat în cap. II și în care povestirea este atribuită războinicului troian *Dares*,



scăpat din dezastru cu ceata lui Antenor, după cum suntem înștiințați în cap. XLIV: «*Dares Phrygius . . . ibidem cum Anthenoris factione remansit*<sup>1)</sup>».

Am arătat mai sus că tendința lui Dares eră de a povesti lucrurile «cum s'au petrecut», fiindcă el «*per id tempus vixit et militavit, quo Greci Troianos oppugnarent*» pe când Homer «*pro insano haberetur et minime credendum*», fiindcă el, care «*post multos annos natus est, adeos cum hominibus belligerasse descripsit*» (prefața lui Cornelius Nepos).

De fapt opera lui Dares este amintită în mai multe părți ale textului nostru. Astfel:

F. 12 r: «*... pentru care lucruri minunate au scris Frighie și Darie*» (în textul nostru se face deci din Dares Phrygius două personaje).

F. 47: «*Scrie Darie că Ector într'ăca zi ucisă mai mult de o mie de ostași*».

F. 27 v.: «*Aici Frighii și Darie scrie chipurile și năravurile împăraților grecești*».

F. 28: «*Iară acelaș Darie scrie chipurile și năravurile împăraților și ale prințipilor Troadei*».

Deși contextele de mai sus ne indică că opera lui Dares a fost numai utilizată în romanzul nostru, totuș nu se poate pune prea mult temei pe expresiuni ca «*au scris Frighie și Darie... scrie Darie*, căci și în Daretis Phrygii *De excidio Troiaae historia* se găsesc pasagii în cari se vorbește despre Dares ca de o persoană străină: (cap. XII) *Dares Phrygius, qui hanc historiam scripsit, ait, se militasse*.

Compararea textului nostru cu Dares duce la concluzia că în prototipul după care derivă primul, opera lui Dares a fost — nu tradusă — ci utilizată, *prelucrată*, aproape în toată întregimea ei. Principalele episoade ale textului românesc, începând cu expediția Argonauților și sfârșind cu risipirea Troadei și anume: plecarea lui Iason cu tovarășii săi spre Colchos, debarcarea în Frigia și jignirea adusă Argonauților de către Laomedon, răzbunarea lui Hercule, războiul cu Laomedon, moartea acestuia, arderea Troiei, robirea Esionei, reclădirea Troiei, respingerea soliei troiene venită să ceară pe Esiona din robie, sfătuirea

<sup>1)</sup> Citez după ediția din Amsterdam, 1702, «*in usum... Delphini*», pe care o găsesc în Bibl. Academiei Române.

lui Priam cu fiii și cetățenii săi, expediția de răsbunare a lui Alexandru în Grecia și răpirea Elenei, prevestirea oracolului din Delphi și trădarea lui Calchas, războaiele, uciderea lui Hector și Troilus, uciderea lui Ahile prin viclenia Ecubei, sosirea Pantazaliei în tabăra troiană, venirea lui Pirus și moartea Patazaliei, vânzarea cetății de către Antenor și Eneea, risipirea Troadei — toate aceste episoade se regăsesc povestite întocmai în Dares.

În sfârșit romanul românesc se încheie cu o listă de «numele împăraților și a domnilor cari de care sunt uciși» f. 127 r., ca și Dares: «*Qui Troianorum, Graecorum principes occidere denotantur*».

În acest fel Dares a fost utilizat ca sursă principală până la capitolul textului românesc: «*Pentru răsipire Troadei*» f. 97 v. Partea care urmează apoi, privitoare la peripețiile tragice ale erouilor greci, după întoarcerea din limanurile Troiei, a fost împrumutată dintr'un alt izvor, căci Dares Phrygius se încheie, după cum se știe, cu nimicirea Troiei. Acest izvor, deși nu mai este mărturisit nicăiri în cuprinsul textului nostru, trebuie să-l căutăm în cealaltă plâsmuire apocrifă: *Ephemeris belli Troiani*, atribuită presupusului războinic din Creta, *Dictys Cretensis*.

Cartea a VI-a —ultima — din *Dictys Cretensis* se ocupă tocmai cu «*de reditu Graecorum*» și cuprinde episoadele povestite în partea finală a textului românesc, exact în aceeași ordine: omorîrea lui Agamemnon prin intrigile lui Oetes; lupta lui Orest, ajutat de Idomeneu, cu Egist și răsbunarea lui Agamemnon prin viclenia Clitemnestrei; intervenția lui Menelau împotriva lui Orest și împăcarea unchiului cu nepotul; izgonirea lui Peleu, sosirea lui Pirus dela Troia și răsbunarea aceluia contra lui Acast și în sfârșit rătăcirea lui Ulise pe mare, visul prevestitor și omorîrea eroului de către chiar fiul său vitreg. Dar și înainte de povestirea întoarcerii eroilor greci dela Troia, în capitolul : «*Pentru răsipirea Troadei*», textul românesc cuprinde elemente pe cari nu le cunoaște Dares, dar le povestește *Dictys* în cartea a V-a. Astfel alături de episoadele luate din Dares, găsim în textul românesc următoarele incidente împrumutate din *Dictys*: răpirea «*palladium*»-ului prin cumpărarea preotului cu ajutorul lui Antenor; cearta pentru împărțirea «*palladieii*» dintre Ajax, Telamon și Ulix; cererea lui Ajax ca Elena să ispășească cu moartea nenorocirile aduse prin necredința ei și mântuirea Elenei prin stăruințele lui Menelau, Agamemnon și Ulix; moartea tragică și misterioasă a

lui Ajax și în sfârșit uciderea Ecubei cu pietre. Chiar episodul cu calul de aramă e luat din Dictys, căci Dares a născocit o poveste cu un cap de cal zugrăvit pe fața exterioară a porților scheice, servind Grecilor ca semn de recunoaștere a locului pe unde trebuiau să pătrundă în cetate.

**Romanul românesc și poemele bizantine.** Precizarea celor două surse principale (Dares și Dictys), intrate în plâsmuirea prototipului ce se află la baza textului românesc, exclude identificarea acestuia cu poemele bizantine care au prelucrat materia legendară a vremurilor homerice. Nici *Tzetzis* cu ale sale *Τὰ πρὸ Ὀμήρου, τὰ Ὀμήρου, τὰ μεθ' Ὀμήρου*, inspirate din scriitorii anteriori: Tryphiodor, Quintus Smyrnaeus și Malalas <sup>1)</sup>; nici poema epirotului *Constantin Hermoniacos* din sec. al XIV-lea, întemeiată pe opera lui Tzetzis și pe cronică versificată a lui Manasses <sup>2)</sup>; nici *Nicolae Lukanis*, care în opera sa tipărită la Veneția în 1526 a prescurtat pe Constantin Hermoniacos <sup>3)</sup>, nici una din aceste poeme bizantine nu au la temelie lor pe Dares și Dictys în forma și proporțiile pe care le-am constatat mai sus și nu pot fi deci puse în legătură cu romanul nostru.

**Colorit de viață occidentală medievală.** Dimpotrivă textul românesc are pe-alocurea un pronunțat colorit de viață medievală occidentală. Așa bunăoară planul de reconstruire al Troiei: — înconjurată cu ziduri, prevăzută din distanță în distanță cu turnuri și porți, în dreptul cărora se ridică punți peste șanțurile săpate în jurul zidurilor — amintește arhitectura cetăților medievale. Palatul pe care și-l zidește Ulix, după ce filozofii tâlmăcesc visul turburător, are și el aspectul pitoresc al unui donjon. Primirea cu alaiu a Elenei la Troia, precum și raporturile eroilor troiani și greci față de femei are ceva din atmosfera de curtoazie a Evului mediu. În descrierea luptelor, rășboi-

<sup>1)</sup> Krumbacher, *Geschichte der Byz. Litt.*, II-e Auflage (1897, p. 531 și urm.

<sup>2)</sup> Textul a fost publicat de E. Legrand, *La guerre de Troie par Const. Hermoniacos*, *Bibliothèque grecque vulgaire*, V, Paris, 1890.

<sup>3)</sup> Emile Legrand, *Bibliographie helléniques ou description raisonnée des ouvrages publiés en grec par des Grecs au XV-e et XVI-e siècle*, I, Paris, 1885, p. 188—192. Textul retipărit de Legrand în *Collection de Monuments pour servir à l'étude de la langue néo-hellénique*, No. 5 (Paris-Atena, 1870); volumul nu e complet, fiindcă exemplarele fascicolei a doua au fost distruse de un incendiu în Maiu 1871.

nicii nu se luptă din care, așa precum îi vedem în Iliada, ci călări, ca în timpurile de înflorire ale cavalerismului; într'un loc Palamed, pentru a-și dovedi nevinovăția, este gata a se luptă într'un duel judiciar cu rivalul său.

Apoi, unele nume proprii, îndepărtându-se de prototipul lor grecesc, se înfățișează în textul românesc, sub formă latină sau romanică, precum: *Ecuba* f. 10 (pentru *Ἐκάβη*; în versiunea românească a cronografelor, traduse din grecește: *Ecavia*); *Ulix* f. 32, 119 (pentru gr. *Ὀδυσσεύς*; în versiunea rom. a cronografelor: *Odisev*); *Brisaida* 55 v. 56 r. v. (pentru grec. *Βουριδης*); *Mercurie* 18 v. lat. *Mercurius* (pentru grec. *Ἑρμοῦς*); *Iunona* f. 18, lat. *Juno* (pentru grec. *Ἥρα*) și poate mai degrabă pe o cetire romanică, decât pe o greșală de copie, se întemeiază și următoarele transcrieri de nume proprii: *Misena* f. 112 v. (pentru grec. *Μυκήνη*); *Sirsa* f. 120 v. (pentru grec. *Κίρκη*); ostrovul *Sitaria* f. 21 v. (pentru grec. *Κύρρηα*).

Dacă la cele de mai sus adăugăm încă faptul că în Orientul grec, din pricina înrăuririi școlilor și a studiilor erudite, operele lui Dares și Dictys nu au găsit tărâmul prielnic pentru o dezvoltare proprie, pe când în Occident cele două plămuiți apocrife sunt la baza «tuturor prelucrărilor legendare și romantice» ale mitului troian<sup>1)</sup>, atunci se înțelege pentru ce suntem îndreptățiți să căutăm în literatura medievală a Apusului prototipul textului românesc.

**Romanul românesc și Benoit de Sainte-Maure.** Cel dintâiu din șirul poezilor medievali care, împrumutând materialul din Dares și Dictys, l-a preformat în limba poporului, a fost truverul normand delă jumătatea sec. al XII-lea, Benoit de Sainte-Maure. Poema sa, *Roman de Troie*, a fost publicată în anii din urmă (1904—1912), după toate masele cunoscute într'o bună ediție critică, de către Léopold Constans<sup>2)</sup>. Pe această ediție critică ne vom întemeia în lucrarea de față. Comparând poema lui Benoit cu textul românesc vom constata o asemănare isbitoare. *Roman de Troie*, ca și textul românesc, începe cu expediția Argonautilor și se sfârșește cu nenorocirile eroilor greci, după întoarcerea în patrie, și, în sfârșit, poema franceză înfățișează aceeași caracteristică

<sup>1)</sup> Krumbacher, *Geschichte der byz. Litt.* II. Aufl. p. 844.

<sup>2)</sup> *Le roman de Troie par Benoit de Sainte-Maure, publié d'après tous les manuscrits connus.* Société des anciens textes français, 6 vol. Paris, 1904—1912.

întrețesere a lui Dares cu Dictys ca și romanul românesc: până la năruirea Troiei materialul din Dares în întregime; după năruirea Troiei, materialul din cartea a VI-a a lui Dictys, iar în capitolul referitor la distrugerea Troiei: partea dela început până la versul 24425 elemente din Dares, îmbinate apoi în partea dela sfârșit cu elemente din Dictys. Textul românesc urmează apoi de aproape poema lui Benoit și în părțile în care aceasta se îndepărtează de textul lui Dares și Dictys prin amplificări cu elemente împrumutate din alte surse sau imaginate de autor, precum: detalierea războiului prin episoade multiple; împărțirea asediului în 23 de războaie, despărțite între ele prin armistiții de câte 2—3 luni; amănuntele despre obiceiurile Amazonelor sau despre acuzarea și uciderea lui Palamed.

Chiar numele proprii din Dares și Dictys alterate în *Roman de Troie*, se resfrâng la fel în textul românesc. De pildă: *Nauplius*, numele tatălui lui Palamedes din Dictys, apare într'o grupă de msse ale operii lui Benoit, sub forma *Naulus* (v. 2671, 27680, 27869, 27791, etc.) și tot astfel și în textul românesc: *Naul* 103 v., 106 v., 108 v.; *Oeax*, fiul lui Nauplius (Dictys, VI) este alterat într'o grupă de msse ale poemei franceze în *Oetes* și la fel se găsește și în romanul românesc: *Oetes* 108 v.; *Phocensis*, în (Dictys, VI) nume de oraș, interpretat de Benoit ca numele aliatului lui Orestes, în câteva msse din *Roman de Troie* este schimbat în *Foreses* (v. 28329) și întocmai așa apare și în textul nostru: *Foreses* f. 112; *Elponor*, tovarășul lui Odisevs (Odiseia X v. 552: *Ἐιπήνωρ*), în Benoit: *Alphenor* (v. 28646, 28671, 28649); în românește tot: *Alfenor* 119 v.

Inadvertențele lui Benoit de Sainte-Maure în interpretarea textului latin se regăsesc și în mssul românesc. Bunăoară: Dares, descriind chipurile principilor greci, cari au luat parte la războiul troian, adaugă la portretul lui Ajax Thelamonijs, următoarea trăsătură distinctivă: *valentem voce clara* pe care Benoit o redă prin: «mout ot en lui *bon chanteor*» (v. 5190<sup>1</sup>), iar textul nostru prin: «Telamon... *iubița cântările, că avé viers frumos*» f. 27 v. Confuzia regelui Oeneus (din Dictys VI, 2) cu Eneas apare și în textul românesc.

În lupta care urmează după moartea lui Hector, Dares spune textual: «ex utraque parte multi ductores occidentur, sed plures a Priamo». Deși pasajul este lipsit de precizie, totuși înțelesul adevărat este că

<sup>1</sup>) Cf. și E. Faral, *Romania*, 1913, p. 101.

multe căpetenii din tabăra lui Priam au fost ucise. Că astfel trebuie interpretat textul ne-o dovedește și pasajul corespunzător din Albert von Stade: *A Priami plures parte perisse putes* (cf. și locul respectiv din Trójumanasage).

Benoit însă a înțeles că mulți au fost uciși de către Priam și astfel versurile 17092—17304 ne înfățișează pe bătrânul rege luând parte la luptă cu înverșunare și răsboindu-se victorios ca un erou tânăr <sup>1)</sup>:

Prianz li reis i ot grant pris  
Ensi come en l'Estoire truis  
Mout en navra mout en occist  
Et de riches prisons i prist.

. . . . .

Textul nostru urmează și în această direcție opera lui Benoit.

Chiar anacronismele din opera truverului medieval își găsesc răsunetul în romanul românesc. Am amintit mai sus arhitectura medievală a cetății Troia și a «polatei lui Ulix» — pe care Benoit de Sainte-Maure o numește donjon, precum și atmosfera de curtoazie.

Asemenea transpunerii în lumea antică de tradiții și obiceiuri ale vremii — o trăsătură caracteristică a artei și literaturii medievale — abundă în opera lui Benoit. Descriind de pildă moartea lui Agamemnon, Benoit adaugă (v. 28049—28052):

Car Clitemestra ot amé  
Un vassal riche e renomé  
Qui n'esteit reis ne *cuens ne dus*:  
Apelez seteit Egistus.

ceeace în textul românesc este redat prin: «Eghist nici eră împărat, nici domn, nici *comit*» f. 107 v. Comit în oastea grecească la Troia!

Intr'alt loc, povestind primirea măreață făcută lui Pirus în tabăra grecească, poetul adaugă (v. 23809—23815):

Des armes sonpere Achillès,  
Ço me reconte e dit Darès,  
Le firent en *l'ost chevalier*,  
E si li ceinst le brant d'acier

<sup>1)</sup> Cf. Wilhelm Greif, *Die mittelalterlichen Bearbeitungen der Trojanersage. Ein neuer Beitrag zur Dares und Dictys Frage*. Marburg, 1886, p. 41 § 52.

Telamon Aïaus plorant,  
Par otrei e par covenant  
Que son pere venge, s'il peut...

«Iar împăratul Agamemnon corturile și celălalte unelte ale tătâni-său îndată au poruncit de i le-au dat lui și... așa l-au cinstit pre el cât doi din domnii cei mari grecești cu mâinile sale i-au *pus cavaleri de aur*, 87 v., 88 r.

**Textul românesc și Guido delle Colonna.** Prototipul versiunii noastre, după cum reicse din cele mai sus expuse, este fără îndoială Benoit de Sainte-Maure. Dar între Franța secolului al XII-lea și între romanul românesc dela mijlocul secolului al XVIII-lea este o distanță destul de lungă în timp și spațiu. Cari sunt drumurile pe cari le-a străbătut și popasurile pe unde s'a oprit «romanul» francez până a ajuns la noi?

Drumul a trecut de sigur prin Italia și un intermediar între opera lui Benoit și textul românesc trebuie căutat în prelucrarea lui Guido delle Colonna. Se știe că în Italia, «unde un lanț foarte tenace ținea strâns unită lumea păgână de lumea creștină», reminiscențele despre mitul troian, susținute și de tradiția virgiliană a fundării Romei de către eroul troian Enea, au avut un puternic răsunset în masele populare. Eroii troieni erau admirați pentru vitejia și virtuțile lor; mulți nobili italieni purtau numele lui Hector și Troil; alții adoptau pe flămurele lor «insemnele cari se credeau că aparținuseră cutărui principe troian», familii și cetăți italiene își căutau strămoșul printre eroii scăpați din năruirea Troiei. Reminiscențele despre cucerirea Troiei erau mai departe răspândite în straturile poporului prin povestirile istorice și geografice prin prelucrările «volgare» ale novelistilor. Legendele despre Troia și eroii săi erau așa de des în gura poporului, încât Dante însuș, voind să ne descrie un colț de patriarhală vieță medieală, ne înfățișează pe tinerele căsătorite torcând pe prispa casei și povestind în cercul familiei:

*De Troiani, di Fiesole e di Roma*<sup>1)</sup>

*Paradis XV v. 121—6.*

<sup>1)</sup> Egidio Gorra, *Testi inediti di storia Trojana preceduti da uno studio sulla leggenda trojana in Italia*, Torino, Loescher, 1887, p. 59—74.

Tocmai această largă popularitate a mitului troian în Italia explică și numeroasele reminiscențe a materiei epice troiane în lirica italiană dela originea sale<sup>1)</sup>. Nu e deci de mirat că în asemenea împrejurări opera lui Benoit a găsit admiratori pe teritoriul italian. Este știut că încă din veacul al XIV, circulă în Italia o traducere în versuri a operei lui Benoit, care urmă de-aproape originalul francez<sup>2)</sup>. Mai înainte însă un alt admirator al lui Benoit, Guido delle Colonna, fost judecător în Messina între 1257-1280, poet liric în orele de răgaz<sup>3)</sup>, a tradus în latinește, prescurtând, opera lui Benoit sub titlul: *Historia destructionis Trojae*. Opera a fost întreprinsă după dorința mecenatului său, episcopul Mathei de Porta, conte de Salerno, și a fost mai târziu tradusă în italiană, copiată și prelucrată de multe ori. Deși Guido nu spune nicăiri că utilizează textul lui Benoit, totuș faptul a fost definitiv stabilit, mai ales prin cercetările lui Gorra<sup>4)</sup> și Léopold Constans<sup>5)</sup>. Opera lui Guido delle Colonna este, după cum spuneam mai sus, unul din intermediarele prin care versiunea lui Benoit a trecut în literatura noastră. Spre dovedă aceasta, ne servim în rândurile ce urmează de un incunabul (nepaginat) al Bibliotecii Facultății de Litere din Paris, cota no. 132, din anul 1486, Argentina, incunabul ce mi-a fost accesibil, mulțumită intervențiunii d-lui Alexe Procopovici, Decanul Facultății de litere din Cernăuți.

Textul românesc se apropie de prelucrarea lui Guido prin câteva trăsături caracteristice și în cari ambele se îndepărtează de romanul lui Benoit. Se știe că Benoit, ca mai toți truverii, găsește o deosebită plăcere să lungească povestirea prin descrieri minuțioase, dialoguri, monoloage și numeroase digresii. Romanul său, în ediția lui Constans, cuprinde nu mai puțin de 30.316 versuri. Guido, din potrivă, vedește preocuparea constantă de a prescurta povestirea lui Benoit. Ceeace

<sup>1)</sup> Ramiro Ortiz, *La materia di ciclo classico nella lirica italiana delle origini* în *Giorn. stor. della letterat. ital.*, LXXIX, 1922 p. 1 și urm.; 241 și urm.; 1923 p. 241 și urm.

<sup>2)</sup> Giulio Bertoni în *Romania* XXXIX (1910) p. 570—9, XLIV (1915—17) p. 595—602.

<sup>3)</sup> Admit, cu Léopold Constans, contrar presupunerii lui Gorra, părerea lui Morf din recenzie (la studiul lui Gorra) publicată în *Romania*, XXI, p. 91.

<sup>4)</sup> Gorra, *op. cit.*, p. 101—148.

<sup>5)</sup> Léopold Constans, *Le roman de Troie par Benoit de Sainte-Maure*, tome, VI (1912) pp. 317334.



truverul francez povestește în zeci de versuri, Guido redă numai în câteva cuvinte, omițând uneori pasagii întregi. Textul românesc urmează deaproape în această privință textul lui Guido și în unele locuri, după cum vom vedea mai jos, ambele versiuni corespund aproape verbal, diferențiindu-se în același timp și de prelucrarea franceză în proză a poemului lui Benoit, alcătuită probabil pe la jumătatea secolului al XIII-lea <sup>1)</sup>).

Străduința constantă a prelucrătorului italian de a prescurta textul truverului francez aduce uneori modificări importante în structura povestirii, cari se resimt chiar în distribuirea materialului pe capitole. Astfel în Guido ca și în redacțiunea românească, încheierea războiului al cincilea din textul lui Benoit, adică versurile 12570—12682 sau paragraful 131 din romanul francez în proză: «*Si com les princes de Grece ajosterent un grant parlement*» lipsește; episoadele, cari urmează apoi și cari în Benoit (v. 12682—13050) ca și în romanul în proză, constituie urzeala războiului al șaptelea, în Guido și în textul românesc sunt povestite pe scurt și alcătuiesc începutul războiului al șaselea. Evenimentele, cari în Benoit (v. 15187—15253) și în romanul în proză (§ 153) alcătuiesc războiul al nouălea, în Guido și în textul nostru sunt rezumate și încorporate în războiul al optulea. Visul fatal al Andromacăi și moartea lui Hector, care în Benoit și în romanul în proză, sunt povestite în războiul al zecelea, în Guido și în textul românesc vin povestite în războiul al optulea. Luptele cari urmează apoi, mai ales după îndrăgostirea lui Ahile de Polixena, fiica lui Priam, până la moartea eroului grec în cursa întinsă de Ecuba, adică de la războiul al 12-lea până la al 19-lea sunt povestite în Benoit în nu mai puțin de 3364 de versuri; în Guido și în textul românesc toate aceste lupte sunt foarte sumar expuse; în textul nostru abia în 5 foi: 73 r.—78 r. (războiul 12, 13, 14 pe o singură pagină: f. 73 v.).

Dar deși Guido concentrează pretutindeni expunerea lui Benoit, totuși în vreo câteva locuri, el amplifică narațiunea și aceste adausuri personale ale lui Guido prezintă o importanță deosebită, întrucât pun în relief deosebirea de concepție dintre truverul francez și judele mesinian. Benoit, care trăește în plină înflorire a romanului «curtois», se străduiește să plăsmuească o operă care să plăcă lumii din castelele

<sup>1)</sup> Textul publicat de: *Léopold Constans et E. Faral, Le roman de Troie en prose (Les classiques français du moyen âge)*, Paris, 1922.

seigneuriale ale vremii. Deaceea, prelucrând în versuri textul lui Dictys și Dares, el născococște scene tumultuoase de războiu pline de avânt eroic, idile de dragoste insuflate de galanterie rafinată; evoacă ținuturi exotice ale Orientului îndepărtat plin de minunății sau palaturi fantastice cu turnuri aurite și săli de marmură împodobite cu pietre prețioase. Guido, judele mesinian, care prelucrează după sfatul unui episcop, este stăpânit mai mult de preocuparea de a instrui și de a moraliza. Deși prescurtează narațiunea lui Benoit, totuși, ori de câte ori are prilejul, adaugă informațiuni instructive, reflecții personale și mai ales sfaturi de moralizare.

Benoit vorbește cu mult respect despre Homer,

*clers merveillos e sages e esciēntos...*

pe când Guido, pătrunzând mai adânc în spiritul de părtinire pentru rassa troiană a lui Dares, când ajunge la episodul în care se povestește cum Ahile ucide pe Hector prin surprindere, izbucnește într-o vehementă apostrofă împotriva lui Homer:

Sed, o Homere, qui in libris tuis Achillem tot laudibus tot preconiis extulisti, que probabilis ratio te induxit ut Achillem tantis probitatum meritis ac titulis exaltasses, ex eo precipue quod dixeris Achillem ipsum suis viribus duos Hectores peremisse ipsum <Hectorem> videlicet et Troylum, fortissimum fratrem eius.

F. 78 v. Ci tu Omire, făcătorfule de vierșuri, carele în cărțile tale cu atâtea laude ai scris pre Ahilevs, ce socoteala iscusită te îndeamnă ca să împletești laudă unui tiran, atâta de rău și fără de omenie și să încoronezi cu flori de laude acel cap de fiară salbatică, iar nu omenesc. Pentru care lucru iaste foarte cu rușine unui bărbat înțelept să facă așa fără de socoteală. Ai zis, Omire, că Ahilevs cu vitejia sa pre doi Ectori au ucis adecă pe însuș Ector și pre pré puternicul Troil, fratele lui, pre carele tu pentru vitejia puterii lui îl numești a fi al doilea Ector...

Attende, miser Homere, quod nunquam Achilles virum strenuum nisi proditorie interfecit...

(De undecimo bello)

F. 80 v. Ia aminte, o ticăloasă Omire, că niciodată Ahilevs n'au ucis pre vre un bărbat vitez cu dreptate, fără de numai cu vicleșug și cu înșelăciune.

Guido încheie povestirea cu o notiță despre durata războiului și numărul oștilor precum și cu o listă de numele eroilor cari pe care au ucis, împrumutate din Dares Phrygius. Textul românesc cores-punde și aci cu Guido :

Guido :

Pugnatum est annis decem, mensibus sex, diebus duodecim. et de Grecis fuerunt apud Troiam octingenta sex milia pugnatorum. Troiam vero pugnantes qui pro civitate ipsa defendenda pugnaverunt fuerunt sexcenta milia septuaginta sex.

Red. românească

F. 126 r. Oștitu-s'au zece ani și șase luni. Deci Greci la Troada au fost oaste 860 de mii; iară Troadéni de războiu pentru apărare cetății Troei să oștia; au fost 660 de mii.

După aceasta urmează în ambele texte, spre deosebire de Benoit, lista eroilor uciși și în sfârșit textul se încheie cu următoarea știre:

Guido :

Item Troia magna edificata est tempore Aiothi qui tunc iudicavit populum Israeli et fuit in tertia aetate mundi... et stetit centum et LXXXV annis. Nam capta fuit tempore Davidi qui tunc populum Israeli iudicavit...

Red. rom.

F. 127 r. Marea cetate Troia s'au zidit în zilele lui Aod, judecătorul lui Israil și au stătut ani 180; iar cu stricăcună de istov au căzut în vreme lui David, judecătorul lui Israil.

Identitatea textelor puse în paralelă este aproape desăvârșită. Deși între Guido și textul românesc sunt și deosebiri, pe cari le vom vedea îndata, totuș din când în când textul românesc concordă cu Guido aproape verbal după cum se poate vedea și din următoarea pericopă :

Guido

Erat enim et tunc in partibus orientibus quedam provincia que Amazonum dicebatur in qua sole femine sine masculis habitabant quarum adolescentium feminarum cura potissima erat armis bellicis insudare et bella committere unde strenuitatis famam et bellandi gloriam sibi que-

Textul românesc

f. 85 v.

Iar în laturile răsăritului era în oarecare țară ce să chiema Amozonilor, întru care singure muerile fără de bărbați petrecé, care céle mai tinere mueri grijă puternică avé spre arme de războiu a să osteni și războiu a da. Dintru care dar loruș laudă de vitejie și slavă de oștire

rere potuissent. In facie vero ipsius provincie erat quedam magna insula valde fortis et amena in qua soli masculi continua habitatione degebant. Erat enim feminarum ipsarum tribus mensibus anni secum Aprilis, Maij et Iunii ad predictam insulam transfretare et cum masculis ipsius insule commorari. Propter quod multe impregnabant ex eis et pregnantes ad propria remeabant partu tamen edito si contingeant filiam nasci eam secum in provincia detinebant. Si masculino facto triennio maiorem ad ipsam insulam transmittabant.

Huius autem provincie tunc erat regina quedam virgo nobilis et nimium bellicosa Panthasilea nomine que Hectorem sibi astrunxerat in amicum propter sue strenuitatis.

Interim Panthasilea cum suis puellis ad bellum advenit inter signis armorum candidis sicut nive in Mirindones se ingessit.

Textul românesc urmează mai departe prelucrarea lui Guido chiar în acele modificări de fapte și date, în cari Guido se îndepărtează de romanul lui Benoit.

În Guido, ca și în romanul românesc, după ce Iason s'a întors victorios din expediția Argonauților, ia parte împreună cu Hercules la războiul de răzbunare împotriva lui Laomedon, regele Troiei. În Benoit, ca și în prelucrarea în proză, Iason nu ia parte la această expediție.

În Guido, ca și în textul românesc, calul consacrat Minervei, prin care se strecoară în Troia cei dintâi ostași greci, este de *aramă*, în Benoit de *lemn*.

au putut câștiga. Iar în vecinătate acestora era un ostrov foarte frumos într-un carii numai singuri bărbații fără de muieri viețuia. Și era obiceiul acelor mueri câte trei luni într'un an: Aprilie, Mai, Iunie ca să vie la acel ostrov și să petrecă cu bărbații acelui ostrov. Pentru aceasta și care purcedé groasă și care nu purcedé să întorcé la locul lor. Iar întâmplându-să a naște parte bărbătească pre acela preste trei ani, la bărbatul său într'acel ostrov îl trimité, iar de era parte muerească la dânsa în țara aceea o țină. Într'acé vrème era o oarecare împărăteasă, fată de bun neam, anume Pantazaliia foarte alésă spre războiul celor ce să oștîia și cu îndrăznéla vârtutei foarte luminată, care pre Ector foarte avé priiaten pentru pré multă vitejiia lui . . .

F. 88 r. Iar Pantazalie cu cucoanele sale vine într-un steaguri albe asemene zepezii și asupra Grecilor cu putere să porni.

Copiii de sex bărbătesc sunt hrăniți — după Guido — de Amazoane 3 ani, pe când în Benoit un an. După această dată copiii sunt crescuți mai departe de bărbați. Textul românesc merge și aci alături de Guido.

În Benoit, *Oeax* fiul lui Nauplus — care pentru a răsbună moartea fratelui său Palamed ațâță pe Egial și Clitemnestra împotriva soților lor — se numește *Oëaus*:

Un fil aveit Nauplus li reis  
*Oëaus* esteit apelez  
 Frere Palamedes puis nez (27932—4).

Guido, confundând acest nume cu acela al tatălui Medeei, îl numește *Oetes*<sup>1)</sup>:

Predictus autem *Oetes* sive *Peleus* dum esset *binomius*.

Aceeaș confuzie și în versiunea românească:

*Oetes sau Pelei, pentru că în doao nume se chiema . . . 106 v.*

În Benoit, fiii lui Hector se numesc *Laudamanta* și *Asternates*:

. . . Dous beaus enfanz  
 Li graindre n'avait pas cinc anz.  
 Laudamanta ot non li uns  
 . . . . .  
 Li autre ot non, ço dit l'Escriz  
*Asternates* . . . (v. 15270-5)

Guido confundă numele primului copil cu numele lui Laomedon, tatăl lui Priam și regele Troiei din prima expediție a lui Hercules; iar pe al doilea copil îl numește, mai aproape de tradiția homerică: *Astionacta*:

Adromentus... de qua Hector iam sustulerat duos filios: unum nomine *Laomedontam* et alium nomine *Astionactam*.

Textul românesc urmează și aci deaproape versiunea lui Guido:

Adromenta... cu care născusă Ector doi coconi: unul *Laomedond*, iar altul *Astion* (f. 58 v.)

<sup>1)</sup> Léopold Constans, *op. cit.*, p. 328 n. 3: «Aucun des mss. de Troie (t. crit. *Oëaus*) ne met sur la voie de cette forme.

Și alte nume proprii din Guido prezintă forme corupte față de textul lui Benoit; dar multe din aceste forme corupte se regăsesc, după cum se poate vedeà din aparatul critic al ediției Constans, și în unele sau altele din mssele franceze ale operii lui Benoit. Singură corespondența numelor proprii alterate din textul lui Guido cu numele proprii respective din textul românesc nu ar constitui deci un argument decisiv pentru teza că textul românesc se leagă de prelucrarea lui Guido; dar, alături de dovezile aduse mai sus, paralelismul numelor proprii alterate în Guido cu numele corespunzătoare din versiunea românească este și el destul de semnificativ. Iată formele mai caracteristice:

Benoit:	Guido:	Textul românesc:
<i>Andromacha</i> rom. fr. în proză: Andromata	<i>Andrometa</i>	<i>Adromenta</i> 1. 58 v.
<i>Egial</i> (Dictys: Aegiale)	<i>Egea</i>	<i>Eghea</i> 109 r.
<i>Hermiona</i>	<i>Hermonia</i>	<i>Ermoniia</i> f. 114 r.
<i>Nauplus</i> (în unele msse <i>Naul</i> )	<i>Naul</i>	<i>Naul</i> 103 v.
<i>Idomeneus</i>	<i>Idumeneus</i>	<i>Idumeneu</i>
<i>Calipsa</i> [= Calypso]	<i>Calipha</i>	<i>Califa</i> f. 120 r.
<i>Panthésilê</i>	<i>Pantasilea</i>	<i>Pantazaliia</i> f. 85 v.

Dar cu toate asemănările izbitoare, expuse mai sus, nici Guido delle Colonna nu poate fi socotit ca originalul textului românesc. Intre Guido și versiunea românească trebuie să mai admitem și alte intermediare, căci redacțiunea românească se deosebește în mai multe privințe de prelucrarea latină a judeului mesininan.

Textul înfățișează în primul rând, o redacțiune mai simplificată decât redacțiunea lui Guido. Această simplificare, această concentrare a povestirii s'a obținut prin înlăturarea episoadelor oarecum străine de subiectul principal și cari întunecau întru câtvă desvoltarea unitară a acțiunii. Astfel în textul românesc lipsesc peripețiile dragostei lui Iason cu Medeea și ale cuceririi lânii berbecului de aur și anume următoarele capitole:

1. *De Medea qualiter amore Iasonis capta fuit.*
2. *De Medea instruente Iasonem de aurei velleris certamine et de delis ad pugnam faciendam cum bobus et dracone operandi.*

3. *Dona Iasonis: hec sunt que Medea dedit Iasoni.*
4. *Qualiter Iason accessit ad aureum vellus.*

Considerațiunile savante introduse de Guido la capitolul consultării oracolului din Delphi și anume:

1. *De imagine aurea Appollinis;*
2. *De initio idolatrie;*

sunt reduse în textul românesc la pasagiul reprodus de noi mai sus (p. 55). Deasemeni, episoadele dragostei lui Troil, fiul lui Priam, cu Briseida, nestatornicia acesteia și dragostea ei cu Diomed, eroul grec, care în Guido sunt povestite în războiul al șaptelea, al optulea și al unsprezecilea, în textul românesc sunt suprimate. Din toate aceste idile, care au inspirat și talentul lui Boccaccio și geniul născând al lui Shakespeare, redacția românească nu a păstrat decât numai câteva urme din reflecțiile morale ale lui Guido:

..Și cine din oameni va lua credința muerăi care cu un ochiu plânge, iar cu altul râde și cu adevărat nebun iaste acela carele lepădă lingușiturile muerii că cine din oameni poate scrie sau poate spune amăgiturile muerești.

Quid est ergo quid dicatur de constantia mulierum . . . . .  
quarum si unus oculus lacrimat ridet earum alius oculus. Non enim cadit in homine varietates et dolos earum posse describere.

Aceste reflecții morale privitoare la lingușiturile și amăgiturile muerești, după suprimarea episoadelor în cari se povestește nestatornicia în dragoste a Briseidei, arată în adevăr strânsa legătură dintre textul românesc și Guido, dar ele n'au nici o noimă în contextul versiunii românești.

Din versiunea românească mai lipsesc apoi următoarele capitole cari se găsesc la sfârșitul textului lui Guido:

1. *Epitaphium Hectoris;*
2. *Epitaphium Achillis.*

În afară de aceste importante omisiuni, versiunea românească se mai deosebește de Guido și prin câteva schimbări în text. În Guido *exilium Ulixis* este ca și în Benoit despărțit de capitolul *de morte Ulixis* prin alte două capitole de cuprins diferit:

- a) *de mirabile eventu Pirri;*
- b) *de morte Pirri;*

pe când în textul românesc aceste două capitole sunt grupate la oaltă și preced rătăcirea lui Ulisses pe mări. În versiunea românească, prin urmare, capitolul «pentru mergerea lui Ulix dela Troada» este urmat imediat de capitolul în care se povestește moartea lui Ulix.

În textul latin al lui Guido, adunarea regilor greci în limanurile Atenei este așezată *după* capitolul privitor la «forma et statura trojanorum», pe când în textul românesc este așezată *înainte*.

**Intermediar grec.** Aceste deosebiri sunt suficiente, cred, pentru a impune concluzia că prelucrarea lui Guido nu poate fi originalul după care s'a făcut traducerea românească. Între Guido și versiunea noastră trebuie să mai admitem și alți intermediari. Este probabil că unul, dacă nu chiar unii, să fi fost în cuprinsul literaturii italiene; căci unele sau altele din notele cari diferențiază textul românesc de opera lui Guido se găsesc în diferite prelucrări ale acesteia. Așa de exemplu omisiunea dragostei lui Troil cu Briseida și a acesteia cu Diomed se află și în poema lui Achile, păstrată într'un codice de la sfârșitul sec. al XIV-lea sau din sec. al XV-lea<sup>1)</sup>. Și în eliminarea datelor astronomice, textul românesc concordă cu această poemă; nu cred însă că acestea au putut fi originalul direct al traducerii românești. Până la sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea contactul între cultura italiană și cea română este foarte redus. Cred însă că traducerea s'a făcut după un original grec, căci Grecii au cunoscut și ei romanul lui Benoit. Încă din anul 1866 Charles Gidel<sup>2)</sup> atrăgea atenția asupra unui ms. dela sfârșitul secolului al XIV-lea, în limba greacă modernă, păstrat în Biblioteca Imperială din Paris, sub no. 2878. Poemul, scris în versuri politice nerimate, are mai bine de 30.000 de versuri. Din acest ms., în acelaș an, 1866, I. Mavrofrides publică la Atena câteva extrase în ale sale *Ἐκλογὴ μνημείων τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης*. (p. 183: *Ἐ' ὁ πόλεμος τῆς Τροιάδος*)<sup>3)</sup>.

De altă parte în Veneția se află o importantă colonie grecească, printre membrii căreia se numără în afară de Cigala — parohul colo-

<sup>1)</sup> Rajna, *Zeitschr. für rom. Phil* II 231 și urm. Gorra (*op. cit.* p. 282, 289). Omisiunea se află și în poetul olandez medieval Segher Dieregotgaf. Cf. însă L. Constans *op. cit. vol. V*, p. 340, care crede cu Verdam că omisiunea se datorește faptului că Segher eră preot.

<sup>2)</sup> Ch. Gidel, *Études sur la littérature grecque moderne*, Paris, 1866, p. 197 și urm.

<sup>3)</sup> Publicația lui Mavrofrides mi-a fost cunoscută prin amabilitatea d-lui D. Russo în a cărui bogată bibliotecă se află un exemplar.



nici pe la jumătatea sec. XVII-lea și autorul cronografului de care ne-am ocupat în capitolul I al lucrării de față — și vestitul librar Nicolae Glykys care, ani de-a rândul, a editat cărțile populare grecești. Nu ar fi deci exclus ca în această colonie să se fi tradus și o versiune prelucrată după Guido, dar dacă această versiune s'a tipărit sau a circulat în ms. nu putem ști. Nici Sathas nici Legrand în bibliografiile lor nu o pomenesc. O încercare de a determina mai precis originalul versiunii românești, cu mijloacele de care dispunem în bibliotecile noastre, ne este imposibilă <sup>1)</sup>.

<sup>1)</sup> Pasagiile citate în această lucrare din cronografele grecești și din opera lui Guido delle Colonna au fost redată în ortografia originalului. Am rezolvat abrevierile și ligaturile.

Corectura acestui studiu eră încheiată, când a apărut prețioasa operă a d-lui N. Iorga: *Istoria literaturii românești* ed. II.



## CUPRINSUL

### I. Epopeile homerice în literatura românească.

Odiseea 2. Iliada 5. Batrahomiomahia 5.

### II. Istoria Troadei.

Dares și Dictys 6. Versiunile cronografelor bizantine 8. Versiunile românești publicate 9. Cercetări asupra originalului versiunii românești 9. Incercări de datarea și localizarea traducerii 11.

### III. Originalul redacțiunilor românești din cronografe.

Redacțiunea românească și redacțiunile sud-slave 11. Numele proprii din redacțiunea românească indică un original grecesc 18. Versiuni românești inedite ale istoriei Troadei 21. Versiunile românești din cronografe; două tipuri: Patrașcu Danovici-Cigala; Grigore Dascălul Buză-Dorothei de Monembasia 22. Paralelă între versiunile Patrașcu Danovici și Grigore Dascălul Buză și raportul lor cu originalele grecești 24. Concluzii 31. Danovici față de Cigala 32.

### IV. Alte versiuni ale istoriei Troadei.

Reminiscente din legenda troiană la cronicarii călugări Macarie și Azarie 35. Urme despre mitul troian în Alexandria 36. Cronograful lui Moxa 36. Herodot (1645?) 38. Reminiscente în cronicari 39.

### V. O versiune occidentală a istoriei Troadei.

Manuscriptul No. 2183 din B. A. R. 39. Cuprinsul 41. Caracterele povestirii 54. Raporturile cu Dictys și Dares 56. Romanul românesc și poemele bizantine 59. Colorit de viață occidentală medievală 59. Romanul românesc și Benoit de Sainte-Maure 60. Textul românesc și Guido delle Colonna 63. Intermediar grec 72.

---